D. ANTONII
MASSÆ GALLESII
LEGALIA OPVSCVLA.

QVORVM TITVLOS indicat uerſa pagina: utilitatem uero declarat ſequens Impreſſoris epiſtola.

Ne turbata uolent rapidis oracula uentis,

Nunc folio uates commodiore ſonat.

Cautum eſt edicto Summi Pont. & Illuſtriſſ. Senatus Veneti ad annos decem.

Tituli opuſculorum.

MICHAEL TRAMEZI-nus Iuris ſcientiæ Studioſis. S.

CVM intellexiſſem Iuris & Legum facultatem tribus in rebus potisſimum uerſari, ut leges ipſæ commode ferantur, ut iam latæ diſcantur, & iuxta illas uiuendo ſe homines exerceant. animaduertiſſemq; D. Ant. Maſſam Galleſium, uirum & doctum, & in agendis cauſis diu Romæ exercitatum in quibuſdam ſuis, quos diuerſis temporibus edidit, libellis, ad ea ſingula proſpexiſſe. Operepræcium & rem facturum me eſſe uobis omnibus Iuris ſcientiæ ſtudioſi non ingratam ſum arbitratus, ſi eos libellos ingenioſæ inuentionis plenos in unum recollectos uobis ederem. Diſpoſui autem eos, non ex ordine temporis ſecundum quod ab Auctore ipſo emanauerunt: ſed quemadmodum uiſum mihi eſt rebus ipſis conuenire. Poſui enim primum libellum, cui titulus eſt, De iudiciis bonæ fidei, in quo ſpecimen quoddam traditum eſt maioris operis, quod idem Auctor, de legum principiis, ferendarumq; legum arte ſtruere fertur. Deinde alterum, qui inſcribitur, Præparatio in iuris ci

uilis inſtitutiones, qui unus ingenioſis adoleſcentibus ſatis eſſe poteſt ad Romani iuris ciuilis, latarumq́ iam, quibus utimur, legum ſcientiam addiſcendam. Huic ſubſequitur tertius, ex quo unuſquiſque (modo ne plus quàm craſſæ fuerit Mineruæ) agendarum iudicandarumq́ ſimul cauſarum, elegantem & rectam ingredi poterit uiam & rationem. cui libello quanuis Auctor (quæ ſua eſt modeſtia) duntaxat, De exceptionibus, titulum indidiſſet, is tamen dignus mihi uiſus eſt, ut Praxis iudicialis generali inſcriptione decoretur. Quarto loco poſitus eſt alius liber, qui particularem Romanæ Curiæ, ac Palatii potiſſimum Pontificii iudiciorum uſum tradit, in quo ſimul exercitatio in Romana Curia Iuriſperitorum: ſimul recte inſtituendi iudicia tribunaliaq́ (quæ pars eſt legum ferendarum facultatis) ratio perſpici poteſt. Addita eſt poſtremo loco, ante hác non impreſſa, iucundiſſimaq́ non minus quàm docta eiuſdem Auctoris epiſtola, nuper ad Raynucium Cardinalem ſancti Angeli ſcripta. cuius illud eſt argumentum. Quod Romanæ Eccleſiæ Cardinali neceſſaria ſit Iuris ſcientia. quæ quidem iucundior lectu fuiſſet, ſi prior illa, cui hæc ex oppoſito reſpondit, edita eſſet: ſed quoniam illam habere mihi hactenus datum non eſt, nolui

differre amplius, quin hanc legendam uobis offerrem. Legite ergo alacri sed attento animo, iuris studiosi haec opuscula: quae sub eleganti breuitate, immensam continent utilitatem, quod uosmetipsi quum legeritis (ut spero) me non mentitum esse iudicabitis.

MOTV Proprio &c.cum sicut dilectus filius noster Michael Tramezinus Bibliopola Venetus nobis exponi fecit ad communem omniũ, & precipue Iuris studiosorum utilitatem sua propria impensa diuersa opera in utroq; iure hactenus non impressa imprimi facere intendat dubitetq; ne huiusmodi opera postmodum ab aliis absq; eius licentia imprimãtur, quod in maximũ suum præiudicium tenderet. Nos propterea eius indemnitati consulere uolentes. Motu simili & ex certa scientia eidem. Michaeli, ne queuis opera in utroq; iure hactenus non impressa & per ipsum imprimenda per decem annos post impressionem dictorum operum à quocunq; sine ipsius licentia imprimi aut uendi, seu uenalia teneri possint concedimus & indulgemus. Inhibẽtes omnibus & singulis utriusq; sexus Christi fidelibus, ubiq; tam in Italia quam extra italiam existen. præsertim Bibliopolis & librorum impressoribus sub excommunicationis latę sententiæ. In terris uero Sanctæ Ro. Ecclesiæ mediate uel immediate subiectis etiam ducentorum Ducatorum auri, et insuper amissionis Librorum pena toties quoties contrauentum fuerit ipso facto, & absq; alia declaratione incurrenda, ne intra decennium ab impressione dictorum operum respectiue computandum dicta opera tam iuris ciuilis quam canonici hactenus non impressa & per ipsum Michaelem imprimenda sine eiusdem Michaelis ex-

pressa licentia dicto decennio durante imprimere,uendere seu uenalia habere uel proponere audeant.Mandantes uniuersis Venerabilibus fratribus nostris Archiepiscopis episcopis eorumq; uicariis in spiritualibus generalibus,&in Statu tẽporali Sanctæ Ro.Eccl. etiam legatis & Vicelegatis sedis Apostolicæ ac ipsius status gubernatoribus,ut quoties pro ipsius Michaelis parte fuerint requisiti uel eorum aliquis fuerit requisitus eidem Michaeli efficacis defensionis præsidio assistentes præmissa ad omnem dicti Michaelis requisitionem contra inobedientes & rebelles per censuras ecclesiasticas,etiam sæpius aggrauan. & per alia iuris remedia auctoritate Apostolica exequantur.Inuocato etiam ad hoc si opus fuerit auxilio brachii secularis non obstan. constitutionibus & ordinationibus apostolicis cæterisq; contrariis quibuscunq;,& insuper quia difficile admodum esset præsentem motum proprium ad quelibet loca deferri,uolumus & apostolica auctoritate decernimus ipsius transumptis uel exemplis, etiam in ipsis operibus impressis plenam & eandem prorsus fidem ubiq; tam in iudicio quam extra haberi quæ præsenti originali haberetur,& quod præsentis motus proprii,sola Signatura sufficiat,& ubiq; fidẽ faciat in iudicio & extra Reg. nostra in contrarium edita non obst.

PLACET A.

1548. Die xvi. Februarii. In Rogatis.

Che per autorita di questo Conseglio, sia concesso al fedel nostro Michele Tramezzino librarо, che per anni X. prossimi alcuno senza permissione sua non possa stampar, ne far stampar, ne uender in questa citta, & in cadaun altro luogo del Dominio nostro, ne altroue stampati in quelli uender l'opera di Galeno de sanitate tuenda, & de curandis animi morbis, tradotta in uolgare per M. Iacomo Tarchagnota Gaetano, & le opere legali di M. Antonio Massa Gallesio, sotto pena alli contrafacenti di perder le opere, & di ducati ducento per cadauno, da essere diuisa per terzo fra l'accusator, il magistrato, che fara la esecutione, & lui supplicante: ilqual sia obligato di osseruare quello che per le leggi nostre è disposto in materia di stampe.

Hieronymus Falcon.
Duc. Not.

A. Colotius.

Quæ Draco, quæq; Solõ, q̃ Minos, q̃q; Lycurgus,
Atq; Viri in Tabulis instituere Decem.
Et quæ uis populi iussa, aut consulta Senatus,
Condita in Eois, condita in Hesperiis.
Gallesi didicere manum tolerare magistram,
Et patitur legem quod sine lege fuit.
Et specimẽ dedit hoc, facile ut dignoscere possis,
Qua reliquum fœlix arte redegit opus.

Idem ad Gallesium.

Multorum fuerant numerosa uolumina Legum:
Sed breuis ordo libros hos dabit esse tuos.

Ad Lectorem. P. Cursius.

Quid iubeant, quid iura uetent, res nota legenti:
Cur tamen hoc iubeant, hoc uetuere, latet.
Hinc congesta diu tam multa uolumina, litis
Sunt mage quàm iuris uisa aperire uias.
Non tulit hoc doctus Gallesius, extudit artem,
Qua iussi ratio iam uetitiq; patet.
Magna sed ut paruo censetur ab ungue Leæna:
Sic totum, è, parte hac coniice lector opus.

B

F. Molsa.

Gallesi Pallas legeret cum scripta diserti,
Vnde habet hic nostri pectoris orsa, refert?
Aut sibi præscribat titulos hæc pagina nostros,
Palladio aut posthac desinat ore loqui.

Idem.

Formosam imprudens uitreis dũ ludit in undis
Acteon Phœben uidit, & interiit.
At tu legiferæ scrutatus pectora Diuæ,
Antoni uolitas docta per ora uirum.

Idem.

Caucasea pendit pœnas sub rupe Prometheus
Ignis quod cœlo semina surpuerit.
Enitet docta prudens Gallesius ore,
Astreæ superas depopulatus opes.

Lud. Faber Phancñ.

Securi insontes iam tandem uiuite, tuq;
Extra orbis fines impia turba fuge.
Vendicat Astreæ clypeum nam uictor & hastam
Massa, atq; amissæ signa refert fidei.

ILLVSTRISSIMO AC REVErendisſimo D. D. Alex. Cæſarino S. R. Eccle. Card. ampliss. Antonius Maſſa Galleſius S. D.

ILluſtrisſime, ac Reuerendiſſime Domine, Cum Gulielmus Pontanus, iuris doctor celeberrimus, cuius ego olim Peruſiæ Auditor fui, nuper mihi per literas ſignificaſſet, ſe animaduertiſſe in quodam meo libello, me pollicitum de legum principiis opus editurum: ac propterea (ut ſunt homines ſemper nouitatum auidi) me impenſe rogauiſſet, ut qualia ſint ea principia, quæ ue. ex eo opere futura ſit utilitas, ad eum reſcriberem: ac ſimul efflagitauiſſet, ut ſe certiorem facerem, à quo principio, actionum differentiã, quarum quædam bonæ fidei, quædam ſtricti iuris eſſe traduntur, deductam exiſtimem: hac motus (ut ipſe ſcripſit) ratione quod à nemine, qui ea de re hactenus tractauerit, ſibi eſſet ſatisfactũ. Cumq; ego ſibi (uti non ingratum decebat diſcipulum) ad quæ me rogaſſet reſpondiſſem. idem ad me non multo poſt reſcripſit, meam reſponſionem, & ſibi, & quibus eam amicis oſtendiſſet, adeo placuiſſe, ut a multis nedum lecta, ſed etiã ex ſcripta fuiſſet: quamobrem, aiebat, nõ parum ſe uere-

ri, ne ab illorum aliquo, quibus illam amice credidisset, aut meo, aut alieno nomine, imperfecta, inemendataq; impressoribus traderetur. Ego igitur illius timorem aut omnino meum, aut saltem ad me magis pertinere intelligens, & præsertim cum superioribus sim diebus expertus, quanto in discrimine uersetur hominũ uita: præter animi mei sententiam, libellũ hunc edere constitui: ut siquid forte de me interea fieret, uir aliquis doctior, quod ego nondum plane perfecerim, argumento inuitatus, & adiutus meo, perficere possit. Sumpsi autem mihi hoc, ut ipsum libellum sub tuo nomine foras darem, cum ut sit meæ erga te obseruantiæ testimonium, tum præcipue, ut tui nominis splendore, ac uirtutum fama, legentium opinioni facilius imprimatur. Vale.

Romę. XX. Decemb. M. D. XXXIX.

SVMMA NOTABILIVM RErum, quæ uel hic, primum, uel aliter quam alibi determinari uidentur.

ficatu nominis fiduciæ.

12 Impugnatur doctrina Baldi, dicentis quod de æquitate canonica, omnes contractus sunt bonæ fidei, &c. & obiter de qualitate scriptorum Baldi, & quam eã sint accurate legenda.

13 Certitudo quæ in petitionibus exigitur, quotuplex sit.

14 Certitudo in sententia, quotuplex, & cur exigatur.

15 Compromissorum, & arbitralium sententiarum ratio.

16 Vera ratio principii iudiciorum bonæ fidei.

17 Actio dotis, quod non sit de iure gentium.

18 Incerta, uel alternatiua petitio, quando recipiatur.

19 Cur ex multis licet honestis dispositionibus, & comerciis, uel nulla, uel nõ omnis, uel nõ plena detur tum actio, tum executio, unde etiam nudi pacti natura dignosci potest.

20 De certitudine sententiæ, notabilis disquisitio.

21 Cur ex mutuo, & ex stipulatione, bonæ fidei iudicia non eicerentur.

22 Cur iniquus sit denegare depositũ: q̃ mutuũ commodatum, & precario concessum.

23 Cur directis iudiciis, tutelæ, mandati, prosocio, & depositis, damnati sint infames.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

DE IVDICIIS BONÆ FIDEI EX responsione Antonii Massæ Gallesii, ad Gulielmum Pontanum Perusinum.

TRADITVRVS Principia iudiciorum bonæ fidei, Pontane præceptor uenerande, necessario prius ab initio quid de illis habeat historia, repetendum duxi: non quia uel te quæsiuisse hoc existimem, uel ego ubi de legum principiis scribere sum pollicitus, de Romanis tantummodo legibus, atq; de temporum & historiæ principiis intellexerim: sed quod hæc ad illa quæ sum dicturus, non modicã
1 euidentiæ lucem snnt adlatura.† * Et quidem initio Vrbis non erant actiones, sed iure gentium manu Regia controuersiæ dirimebantur: donec latis legibus.xii.tab.actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent, quas ne populus ut uellet institueret, certas solemnesq; esse uoluerunt: ut sic in Rep. degentibus consultum foret, & ne iudicia ad cuiusuis arbitrium uariare, & subsisterent nec ne, sententiam undelibet expectare cogerentur, & appellabatur hæc pars iuris, legis actio, à qua tractatum est, lege agere, idest iis actionibus experiri. * Quod autem attinet ad rem nostram, solemnis, atq; omnibus in personam actionibus communis conditionis formulæ, uerba erãt

*l.ii.ff.de ori. iur.

*Vt.ff.de off. iurid.l.i. de offi. procos.l.ii. de adop.l. iiii.

per quæ concludebatur. Aduersarium dare oporte re, itemq; facere oportere, prout dandum uel facien dum, aut utrunq; esset in obligatione. † * Verum 2
quia cautũ erat iisdem ll. xii. tab. ut certum quid peteretur, atq; id ne plus debito exprimi deberet, alias qui lege agendo plus petens, quam quãtum lex permiserat, formula excidisset, causa caderet, idest rem * amitteret. Itemq; ut id solum de quo actum esset expresse inter cõtrahentes, & nihil præ terea in iudicium ueniret, nec extraneorum ulla cõ sideratio admitteretur, sed satis esset si ea præstarẽ tur, quæ lingua nuncupata essent. * Erant autem interdum qui propter obligationis tum incertitu- dinem, tum perplexitatem, non poterant omnino certum quid peterent describere: atq; ita coacti, uel minus petebat quam debitum putarent, uel pericu lum perdendi causam subibant immeriti: uel ad compromissum confugiebant inuiti. Erant præte- res qui bona & simplici fide contrahentes, uel ni- hil omnino, uel non omni ex parte plenas cautio- nes expresserant, sicq; inique detrimentum patie- bantur. Proinde sine lege, usu introductum est. ut in iis iudiciis, quæ ideo postea bonæ fidei dicta sunt, si dictę cõmunis formulę cõclusioni addere- tur. Ex fide bona. tunc neq; esset necesse certum quid peteretur exprime, atq; ita periculum perden di causam subire: neq; illud arctissimis contractuũ uerbis constitutum ius noceret: sed unusquisq; iu dicis officio consequeretur id, quod etiam non ex-

*Vt inst. de act. §. i. §. appellamus. §. hinc aũt q lo- co, & quib. mo. toll. obl. §. est aũt pro dita. & ff. de acceptil. l. & uno. §. i.

*Vt inst. de act. §. siquis agens. & Cic. pro. Ros. cõ. et de orat. li. i.

*Vt refert Cic. offi. iii. et prob. C. de pact. l. pactuũ quod bona fi- de. & C. loc. l. emptorem.

pressum æquitate suadēte, appareret, aduersarium sibi dare aut facere oportere, ex fide bona. ita ut libera potestas permitteretur iudici, quidnam agendum esset, & conueniret, non ex præscripto, legum & strictis contractuum uerbis solummodo quærere. sed etiam ex bona fide contrahentium *arbitrari, quicquid alterum alteri ex bono, & æquo præ-
3 stare oporteret. † Igitur quia dictæ communi formulæ addebantur uerba. Ex fide bona. ita ut concluderetur. Quicquid aduersarium dare, aut facere oporteret ex fide bona, ab ipso huiusmodi formulæ additamento alia bonæ fidei iudicia dicta sunt, alia uero differentiæ causa, stricti iuris. Quod ita esse, tum ex aliis multis, tum ex his præcipue locis probari uidetur. Inquit enim Ci. li. offi. tertio. Atq; iste dolus malus etiam legibus erat uindicatus, ut tutela. xii. tab. & circumscriptio adolescentum lege plectoria, & sine lege, iudiciis in quibus additur, ex fide bona, & paulo inferius. Q. quidē Scæuola Pont. max. summam uim esse dicebat in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur ex fide bona, & idem in Topic. In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus ex fide bona est additum, plurimus est causarum usus. & alio loco. Arbitrum illum adegit, quicquid sibi dare facere oporteret, ex fide bona. & Paulus Iureconsf. * in quantum illum cōdemnari ex fide bona oportebit. Versabatur autē prius hoc bonæ fidei nomen, atq; additamentum, eodem. Cic. teste, in tutelis, societatibus, fiduciis, mā

*Vt inst. de act. §. in bo. fidei. et de obli. ex. cōs. insi. et. C. de compēs. l. fi.

*In. l. quæro. ff. loca.

datis, rebus emptis uenditis, conductis locatis. His alia quædam postea, quasi eis similia, fuerunt aggregata, uidelicet, ad similitudinē societatis, iudicia familiæ Herciscundæ, & cōmuni diuidundo. ad similtudinem mandati, negociorum gestorum. ad similitudinem empti, & uenditi, illæ quæ præscriptis uerbis de æstimato, & ex permutatione competūt. & præterea commodati, depositi, præsciptis uerbis de precario, rei uxoriæ actio. & demum petitio hæreditatis, & actio ex stipulatu pro re uxoria.* His quasi fundamentis iactis, uideor mihi, & ad illud quod petiisti facilius respondere, & præterea multas quæ circa hæc, & de his fiunt dubitationes, dissoluere posse. Et esset fortasse de quæsito satisfactum, iis qui (modo habeant quos prętendant dictorum autores) non curant ex arte, atq; per causas, & principia scire: cum intelligerent, bonæ fidei additamentū dictarum actionum formulis, ęquitatis gratia factum per eam autem æquitatem, duplicem legum .xii. tab. duritiam, atq; asperitatem, delinitam fuisse. Verum quia (sicut in principio dixi) neq; te historiam petiisse arbitror, neq; ego historiam, sed quæ sunt de ratione artis principia, inuestiganda esse censeo, subnectam postea, qualia hæc quoq; iudicem. Interim autem dubitationes alias diluam. Qua in re quoniam contra receptas multorum opiniones, non pauca dicenda sunt: & si uideo fieri posse, ut inuidiam in me non modicam excitem: prosequar tamen, quando quidem testis

*De quib. omnibus inst. de act. §. actio.

mihi ſum,quia non ut antiquioribus aliquid de-
traham, quorum ſum obſeruatiſſimus : neq; ut
hinc mihi,uel lucrum,uel gloriam comparem, talia
ſcribere ſoleo.ſed ſimul ut honeſte tranſigantur ſi
quæ à negociis mihi ſuper ſunt horæ:ſimul ut in
commune bonum aliquid conferam.

4 † Primum igitur ex antedictis apparere mihi ui-
detur,quid bonæ fidei nomen actionibus illis ad-
diderit,quid'ue ſignificaret,atq; item in aliis appel-
latio ſtricti iuris.Nempe quia(ut etiam Boetius
exponit)in his ita iudices dabantur,ut non ex bo-
na fide,qui fuiſſet contrahentium animus,ſed tan-
tum ſtrictas inter litigantes pactiones,ſtipulatio-
nes'ue,quærerent:& in eis remanente.xii. tab. ri-
gore,plus petentes cauſa caderent. * Nec facile re
ſtituerentur,niſi minores.xxv.annis,aut alii ex ma
gna cauſa iuſti erroris.in illis autem ita dabantur,
ut æquitatis ratio haberetur atq; ita ut contrahen-
tes inuicem ſe undiq; indemnes * præſtarent.

*Inſt.de actio. §.ſiquis agẽs et tradit Sue. in uita Clau-dij.

*ut prob.ff.loca.d.l.quæro. & l.dñs.§.qui cõtra.et.l.ſi tibi domũ.§.i.

℄ Apparet conſequenter, quæ nam eſſet inter
utraſq; actiones differentia,ex hoc quod hæ bonæ
fidei dicerentur,illæ ſtricti iuris,nempe illud dum
taxat,quod amplior erat,uel ſtrictior iudicis facul-
tas:ad quod cum Boe. ſuperius citato facit.l. in
actionibus.§.plane.ff.de in lit.iur.& l.ult.C. de
5 compenſ. † Ex quo & illud conſequitur.Quod di
uerſa ratione dicebatur.Contractus bonæ fidei,di
uerſa iudicium bonæ fidei.Siquidem in iudicio,no
men bonæ fidei concernebat iuriſdictionem iudi-

cantis,idq; interdum aliunde,quam ex causa contractus,ut ex tutela,& hæreditatis petitione in contractu uero bonam duntaxat contrahentium fidem,quæ insuper non ita larga significatione in cõtractu, sicut in iudicio accipitur: * Nam in contractu sufficit dolum,& fraudem abesse,in iudicio autem bonæ fidei,etiam si quod ipsius rei de qua contractum est uitio,uel aliunde proueniat, damnum compensari debet Præterea (ut inferius apparebit)talis actionum bo.fidei, & stricti iuris diuisio, licet a Tribuniano uerbo relicta, re uera sublata est:cum contractuum differentia necessaria sit, & remaneat. Itaq; ad quæsitum gl.inst.de actio.§.actionum.dum quærit, cur ibi posuerit Imp. diuisionem actionum,& non contractuum, ultra id. quod in tractatu de actionibus non conueniebat redire ad materiam cõtractuum prius expositam. Præterea,dici potest,quia non eandem habet in cõtractibus,quam in actionibus,bona fides significationem. † Manifestum etiam fit illud de quo dubitant gl.& Doc.in.d.§.actionũ.Si diuisio actionum in stricti iuris,& bo.fidei.sit bene,atq; ex prę ceptis dialecticis posita,& ducta de substantiali differentia,uel ne? Quia in re mihi omnes errare uidentur,& qui propterea diuisionem reprehendunt, quod non constet ex oppositis substantialibus speciebus:cum bonæ fidei non ius strictum,sed mala fides,(ut ipsi aiunt)opponatur, & qui difendunt eam tanquam ex substantia constantem, quod est 6

*l.iii.in fi. ff. pro soc.l.si dolo.C. de resc. uẽ.l.siquis cũ aliter.ff.de uerb.obli.

omnino falſum. Nam eſſe bonæ fidei, uel ſtricti iuris, eſt ipſis actionibus poſterius, & conſequens, quod præſupponit actionem quamlibet exiſtere, addit autem qualitatem, ſeu notam, & inſigne quoddam, qualis eſt in re qualibet exceſſus qui eſt à bonitate rei adiunctus. ueluti ſi dixeris poema quodlibet, & bonum poema. * huiuſmodi autem res, nemo dixerit eſſe ſpecie differente. Præterea utraq; per idem fiunt, & ſunt circa idem, nempe fidem malam, per quam, & de qua fiunt ipſa iudicia, quod aliter eueniret, ſi eſſent oppoſitæ ſpecies. Ex quo, & illud (quod obiter dicunt) non eſſe malæ fidei actiones, quemadmodum ſit intelligendum, determinari poteſt: Nam ſi tantum de nomine id intellexerint, tolerari poteſt: alioqui magnum eſt erratum, cum non ſolum, quæ bonæ fidei ſunt, ſed cunctæ perſonales, ex contractibus proficiſcentes, ob malam, fidem, & de mala fide ſint. Vt prob. ex multis legibus. * Et ex Cic. de nat. deo. dicente. Inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mãdati. &c. Accidit quod non omnibus bonæ fidei actionibus eadem competunt natura, ſed multæ inter eas ſunt differentiæ ueluti eſt illa notiſſima, quod quædam dolum tantum abeſſe: quædam dolum & culpam, quædam etiam exactam diligentiam adhiberi uelint. * Quod ſimiliter accidit, & in iis quæ ſunt ſtricti iuris. * Non ſunt autem in ſubſtantia eadem, quibus eadem non competunt. Quid quod ferè ſemper ex eadem cauſa cum bonæ fidei actionibus

*l. ubi aũt apparet in prin. de uerb. oblig. l. legatis. §. ornaticibus de lega. iii.

*Vt. C. de. dolo. l. i. de poſ. l. ſiqs. de reſcinuendi. l ad reſcindẽdã. et. ff. man. l. ſi. mãdato: ſecũda. §. i. & depoſ. l. i. §. merito.

*l. contractus. de reg. iuris.

*l. cũ qd. ſi cepe. l. qcqd adſtringendæ. de uerbo. oblig.

l.i.C.de fur. l.certi. conditio.si cer.pe.l. rei. cõmunis. ff.de pos.

eę quæ stricti iuris sunt oriuntur.* at oppositorum oppositæ sunt causæ, quemadmodum & effectus oppositi.† Nec uidetur propter hoc reprehédi iure 7 posse Tribunianus, quasi posuerit ineptam diuisionem, cum etiam apud ipsos dialecticos, & Philosophos, neq; inconueniés, neq; inusitatus sit is modus, diuidendi subiectum per accidentia qualis est & illa, testamentorum. in scriptis, & sine scriptis, & illa concepti, oblati, exhibiti, & non exhibiti furti, quæ formæ, seu modi sunt actionis furti: sicuti & illæ, quod iussu. de in rem uerso. de peculio &c. quæ (ut ait Placentinus) modi sunt actionis, de negocio, quod cum eo, qui est in aliena potestate, gestum esse dicitur, non species diuersæ.

¶ † Sed inest error fortasse alius, quamobrem ui 8 detur Tribunianus reprehendi posse, nisi excusandus esset, quod uir græcus, nõ ita exactam habeat Romanarum antiquitatum notitiam. Quãquam si (ut spero) perfectum opus emisero. nõ diffido me demonstraturum, & in ipsius Iustiniani à Tribuniano (ut accepimus) dictatis, & in aliis Codicis legibus, ac Pontificiis etiam decretalibus, multos & graues inesse errores, nec solum ex ignoratione proprietatis linguæ latinæ, & rituum Rom. (quod tolerabilibus esset) sed quia multæ sunt leges & decretales huiusmodi carentes ratione principii, ac neq; temporibus, neq; locis accommodatæ. factum (ut puto) quia plerunq; dictandis legibus Principes præponere solent uiros, uel parum

doctos

doctos, uel qui existiment uere atq; absolute id legis habere uigorem, quodcunq; Principi placuerit, magis quam quod ex iusti principio ducatur. Sed de his, & an eiusmodi contra rationem positas leges mutari expediret, non est hic disserendi locus, tantum indicare id uolui, ne alias mihi nimis attribuere uiderer, qui Tribunianū eminentissimum uirum notare audeam, quod nec sponte facio, sed dum serio agimus dicendū est pro ueritate quicquid sentimus, ad propositum igitur redeundo, arbitror recte reprehendi posse Tribunianum, qui diuisionem illam differentiæ iam tum antiquatæ non amplius necessariam, & eam sine præfatione, uel admonitione aliqua posuit, idq; præter morem suum, nam alibi solet de his admonere, ut ubi, ne quid antiquitatis ignoretur, ponit illam testamentorum calatis comitiis, & procincti, olim differentiam, & ubi differentiam legatorum per uindicationem, per damnationem, sinendi modo, & per prę ceptionem recenset: admonet tamen illam per se in desuetudinem abiisse, hanc Principum cōstitutionibus esse sublatam, & unam omnibus legatis remansisse naturam. Abolitam autem iam tum fuisse dictam actionum differentiam, uidetur negare non posse, quando constat cessauisse causas propter quas erat introducta. Sublatis nanq; per Constantinum formulis, & per Theod. & Valentin. actionum impetratio

ne,*ac demum omni periculo perdendi causam, ob pluris minoris'ue petitionem, tum per Zenonem, tum per ipsum Iustinianũ, remoto.*Permissoq; generaliter (ut inferius dicam,) quod ubicũq; actor, seu obligationis, & rei qua de agitur natura, sui'ue aduersarii facto, seu alia probabili causa certum exprimere non ualeat, admittatur incerta petitio, omneq; id ueniat in iudiciũ, de quo actum sit inter contrahentes, id autem actum esse intelligatur, quodcunq; ad naturam contractus pertineat. imo ea de quibus neq; actum sit neq; cogitatum. * Sicq; ampliatis finibus arctissimi iuris illius uerborum cortice cõclusi, temperataq; undiq; asperitate. l.xii.tab. non uidetur superesse aliquid bonæ fidei iudiciorum præcipuum.

*l.i. & .ii. C. formu.

*Inst. de acti. §.sed & hæc quidam antea.

*l.cũ qd. si ce. pet. l.ii. C. de actio. empt. et ibi not.

¶Nam quod attinet ad alia, quæ tanquã præcipua bo.fi. actionum doct. tradunt, si per singula discurramus, uidebimus eos longe aberrasse à ueritate. Causam uero erroris fuisse non rectã suppositionem, qua crediderunt eundẽ esse bo.fi. significatum in iudiciis, seu actionibus, atq; in contractibus, quin imo. (quod est absurdius) idem esse iudicium bo.fi. & contractum bo.fi. Ergo cum Tribunianus unam tantummodo posuerit differentiam, ex bo.fi. qualitate accidẽtem, uidelicet, quòd in illis permitti uideatur iudici libera potestas ex bono, & æquo æstimandi quantum actori restitui debeat, nostri doct. cõ

plures alias enumerare uolentes, in primis unã dicunt, uidelicet, quod in cõtractibus bo.fi. si dolus interueniat, & det causam cõtractui, tunc cõtractus est ipso iure* nullus, & habetur pro infecto. sed stricti iuris contractus ualet, licet cõpetat decepto, tum de dolo actio, tũ doli exceptio, de qua nos ubi tractabimus principia contractuũ, latius differemus, quantum autẽ attinet ad præsens institutum, eã & Pet. bellap. & alii quãplures non absurde improbauerunt. defendentes neq; etiam bo.fi. contractum ipso iure nullũ esse: per. l. si dolo. C. de rescin. uend. & ego alia ratione ostẽdere soleo uanã esse, argumẽto regulæ. Nihil interest ipso iure aliquid fiat, uel ope exceptionis. ad quod licet respondere possent, sicut *alias in simili respondent, quod nihil interesse, intelligendũ sit, quoad effectũ intentionis consequendæ, siue illam consequatur quis ipso iure, siue ope exceptionis. sed quoad obseruationem iudicialem, & quoad originem multum interest, eo quia dum ipso iure aliquid nõ consistit, tunc postquam de illo Iudici cõstat, is iudex potest actorem ex officio repellere nemine petente, & si ulterius procedit, processus est nullus, & sentẽtia, si feratur, nulla: ubi autem consistit, sed potest exceptione tolli, tunc nisi opponatur exceptio, iudiciũ procedit: & licet in effectu reus nõ sit obligatus, propter exceptionem sibi cõpetentem, tamen processus ualet, & sententia, * & de se ipso

*l. et elegẽtur post princ. ff. de dolo. et C. eo. l. dolo.

*In. §. in bo. fi. inst. de acti.

*l. si unus. §. pac. ff. de pac. & ibi Bar.

conqueri debet, qui nõ opposuit exceptionem. Ea tamen responsio non tolleret argumentum: nam si (ut omnes tenent) etiam ubi contractus bonæ fidei, propter dolum est ipso iure nullus, illud procedit demum, si ita uelit deceptus: *quo modo poterit ipso iure nullitas operari? nam uoluntas non poterit sine hominis facto, iudici esse nota. est ergo necessario in iudicio declaranda, nec ferè aliud est opponere nullitatis exceptionem. Sed demus eam differentiam subsistere, nec esse inutilem, quomodo non uiderunt, illã de contractibus esse, non de actionibus? ita quòd neq; etiam contingere, uel exemplificari potest in quibusdam bonæ fidei iudiciis: scilicet ostendent potuisse dolum dedisse causam contractui, in iudiciis petitionis hæreditatis, communi diuidundo. familiæ Hercisc. tutelæ, negociorum gestorum? Alteram subiungunt differẽtiam, quod in iudiciis bonæ fidei iuretur in litẽ, cum in stricti iuris iudiciis regulariter non iuretur, ad quod citant. l. in actionibus. ff. de in lit. iur. quo tamen ex loco, nihil minus quam quod ipsi uolũt, argui potest. Inquit enim ibi Martianus, in actionibus in rem, & ad exhibendum, & in bo. fi. iudiciis, in litem iuratur. & Paulo post subdit. Plane interdum, & in actione stricti iudicii, in litem iuratur, ueluti si promissor stichi moram fecerit, & stichus decesserit, quia iudex æstimare sine delatione iurisiurandi non potest,

*Vt p glo. d. l. et elegãter. & ibi Bar. et gl. in. l. iurisgẽ. §. prætor de pac. & l. à diuo pio. de ritu nup. & doc. in. l. dolũ. C. de perie. et com. rei. uend.

rem quæ non extat. Ex quibus uerbis: iuncta. l. ii. co. titu. euidenter, apparet, quod cum causa deferendi iusiurandum in litem, sit difficultas æstimationis per iudicem faciendæ, coniuncta dolosa debitoris mora, id non est tantum iudiciorum bonæ fidei, & ex hoc quod bonæ fidei sint, præcipuum uel proprium, magis quam aliorum, ubi ex facti qualitate subsit causa deferendi iurisiurandi.

¶ His similes sunt omnes aliæ à doct. adnumeratæ differentiæ, quas pariter similibus iam dictis rationibus facillimum est refutare. Sit autem summa hæc. quod ex bo. fidei, & stricti iuris qualitate, nulla erat alia differentia, nisi quod exuberantius, & laxius erat officium iudicis in uno genere, quam in altero. Quod nec ignorauit Tribunianus, qui non aliam quam prædictam tradidit differentiam: licet in eo errauerit, quod illam, uel extare adhuc putauit, uel sublatam esse non admonuit.

¶ Sed dicet fortasse aliquis, hoc quod dico, esse contrarium multis legibus, in quibus præter illud unum à Tribuniano positum, alia pleraque ponuntur, ipsis bonæ fidei iudiciis communia, ueluti est illud de in litem iurando. item quod usuræ ueniant ex mora. * & illud, quod quanti res sit in bonæ fidei iudiciis, spectetur tempus rei iudicatæ, & quod habetur. ff. de iudic. l. in omnibus bo. fidei iudiciis, cum nondum dies

*l. mora. §. in bo. fi. de usur. l. iii. §. in hac. ff. cõmod.

præstandæ pecuniæ uenit, si agat aliquis ad interponendum cautionem ex iusta causa condemnatio fiat. & siqua sunt alia similia. Sed & huic ex antedictis poterit responderi. Quod & si talia sint bonæ fidei iudiciis communia, ex eisdem tamen locis, & ex aliis quos ibi citant doct. apparet illa, neque ipsis solis, neq; ex hoc, quod bonæ fidei sint, cõpetere. Sed ex primæua ipsorũ iudiciorum natura, & substantia, cui (sicut est dictum) posterius accessit bonæ fidei nuncupatio. Nec erat inconueniens, ut si quandoq; incidebat qualitas, ad quam omnia pariter iudicia huiusmodi possent determinari, boni illi Iurisconsulti, potius illud enunciationis collectiuæ compendium facerent, quam ut prolixa enumeratione singula recenserent. ueluti iam quando ex authoritate Marciani scimus quibus in iudiciis in litem iuratur, non'ne decentius erit, ut quis compendiose dicat. In omnibus iudiciis, in quibus in litem iuratur, quam si omnia singulatim recensendo diceret. In actionibus in rem, & in ad exhibendum, & in bonæ fidei iudiciis, & interdum in actione stricti iudicii, ueluti ubi promissor stichi moram fecerit, & stichus decesserit, in quibus in litem iuratur? Ecquis amabile illud breuiloquium non præferat fastidiosæ huic macrologiæ? Sed nemo propterea dicet, hac cõpendiaria denominatione significari aliquid aliud ipsis simul cõprehensis iudiciis na-

tura,& ſubſtātia eſſe cōmune,quam illud, quod in eis iuretur in litē.At Tribunianus non quidē ignorauiſſe uidetur, nihil aliud eſſe iudiciis bo.fi.ex hoc:quod bo.fi.dicerentur, commune, quam illud quod poſuit in.d.§.in bo.fi.inſt. de actio.Sed ex illo tantū errauiſſe, quod neſcierit cauſas antiqui ritus,& inſtitutiōis iudiciorū bo. fi.remotionem'q; cauſarū propter quas id fuit ab initio inſtitutum.De quo,ex illo uidetur omnino inexcuſabilis,quia prioribus addidit,petitionē hæreditatis,& ex ſtipulatu,pro re uxoria: quaſi ad participandum priuilegium iudiciorū bo.fi.quod tamen nullum ſupererat proprium: nec ullum in tota illa.l.una.C.de rei uxo.actio. ualuit enumerare.Sed reſpondebit fortaſſe pro Tribuniano aliquis,hoc uoluiſſe illum dicere. Eſſe uidelicet actiones quaſdam, bo.fi.dictas, quæ inueniuntur determinatæ pariter ad nonnulla,undecunq; ipſis cōpetentia, æque tamen cōmunia,quę ſimiliter ipſis,ex ſtipulatu actioni pro re uxoria,& hæreditatis petitioni,uoluit cōmunia fieri.Sed hoc ab ipſius Tribuniani mēte uidetur longe diſtare,ſi uerba ſunt mentis notę.Præterea,quæ nam hæc eſſent communia,& an omnibus,quæ bonæ fidei dicuntur eadem,& illa ipſis ſolis,uel ſimiliter etiam aliis, & quam ob cauſam ſingulis ſingula cōpeterent,fuiſſe uel ſemel exprimendum, quod cum negligenter omiſerit,hinc tantas ad nos tranſmiſit perple-

xitatis, atq; obscuritatis tenebras.

¶ Hæc hactenus meis argumẽtis nixus sum comprobare. Sed non quiescit animus, nisi omnia ferè, Accursii, atq; aliorum. Doc. uerbis con firmauero. Dixi bo. fidei nuncupationem non facere differentiam specificam. sed esse actioni bus ipsis posterius quoddam additamentũ: per quod significatur latius in illis Iudicis officium. hoc idem admittunt omnes itidem esse in arbitrariis, *uolentes quod arbitraria illa nuncupa tio, non faciat separatam speciem, sed sit adiectio quædam appellatiua, remanentibus nihilominus propriis actionũ, & nominibus, & naturis. sicuti dixi de actione de peculio, & similibus. Significare autem dicunt in arbitrariis adiectio nem ipsam, tributum esse iudici arbitrium, ex bo no, & æquo, secundum cuiusq; rei, de qua sit actum, naturam æstimandi, quemadmodũ acto ri satifiat. restat ergo sola inter nos differentia: quia quod ego in arbitrariis quoq; recipio: id in bo. fidei iudiciis ipsi non admittunt. quod & si per antedicta uideor mihi satis comprobasse, at tamem ipsorum testimonio clarius reddam. pẽdet autem ex uero intellectu. d. §. actionum. † &. §. præterea. inst. de actio. uidelicet, an ibi 10 una tantum, & ea trimembris, ponatur diuisio. quod actionum quædam sint bo. fidei, quædã stricti iuris. quædam arbitrariæ. an uero duæ sint diuisiones. una qua ponantur quædam bo. fidei.

*Vt p Bar. et doc. in. l. in bo. fi. in princ. ff. de eo q cer. lo co. & oẽs in. §. præterea quasdam inst. de actio.

fidei, quædam stricti iuris, altera qua ponantur, quædam arbitrariæ, quædam nō arbitrariȩ. glo. i. in. §. præterea. refert quosdam antiquiores uoluisse trimembrem esse diuisionem, sed ab illis recessit: inepta sane ratione, uidelicet, quia prior bo. fidei, & stricti iuris actionum diuisio perfecta esset, & immediata, scilicet turbauit credo hominē, quod non ab initio tria simul ipsa membra sunt enumerata, quod quædam essent bonæ fidei, quædam stricti iuris, quædam arbitrariæ. sed expositis prioribus, & illarum naturis, additur. Præterea quasdam esse arbitrarias, &c. Sed ne, quod in aliis reprehendere soleo inani multiloquio rem faciā obscuriorem, ponam uerum (nisi ego quoq; fallor) germanumq; Tribuniani sensum, quem existimo (contentiosis quibusdam exceptis) omnibus placiturū, ita ut unicuiq; pateant etiā responsiones ad antinomias, & uaria diuersorū obiecta, quæ nec pauca nec leuia sunt in hac materia. per doct. in. §. actionum. &. §. in bo. fi. &. §. præterea. posita. quamobrem interdum aliqui fatentur ingenue se malle discere quam docere. * Verus igitur, & planus est sensus, quod actionum quædam sunt bo. fidei ueluti ex empto, uendito, &c. in quibus libera potestas permittitur iudici ex bono & æquo æstimandi quantum actori restitui debeat: quædam sunt stricti iuris, in quibus, uidelicet ea libertas iudici nullo modo permittitur, quædam præterea sunt arbitrariæ, in quibus quemadmodū *Vt Ias. ibi.

actori satis fieri oporteat, pendet non ex sola actionis natura, sed ex iudicis arbitrio, nec tamẽ libero, qualis est illa in bonæ fidei iudiciis libera potestas, sed quasi conditione quadam coarctato, nisi is cum quo agitur actori satisfaciat. ueluti rem restituat, uel exhibeat, uel soluat, uel ex noxali causa seruum dedat. & tantum interest inter utrunq; arbitrium, & inter ipsas bonæ fidei, & arbitrarias actiones. Scio nihil esse tã diserte, & clare consonans, quin si permittatur quocunq; libuerit flecti, ac torqueri, uideatur repugnare: atq; ideo non defuturos, qui etiam hunc sensum in dubium reuocent. Sed de uero, iudicium sit bonorũ, & iustitię, magis quã cauillatiuncularũ Consultorum. certe trimẽbris illa diuisio, nisi per merã calumniã negari non potest. maxime cum prius facta sit ab Vlpiano, in. l. in fidei commisso. ff. de usur. ibi. in his quoq; iudiciis, quæ non sunt arbitraria, nec bonæ fidei. Scio preterea quã subtiliter conentur doct. ostendere aliis modis diuersum esse in bonæ fidei actionibus, ac in arbitrariis, Iudicis officiũ. quod sit nec ne uerum, non dico: certe utile non est, sed maxime perniciosum: quẽadmodum sunt cunctæ similes subtilitates, seu potius laqueoli, & insidiæ. Nã quæ, malum, iniquitas est, ignorantia iuris neminẽ excusari, & tamen illud tam prolixis cõmentationibus, tã difficilibus, atq; arduis quæstionibus, subtilitatibus, distinctionibus, subdistinctionibus, ęnigmatibus, & nodis ob

uoluere, intricare, obscurare, atq; suffodere, ut neq; à peritissimis erui, sciri, dissolui, ac intelligi possit? neq; de ullo ferè iuris articulo inter ipsos etiam Iurisconsultos conueniat? Æquius profecto, & iuris doctoribus, idest (ut credi uolumus) prudentibus, & bonis uiris conuenientius, esse, si (iã quãdo leges sunt ueluti quædam regulæ ad quas unusquisq; debet actiones suas accommodare) conaremur eas apertas, faciles, & paucissimas reddere, ut scirent aliquando homines quomodo sit sibi uiuendum, nec id tum propter obscuritatem maiori ex parte ignorarent: tum propter multitudinem, & prolixitatem eis excideret. Sed huius mali culpa est fortasse magis inertiæ Principum adscribenda.

11 ¶ † Restat ut uideamus, an & illud non sit uerum, quod dicunt Doc. præter enumeratas in. d. §. actionum: omnes alias esse stricti iuris actiones, quod uidetur errorem duplicem continere. Vnum quia præter ibi enumeratas aliæ sunt nihilominus bonæ fidei, alterum quia sunt quædam non bonæ fidei, nec tamen stricti iuris, sicuti sunt arbitrariæ, quod superius Vlpiani & Tribuniani authoritate probatum est. Quod autem imperfecta sit enumeratio illarum quæ bonæ fidei dicuntur, ut omittam alias de quibus Doct. disputant, præterea actio præscriptis uerbis, quæ pro precario concedebatur: * & quas ex fiduciis competiisse dicit Cicero: negari non potest, *l. ii. §. i. ff. de prec.

quin bo. fi. nec sint tamen ibi enumeratæ. Et si (quod ad fiducias attinet) dixerit quis pro illis posuisse Tribunianum actionem depositi & pignoratitiam, cum non sit incognitum fiduciam tum pro pignore accipi, tum pro deposito, ut proba. ex pluribus locis responsorum Iulii Pauli sub titu. de depos. & de lege commissoria. & ex eo loco Cic. in oratione pro A. Cæcinna. ubi æque turpia & infamatoria dicit esse iudicia, siquis per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam aut fiduciæ rationem fraudauerit quempiam, certum siquidem est præter tutelam, mandatum, & societatem, non esse nisi depositum ex quo infamia dãnato irrogetur, tamen præter pignus & depositũ, significat etiam fiducia (Boetio authore) omnem contractum per quem alicui res aliqua ea lege mancipatur, ut mancipãti aliquãdo remancipet. sic dicta, quia restituendi fides interponitur, ita quod ultra pignus & depositum, complectere potest uenditionem sub reuendendi lege factam, & quicunque sint alii similes contractus. & etiam fidei commissarias hæreditates: nisi quod tempore Cic. non dabatur iudicia de fidei commissis, *nec ullo uinculo iuris, sed tantum pudore illorum continebantur, quorum fidei restitutio esset commissa. Credendum est autem Ciceronẽ in loco prius citato, non ab re plurali numero, fiduciis esse usum: ut, uidelicet, omnes eius dictionis significatus complecteretur. *Nec est insolitum, ut huius

*Vt inst. de fidei cõ. hær. in princ.

*ut no. l. filius fa. ff. de libe. et posth. et prob. inst. qb. alien. licet.

modi enumerationes usq; ad unum non ponantur. Non erit igitur ualidum ab hac enumeratione argumentum, nisi affirmatiue, cũ appareat nõ esse omnes actiones sufficienter enumeratas, & omnino debile, ac periculosum est semper huiusmodi argumentorum genus: nisi si quibus in casibus* inueniamus legislatores illis esse usos.

*ut in.l. patre furioso.ff. de hic q sunt sui uel ali.iur. et. l.obli.ferè.§. placet de uer. oblig.

12 ¶ † Potest ex superius dictis etiam dispici, qualis sit celebris illa Baldi doctrina in.c.i. extra de plus petit. ita dicentis. Ego puto quod de æquitate canonica, omnes contractus mundi sint bonæ fidei: non dico quantum ad titulum actionis, sed quoad mentem, & substantiam intentionis: & ideo si dolus dat eis causam, inter alias non contracturos, quod contractus sit nullus ipso iure. quia Deus qui regulat & regit omnia, respicit cor hominis, & in iure canonico non memini notasse in textu aliquo differentiam substantialem inter contractum bonæ fidei, & stricti iuris. Hactenas Bal. quem ut alii partim reprehendant, partim defendant per te bene nosti. Ego uero etsi omnis antiquitatis sum admirator, continere me hoc loco non possum, quin ab instituto parumper digrediar, tanta rei indecentia commotus, quãdo & ipsum Baldum adeo insulsam uideo sententiam protulisse: atq; in re tam inepta sibi non deesse defensores. In omnibus certe, qui de iure intra quingentos annos scripserunt, est ubi eruditionem, ubi diligentiam, quam nemo exactam

adhibuit,& ubi,non dico plenam,sed(si excipias Innocentium & Bartholum) mediocrem etiam legalium principiorum notitiam desideres, cuius etiam mali causam,si esset hic aptus locus, dicere possem. sed Baldus ille ciuis tuus,ut certe ingenii singulari præditus acumine, ita fuit omnium in recognoscendis suis scriptis negligentissimus. plura quam quiuis alius scripsit,sed ea nulla elegantia,nulla eruditione,nulla boni ordinis dispositione,nulla prius dictorum memoria, barbare, confuse,atq; sæpissime secum pugnantia, & omnino sine ulla principii ratione, utcunq; in buccam uenerunt,effutiuit,oportunam semper, cum suis opposite atq; obtorte dictis, occasionem calumniæ sycophantis omnibus præstans, quod ut ex infinitis penè aliis,ita uel ex hoc uno de quo agimus loco nemo non uidere potest. Nam ut omittamus,quod nihil pro se citat,& in eo quod ultimo loco dicit,habet contrarium textum, & semet ipsum ibi.in.c.cum uenerabilis.extra de except.ubi approbatur permutationem inter contractus bonæ fidei computari, & quod communi errore ductus putat eadem ratione dici contractum,& actionem bonæ fidei,quodq; differentia bonæ fidei,& stricti iuris actionum adhuc duret, & sit substantialis.& quod uigeat imaginaria illa nullitas ex dolo dante causam contractui. Præterea illud quod principaliter intendit,omnes contractus de canonica æquitate esse bonæ fidei

quoad mentem & substantiam intentionis, suos etiam habet errores. Et primum quatenus suppo nit aliam esse canonicam æquitatem, ab æquita te ciuili, bono uiro exciderat è mente semetipsum *alibi scripsisse prout uerum est, & nos alio loco probaturi sumus, quod æquitas non est nisi una & semper eadem. Quod autem omnes contra ctus sint bonæ fidei etiam de iure ciuili, quatenus, uidelicet requirunt carentiam doli & fraudis, & per consequens ut adsit bona fides, quæ dolo est, & fraudi contraria, neminem esse puto qui dubi tet. Sed quin sint contractus aliqui per excellen tiam aliquam bonæ fidei nuncupati: nec propter titulum actionis solum, sed ex ipsa contractuum illorum natura, neq; ipsum Bal. si adesset defensu rum credo, cum oppositum sit certum, & nos ubi de principiis contractuum disseremus, aperte de mõstraturi simus. Sed ne uidear uoluisse in Bal. inuectiuam componere, finem facio, concludens illius (quæ superius est recitata) sententiam, nul lius esse momenti. consulésq; scholasticis discipu lis, & Doctoribus, sed iudicibus pręcipue ut legẽ do Baldi scripta, caute procedant, neq; illi soli cre dant, alioqui sæpissime & se deceptos, & alios de cepisse conquerentur. Quod uerum esse apparet pręcipue ex ipsius Baldi in Decretales Cõmen tario: ubi (teste etiam Alexandro in .l. quod meo. col. iii. de acq. poss.) dicit multa mirabilia & sin gularia, sine legibus & rationibus, & sæpenume

*In .l. si defun ctus. C. de suis & legit.

ro fallitur in allegando. His ita determinatis, uideor mihi iam ad illud, quod quęsiuisti, posse oportunius respondere.

13 ¶ †Diximus.l.xii.tab.ita fuisse constitutum, ut certum id quod intenderetur in iudiciis exprimi deberet, cuius constitutionis conueniens recepta transgresſio, causam dedit bonæ fidei iudiciis appellandis: atq; huius transgressionis ratio nobis reddenda est. Sciendum est autem duplicem in petitionibus certitudinem requiri: unā rei gestæ, ac conuentæ: de qua dicendum erit inferius. alteram summæ, seu rei, quam præstari oportere intenditur, & de qua nunc sumus dicturi.

14 ¶ †Igitur cum pręcipua optimi cuiusq; legislatoris intentio sit, ut sine querelis & litigiis, in pace, ac quiete, societas & amicitia inter ciues conseruetur, proxima uero, & ad ipsam priorem accedens, ita per leges remp. ordinare, ut ortæ quandoq; dissensiones & lites, ne latius serpant, quam celerrime decidantur. Ad hoc respicientes ferè omnes, iure iurando iudices adigunt, ad pronunciandum sententias, & de summa, seu re alia petita certas, & de condemnatione uel absolutione simplices, quod & hodie locum apud nos habet, * & olim apud antiquos uiguit, ita ut duabus tantum literis. A. quod significabat absoluere, uel. C. quæ nota erat condemnationis, sententias subscriberent postquam de causa liquebat. nam antea rogati sententiam dicere, subscribebant. N.L. idest non liquere.

*Inst.de acti. §.curare. & ff. de re iud.l. i.et.C.de sent. quæsi.cer.quā ti p totū tit.

quere.*atq; ita iurabant. Quod si iudicibus aliter esset permissum, multiplicarentur litigia, cum præter rem cõtrouersam, ipsa quoq; sententia efficeretur litigiosa, eueniretq; contrarium intentioni legislatoris. Hoc principio moti.x.uiri.ll. ferendarum, imitantes optimos quosq; aliarum ciuitatum legumlatores, arbitrantes uix posse iudices proferre sentẽtiam certam, nisi certum esset petitum, constituerunt
15 certum esse petendum. † Non tamen adeo fuerunt inconsiderati, ut non cogitauerint, futuros qui diuersis rerum circunstantiis impediti certum petere non possent, quibus erat prouidendum. Igitur ut his prospicerent, nec tamen cogerent iudices ad peierandum, permiserunt ut qui mallent, liceret arbitrum adigere, non ex necessitate certũ, sed quantum melius æquius appareret sibi dari oportere, illud petendo, ita ut incertæ eiusmodi lites, ex compromisso deciderentur. proinde iudicium erat pecuniæ certæ, arbitrium incertæ.*Sed non obliti eius, quod præcipue intendebat, uidelicet, ut abscinderentur causæ litigiorũ. qualiscunq; per eos arbitros pronunciata esset sententia, non permiserunt appellari, atq; alios Iudices ea de re posse adiri. nec fuit hæc litigatoribus iniusta lex. quandoquidem non hunc, uel illum sibi arbitrũ eligere lex eos cogebat. hos ergo quorum sententiæ initio stare non cogebantur: si sponte delectos iudices fecerant, iam æquum erat boni con-

*Vt in.l. Pomponius. in fi. ff. de arbi. et. l. Pompon. ff. de re. iudi.

*Ci. pro Rosc. Cõ.

sulere, quæ illi decidissent. Voluerunt pretęrea .x. uiri dicta eadem ratione, ut ipsi quoq; arbitri, qui non cogebantur inuiti arbitrium recipere, ubi semel in se illud recepissent, cogerentur sentẽtiam dicere: ne alioqui deciperentur, qui eos, quasi uiros bonos inter se disceptatores elegissent. * Verum † quia usus docuit, arbitris mitius, ac mode- 16 ratius agentibus, ab ipsis litigatores, ferè semper minus quam animo concepissent, & re uera debe retur, consequi, atq; propterea, formidantibus hominibus rerum suarum detrimentum, sicq; ad incundos contractus, & cautius, & difficilius pro cedentibus. ratior erat communicatio commercio rum, quæ sola ferè ciuilem, & congregauit ab initio, & continet societatem, Hinc. (quod antea .l. xii. tab. in tutela exceptum erat) nulla certa lege, solo usu inualuit, ut ex contractibus ad humanam uitam magis necessariis, & frequentioribus, si quid uerbis aut literis ex pacto, uel stipulatione adstrictum non erat, & difficilis esset eius certa expresśio, id nihilominus incerte peti posset, tanquam ex bona fide creditum.

*l. ii. ff. de rec. arbitr.

¶ Est ergo perinde atq; si quis ita distinguat. Prouocantes ad iudicium, qui scriptis, seu alias ex presśis pactionibus intentionem suam fundare uoluerint, ii quoniam sibi præcauerunt, iam non indigent legis communis auxilio. * Nam quemadmodum lex (diuino Mose, ac Papiniano testibus) * est communis reip. sponsio. ita (si-

*ut no. in. l. fi. C. de pac. conuent. & l. maritus. C. de pro cu.

*Deu. c. xxix. & l. i. ff. de legi.

cut aiebat Lycophron sophista) pactum inter priuatos est fideiussor inuicem iuste agendorum : tales igitur satis habere debent, si quæ sibi præcauerunt, ea præstentur, quæ quoniam sunt expressa, oportet uel ex se certa esse, uel a iure certam habere interpretationem,* quibus adimpletis, abunde uidetur fidei satisfactum, quam, quia fiat quod dictum est, appellatam crediderūt. *ut. notat in. l.ueteribus.ff. de pac.

* Qui autem uel simpliciter cōtrahentes scriptis, & uerbis, aut omnino, aut non usq;quaque sibi præcauerant, neque suæ tantummodo cautioni fidentes, sed etiam ex publicæ legis, aut communis usus prouisione tutelam sperantes, iudicium intenderent : iis non aliquo modo stricta, sed bona idest simplex, & absoluta fides præstari deberet, qua intercedente non solum a dolo & fraude, sed etiam a reticentia, simulatione, ignorantia, simplicitate, errore, uiciis rerum, & demum undiq; indemnes * redderentur, reciperenturq; ab ipsis petitiones etiam incertæ, præscripto antiquæ formulæ additamento, quod dictum est. *ut.Cice.libr. offi.i. *d.l.quæro. et l.si tibi domū. §.i.ff.loca.

Verum quia usus hic erat contra legem scriptam, non ita passim, neq; simul in omnibus actionibus, sed quasi per gradus quosdam est receptus. primum in tutelis, fiduciis, societatibus, & mandatis, quatuor siquidem iudiciis summæ æstimationis, & pœnę capitis, ex quibus damnati notantur infamia. His deinde, addiderunt iudicia empti & uenditi, locati, & conducti, quibus uitæ

societas maxime continetur, quibus accesserunt depositum, commodatum & reliqua de quibus superius est dictum, excepta rei uxoriæ actione, ac illius loco ex stipulatu, & hæreditatis petitione, quæ non ex solo usu, sed certis legibus dictæ sunt bonæ fidei. hæ, uidelicet ex Iustiniani legibus, actio uero rei uxoriæ ex sen. †consulto, pro 17
pter Carbilianum diuortium edito, anno ab Vrbe condita. D. X X I I I. *cum antea non daretur pro dote actio, tantum abest, ut actio dotis sit de iure gentium, quod doctores nonnulli uidentur sensisse. *Sed posteriores æquitate suadente admiserunt incertas petitiones, in aliis quoq; iudiciis, quæ licet doctores nonnulli solitis subtilitatibus deduxerint in regulas, & regularum limitationes, & temperamenta plura. †tamen amãti sciē 18
tiam complanare, ac peruiam, & facilem reddere, sufficiet simpliciter dicere, quod ubicunq; actor, seu obligationis, & rei, causæ'ue natura, seu facto aduersarii, seu alias quacunq; (probabili tamen) causa sit ambigens: tunc admittatur incerta, & alternatiua etiam petitio. Si Doctorum regulas, & limitationes conferas, omnia comperies ad hoc quod dixi commode reduci. est autem hæc non mea, sed prudentissimi Innocentii doctrina, * quã & Hostiensis, & alii cõprobarunt. Qua in re omnes liberaliores fuere, quia uiderunt sententiam nihilominus certam proferri posse super incerta petitione, siquidem sufficit animum iudicis ex pro

*A. Gellius li. iiii. cap. iii.

*In l. eas. ff. de cap. diminut.

*In c. cõstitutus. de restit. in integ.

bationibus deductis certũ reddi. Vnde amplius uoluerunt, quod semper ubi reus nihil obiicit, & de incertitudine petitionis non excipit, iudicium ualide procedat.* quasi certitudo illa relinquatur solummodo ipsius rei commoditati, ut possit deliberare, an uelit cedere, uel cõtendere. cum iudex aliunde certus effici ualeat: quod semper curare debet, quoad possit.* Posse autem (ut aiebat Pythagoras) prope necessitatem habitat: itaq; non subsistit sententia incerta, etiam sub prætextu bonæ fidei, ueluti quod bona fide debes solue.*

*Vt not. in.l. fi. C. de ann. exc. & in.l.i. ff. de æden.

*ut.d.§.curare. inst. de act. & extra de re iud. c. cum Bertoldus.

*l. fi. C. de sen. quæ si. cer. quãti prof.

¶ Vidimus qua principii ratiõe lex. xii. tab. uoluit in petitionibus, & in sententiis, certum exprimi. Vidimus quomodo posteriores considerantes rationem in ea parte non esse necessariam, quod. l. xii. tab. in arbitriis omnium negociorum admittebat, ipsi usu in illis tantummodo iudiciis, quæ bonæ fidei nuncupata esse diximus, ut incertæ petitiones reciperentur introduxerunt, quod & ipsum à suo est repetendum principio.

19 ¶ † Antiquissimi quidam legumlatores (ut refert Arist.) adeo uolebant per omnia, ciuilem societatem similem esse ueræ amicitiæ, ut in singulorum etiam commerciis, lege publica uetarent; sponte actorum contractuum iudicia reddi. arbitrantes oportere unumquemq; contentum esse fide illius, cuius fidem cõtrahendo sequutus esset, qui, si cum posset sponte non redderet, non esset cogendus inuitus, quemadmodum ab amico

inuito, non eſt beneficium, neq; gratia extorquenda. Sed quia (ſecus quam instituiſſe, uel potius optauiſſe de ciuibus ſuis uiſus eſt Plato) uſu compertum eſt plures improbos fidē fallere, atq; ideo cōmercia cōturbari, & intermitti, non audentibus hominibus, niſi Græca (quod aiunt) fide, de manu in manum cōmutare: ſicq; inutilem eſſe legem illam, tametſi aliter humaniſſimam, & honeſtam. Complures legumlatores, inter quos, & Romani, mediam quandam uiam eligentes, & amicitiæ imaginem, & commerciorum uſum retinere ſtuduerunt. huiuſmodi adhibitis temperamentis. Vt pro perſonis inter ſe ſtrictiori domeſticæ ſocietatis uinculo coniunctis, uigeat antiquorum ius illud, ne omnino iudicia dentur, imo neque naſcatur obligatio, neq; ſint contractus ualidi, cum permutatio non ſit inter eos neceſſaria. ueluti inter * parentes & liberos quos habent in poteſtate. alimentis ad quæ parentes tenentur, & certis aliis cauſis probabiliter exceptis. item inter dominos & ſeruos, interq; ipſos qui in eiuſdem, ſiue parentis, ſiue domini ſunt poteſtate. inter uirum & uxorem conſtante matrimonio, interq; pupillum & tutorem, quem patris loco lex habet. Certis uero perſonis propter honorē eius quæ adhuc ſit, uel olim fuerit, domeſtica ſocietas: dentur quidem iudicia, ſed petita prius uenia. ut liberis ſiue emancipatis, ſiue adhuc in poteſtate exiſtentibus, in cauſa alimentorum, & aliis

*ff. et. C. de in ius uo. l. lis nulla. ff. de iudic. & l. actiones. de act. & obl.

in quibus eis iudicia dari diximus. & libertis, cõtra patronos, liberosq; & parentes patronorum. contra certas autem personas non omnia dentur ueluti, ex quibus damnatos sequatur infamia, *ut liberis & libertis contra parẽtes & patronos, & marito, siue eius hæredibus contra quondam uxorem, quæ aliquid ex rebus mariti dicatur amouisse. Quosdam etiam damnatos uoluerunt cogi amplius quam in id quod facere possint: *ueluti sunt maritus, & socer ex iudicio dotis restituẽdæ. item siquis cum parente, patrono'ue egerit, aut socius cum socio, iudicio societatis, & siquis ex donatione sua conueniatur. Tales igitur catenus cõdemnantur quatenus eorum facultates patiuntur, nec plus qui contra eos egerit consequitur, quam facere possint. quod signum est quantum ipsis legum conditoribus curæ fuerit amicitia. cuius est proprium, non id omne, quod pro debito est exigere, sed id tantum exposcere, quod fieri potest. De aliis uero personis ulteriori ciuili iunctos societate, distinxerunt commerciorum species, in absoluta, & definita: Ex absolutis atq; indefinitis & indeterminatis, quæ alias dicuntur sine causa, neutra ex parte uoluerunt iudicium dari, *idest neq; contra eum, qui aliquid pollicitus esset; ut illud traderet neq; contra eum, cui aliquid datum factum'ue esset, ut quicquam rependeret. nisi quod hic perinde atq; inter amicos, naturali quadã obligatione ad remunerandũ eũ

* C. de obseq. pat. præ..et. ff. de obse. alie. l. licet. et de dolo. l. nõ debet. & rerũ amot. l. i.

* ff. sol. mat. l. l. maritum & seq. & inst. de act. §. itẽ si de dote. & . §. pẽ. & de re iud. l. nesennius.

* l. cum indebito. §. fi. ff. de prob. c. si cautio extra de fid. instr. l. iurisgentium in prin. et. §. sed si in aliũ et. §. sed. cum nulla. ff. de pact.

possit, teneri uidetur: quod si non præstat, inuitus non cogitur. * Ex definitis uero comerciis, idest, quæ in rebus & preciis, atq; ex causis determinatis consisterent, siue re ipsa per traditionem de manu in manum, siue ad tépus, definitum esset, quid pro quo dari, ac reddi oporteret: quando ita contrahentes consenserant, non censuerunt, denegãda esse iudicia. Verum quia ex definitis huiusmodi cõmerciis, nonnulla erant ad humanæ uitæ necessitates frequentius incunda: & tum propter frequentiam ipsam, & rerũ perplexitatem ac uarios euentus tum propter hominum fallaciam, & difficile, & impossibile quodammodo erat semper in omnibus singulorum accidentia uerbis cõprehendere, ac definire: nec conueniebat præter intentionem inuitos quodammodo cogi ad donandum. receptum est usu (quod antea diximus) ut in his iudiciis, quæ bonæ fidei dicta sunt, qua deficeret definitio pacti priuati, ex publica sponsione (quasi tacite ita conuentum esset) unusquisq; plenam consequeretur indemnitatem. * Donec C. Aquilius Gallus, Ci. Collega. & familiaris, dũ esset Prætor, considerans quod sæpe dolo & fraude alterius, alter collitigantium, pręter id quod animo concepisset, saluis etiam contractuum uerbis & naturis, circumuentus & obligatus reperiebatur, & si tantummodo quod erat actum & definitum inspiciebatur. huic simplicitas sua damnum, illi malitia lucrum afferebat. naturali æquitate

*l. sed si. l. ge. §. cõsuluit. ff. de peti. her. l. si remunerandi & l. si uero non remunerãdi. ff. mand.

*l. itẽ q4. ff. de pac.

tate motus, ut ex omnibus contractibus dolo & fraudi parata esset uindicta, protulit iudicium de dolo malo, quod Cicero euerriculum malitiarum omnium appellat, sub illa formula. * Quæ dolo malo, facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit, & iusta causa esse uidebitur, iudicium dabo. *ff. de dol. l. i.

20 ¶ †Neq; defuerunt, qui ab illo etiam, quod dictum est, de ferenda sententia simplici, siue condẽnatoria, siue absolutoria, dissentirent. Quandoquidem Hyppodamus legislator Milesius antiquus rationem in oppositum retorquens, melius putauit esse, si iudices prout sibi ex actis liqueret, partim absoluere possent, partim cõdemnare, ne alioqui uere peierare cogerentur, simpliciter hoc aut illud iudicantes, cum tamen neq; hoc, neq; illud absolute liqueret. Sed compluribus aliter est uisum & hi argumento Hippodami respõdebant: quod lex non cogit peierare simpliciter condemnantem uel absoluentem, si simpliciter sit petitum. non enim qui absoluit, nihil debere iudicat, sed (exempli gratia) centum aureos non deberi, at ille peieraret, qui cum putaret tota centum non deberi, tamen condemnaret. arguebantq; insuper secundum Hyppodami legem, non posse sententiam non esse litigiosam, si iudex deberi quidem arbitretur, sed non tantum, quantum petitum est. & hoc eo maxime, si plures iudicarent. Nam si actor centum postulauerit, iudicum autem unus

quinquaginta iudicet, alius plus, alius minus, aut alius quidem in totum, alius in nihilum condemnet, quis erit modus (aiebant) sententiarum concordādarū? Romani .x. uiri, partim Hyppodami, partim ab ipso dissentiētium opinionem sunt amplexati: Nam quatenus ad iudices attinebat, Hyppodami lex non placuit, in arbitris autem illam quasi necessariam existimauerunt: quia si coram eis incertū petebatur, non erat certum in quo absoluere, uel condēnare deberent. Nec erat ipsorū sententia litigiosa, quoniam ex compromisso pactum erat, ne reclamaretur. finem autem concordandi sententias plurium diuersimode arbitrantium, fecerunt, decernentes ut ei staretur in quod maior ipsorum pars consentiret. itaq; ex tribus (puta) arbitris, unus quindecim, alius decem, tertius quinq; condemnet, quinq; præstari debent, *quia in eam summam omnes cōsentiunt. Quod similiter & in sentētiis iudicum, primum in bonæ fidei iudiciis, deinde in omnibus his iudiciis in quibus in certas petitiones tolerari diximus, summa æquitate receptum est. reiecta, uidelicet, ratione qua uerendum esse dicebant, ne sententia daret noui litigii occasionem, quia non potest iuste conqueri actor, qui petendo incertum, de summæ soluendæ definitione iudici potestatem fecit. Hac eadem ratione receptum est à posterioribus ut etiam si certum petatur, corrigatur tamen petitio per consuetam clausulam, plus minus, saluo

*l. diē proferre. ff. de rec. arb.

iure calculi. & in processu plus minus'ue probetur, de illo quod probatum fuerit, possit ferri *sententia.

*l. publica. in fi. & ibi Bar. ff. de pos.

¶Quod autem attinet ad certitudinem sententiæ, nihil est immutatum, sed remanet adhuc, ut quamuis incertum petatur, curare tamen debeat iudex, quoad possit, ex probatis, certus reddi: & sentẽtiam proferre certã, tum ratione summæ, uel rei, de qua ex incerta petitione sibi liquet, tum ut conformis petitioni, prima illa specie certitudinis, de qua diximus nihil esse immutatum. Debet nanq; omnis petitio, si non numero & indiuiduo, saltem specie certam, ac agendi expressam causam continere. atq; in his debet omnino sententia esse conformis. ita ut si petitum sit (uerbi causa) frumentum ex causa mutui, non pronuncietur sententia, siue condẽnatoria siue absolutoria, de re alia, ut puta de pecuniis: neq; ex alia causa, ueluti depositi.*

*ut no. in l. i. C. si. plu. una sen.

21 ¶†Ex dictis resolui potest nodus, qui hactenus adeo torsit Doctores nostros, ut pleriq; tandẽ cõcluserint, nihil aliud quã uoluntatem antiquorũ fuisse pro ratione. Cur (scilicet) nõ ita dicta fuerint bonæ fi. iudicia alia præter superius enumerata, & præsertim ex mutuo. & stipulatu. Erroris nanq; huiusmodi causa fuit falsa suppositio, quia Doctores ipsi crediderunt datum fuisse bonæ fidei priuilegium, solummodo ad ampliãda frequẽtiorum contractuum commercia: qua propter

nõnulli ueluti Petrus Bellap. Io. Fab. & ipſorum imitatores, coacti fuerunt dicere, non ita exube- rantem in his quæ relicta ſunt, fidem requiri. & præterea mutui contractum infrequentiorem eſ ſe, quam depoſitum, commodatum, permutationẽ, & alia eiuſmodi. qui dum hoc dicunt, indicãt non ſolum ius in quo uerſantur ignorare, ſed plane cõ muni ſenſu carere. Nam etſi neſciant, quod. * ll. xii. tab. tantę fuit curæ contractus mutui, & ne circa illum fides falleretur, ut eum atrociſſima pœna metuendum reddiderint. dum non ſolum uinciri, atq; addici obæratos creditoribus: ſed ſi plures forent quibus reus eſſet adiudicatus, ſeca re ſi uellent, atq; partiri corpus adiudicati ſibi ho minis permiſerint. idq; non ob aliud, quam ob ne ceſſariam ciuili ſocietati eius contractus frequen tiam: ſaltem id non debuiſſent non cognoſcere, quod nemo tam rudis eſt qui neſciat, omnium aliorum frequentisſimum, & magis neceſſarium eſſe, pecuniæ, frugum, uini, olei, & ſimilium rerum uſum atq; commercium mutuaticũ, ad ſubſidiũ inopiæ temporariæ, quo communis hominum ui ta quotidie indiget, & amitteretur, ſi debitorum perfidia laxius poſſet eludere. immanis erat pro fecto pœna illa, niſi eo conſilio denunciata fuiſ- ſet, ne ad eam unquam deueniretur, prout nemi- nem unquam legitur fuiſſe diſſectum, tanti fa- ciunt improbi contemnere leges atroci pœna munitas. at poſteriorum benignitas eo peruenit,

*ut refert Gel lius lib. xx. et Quinti. li. iij. cap. viij.

ut etiam nequissimos Odoardos è cimeriis tenebris excitauerint, ad defendendum improbis prædam,ac tuendum perfidiæ impunitatem. Sed de his alibi dicendum. Stipulatio uero quomodo non est frequens,cum omnibus ferè aliis contractibus adiiciatur? Rei ergo ueritas est,quod usus ille nuncupationis bonæ fidei,fuit quidem ad fauorem frequentium,& magis necessariorum contractuum introductus,non tamen absolute, cum contra legem scriptam introduceretur. sed tantummodo ubi ex natura iudicii necessitas ad id cogebat,non ualente actore certum exprimere. quæ necessitas non erat in stipulatione, cuius uerba uel ex se ipsis:uel ex interpretatione iuris oportet esse clara.*similiter & in aliis scriptis,aut aliter expressis obligationibus quod significat Cicero dum pro RoscioCam.dicit. Adulterasse tabulas se negat,expensum tulisse non dicit,cum tabulas nõ recitat, reliquum est, ut stipulatũ se esse dicat:præterea enim quemadmodum certam pecuniam petere possit non reperio. In mutuo uero propter naturalem eius contractus certitudinem priuilegio non erat opus.*oportet nanq; certam esse quantitatem rerum,siue pondere,siue numero,siue mensura mutuatarum. Et cum illarum dominium transferatur, quapropter omne quoq; periculum est accipientis. * & restituendum est idem genere,quod perire non potest,*uix contingit ut non certum sit,id quod peti debet. quod si

*l.semp in stipulationibus. ff. de reg. iur.

*l.nummis. ff. de pos. l. in re mandata. C. man.

*l.pignus. C. de pig. acti.

*l.incendium. C. si cer. pet.

interdum contingat, de illo, quoniam est perrarũ, non curat legislator.

ff. de his qui no. in fa. l. l. i. inst. de pe. tẽ. lit. §. ex quibusdã. & Ci. pro Ros. cõ. et pro A. Cec.
*l. i. ff. de con sti. pec. l. bonã fidẽ. C. de do.

¶ †Sed difficilor est quæstio.*Cur damnati iudiciis tutelæ, pro socio, mandati, & depositi, notentur infamia: non autem ita damnati iudiciis mutui & aliorum contractuum, cum in omnibus æque graue sit fidem fallere, & in omnibus æque bona fides exigatur?*& item altera quæstio, quã à nemine adhuc propositam uidi. Cur (scilicet) si agatur iudicio depositi eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii'ue causa depositum sit propter inficiationem crescat actio in duplum *quod secus est in deposito in alia causa, & in cõmodato, precario, mutuo, ac cæteris similibus? Huic quæstioni respondet Arist. proposito problemate. Cur depositũ denegare, iniquius sit quã mutuum? & post alias complures ultimam & accommodatissimam reddit rationem quam cõprobat Vlpianus.*Quod qui suum deponunt, hominum uitantes perfidiam, fortunaq; laborantes aduersa, plerunq; id faciunt: qui uero mutuant, pecuniis abundant, fortunateq; degunt. iniquius autem est, iniuriam infortunato, quam fortunato intulisse, ea ratio cum æque ac in mutuo dante, ualeat etiam in commodante, preca rio concedente, ac ex alia quam infortunii causa deponente, quod scilicet, non ex necessitate, sed ex copia & uoluntate procedit. * Videtur abunde satisfacere quæstioni. quod magis confir

*ff. de pos. l. i. §. merito & inst. de act. §. plane. & §. sed. furti.

*in. d. §. merito.

*ut in. d. §. merito.

matur ex alia lege quã habemus. Quod ii qui re licta sacrosanctis ecclesiis, uel piis locis, legati, uel fidei commissi nomine, usq; quo in iudiciũ uocentur, dare distulerint, pariter, in duplum eius quod relictum est condemnẽtur. *Placuit igitur Maioribus nostris expediens esse Reip. ut maior iniquitas, atq; insignior perfidia (quæ prope furtum est) coherceretur metu dãni maioris: *dupli, uidelicet, rei depositę soluendi, quod diuinus Moses in quintã solũmodo partẽ amplius reddi *uoluerat.

*inst. de acti. §. item mixta et. §. sed furt.
*l. inficiando. ff. de.
*Leuic. c. vi.

23 ¶ † Prioris autem dubitationis, de infamiæ nota, resolutio, nisi ego fallor, ex alia ratione pẽdet, nec ei conueniunt dictæ Aristotelis respõsiones: quæ si bene considerentur, non magis procedunt in deposito, quã in commodato, & precario concesso, nec ideo carpendus est Arist. non enim ipse proposuit problema, de infamia insequente damnatum iudicio depositi. Sed de iniquitate, quæ maior est denegantis depositum, quam mutuum. accedit quod si uellemus rationes Arist. intelligere de nota infamiæ oporteret ponere quæstionem non in solo deposito, sed etiam in tutela, mandato, & societate. in quibus itidem sequitur infamia & in ipsis nulla ex Arist. rationibus potest accommodari: nec alius est qui tentauerit nodum hunc dissoluere. Videamus igitur, an quæ mihi occurrũt, probabiles sint rationes. Vt (scilicet) illud mouerit Maiores nostros: quia in cęteris iudiciis dãnatus prætẽdere potest inopiam uel aliã

quampiam necessitatem.in tutelæ uero, depositi, & societatis iudiciis,ut quis damnetur, uix aliud potest,quam fraus & culpa intercedere. quando *depositarius ex eo solo tenetur,si quid dolo commiserit,& si quid citra dolum contingat, non ei, sed suæ facilitati,id imputare debet,qui negligenti amico rem custodiendam tradidit.*Et tutor nō maiorem quam rebus suis diligentiam debet rebus pupilli.Et socio similiter sufficit si talem diligentiam communibus rebus adhibuerit,qualem suis rebus adhibere solet:*& qui alias parū diligentem socium sibi adsumit:de se queri,sibiq; hoc imputare debet.Mandatum autem suscipiens, & si ad exactiorem diligentiam teneatur,cum id faciendum ultro recipiat,non potest uideri nō dolo uersatus esse,si quod sponte faciendum recepit, uel non fecerit,uel perperam egerit, cum iuuari amicos officio,non decipi oporteat*merito igitur nihil in eius administratione declinatum, aut neglectum,culpa uacuum esse potest.An uero, & illud,quia quatuor hæc infamatoria iudicia, non mouentur nisi contra illos,qui ab initio ultro placuerint,& exhibuerint se,ut maxime amici,& probi uiri.neq; enim alioqui ullus adeo demens existimandus est,ut uel liberos suos tuendos, uel rē charam custodiendam uel negotia gerenda mandet cuiquam, aut cum eo societatem ineat,quem credat uel improbum esse hominem, uel parum sibi amicum.Nonne igitur insigniter perfidus,&

* Inst. q. mo. re contrahi. obli. §. praeterea.
* ff. de tut. & rat. distr. l. i. & de admi. tu. l. à tutori.
* Inst. de societ. *. ul.
* d. l. in re mā data. C. mād.

uere

uere proditor est, qui fraudat hominem a quo ipse bonus, & amicus fuit existimatus, cuiq; ipse se talem exhibuit. At qui mutuo dat, qui commodat, qui precario concedit, beneficium quidem confert, sed interpellatus. uulgatum est autem prouerbium. Non dari gratis, quod datur petenti. Quãobrem Isocrates, ita commodissime (inquit) utemur amicis, si non ut ab eis rogemur expectemus: sed pollicentes ultro ipsis in tempore succurramus. Præterea mutuum & alia eiusmodi, per se quidem & absolute, neq; ut amicis, neq; ut uiris bonis fieri consueuerunt: alioqui non hæc fierẽt, sed donatio, quæ (teste Arist.) conuenientior est erga indigentem amicum. Quo circa & seruator noster Iesus. *Modica (inquit) est gratia his qui mutuo dant sperantes æqualia recipere. & Propheta. * Fœnerat impius, & non donat: iustus autem cum benignitate donat. Non multum est autem, ut interpellanti quis nõ audeat forte denegare, quanquã eius fidem nõ adeo probet. Ad hæc, nemo nisi indigens atq; saltẽ pro tempore inops, mutuo, cõmodato, aut precario petit: & quanquã grauatus rerum angustia desperet posse reddere, attamen ob egestatem instantem, compellitur esse audax ad accipiẽdum. Quid? quod ueluti natura inest receptorũ beneficiorũ obliuio, & sine uoluptate recordatio, qua propter & Thetis apud Homerũ, *non enumerat beneficia Iouii. & ut alio loco inquit Arist. *humanũ est ut debitores quidẽ

*Lucæ. c. vi.

*psal. xxxviij.

*Iliad. li. i.

*Ethic. li. ix.

nolint suos creditores esse: & creditorum, non sit erga debitores amatio, sed uelint eos saluos esse, ut ab eis recipiant quod debent. Itaq; non ab re diuus Basilius, *Sumere (inquit) mutuo, initiũ mendacii, occasio ingratitudinis, periurii materia. atq; hoc puto mouisse .x. uiros .ll. ferend. ad statuendum tam atrocem, quam diximus, pœnam cõtra debitores: difficilius nanq; absterremur ab eo ad quod tum natura inclinati sumus, tum necessitate interdum compellimur. Qua ratione etiam cautum est, ut mutui confessio, nisi post biénium non obliget. quia scilicet faciles sunt homines ad confitendum propter necessitates. *Possumus igitur de his talem conclusionem facere. Quod etsi in omnibus commerciis bona fides exigitur, ita quod dum ad iudicium uenitur, & de facto contenditur, necesse sit alterum litigatorum, si non id faciat obliuione, mentiri, atq; improbum esse. conueniens tamen est, ut magis atq; inexcusabiliter improbus, deterioris sit notæ. Quod siquis non de facto, sed de iure, uel de calculo: aut si de facto non tamẽ suo, uel de suo probabiliter oblitus, aut errans ad iudicium ueniat, etiam aliquo ex dictis quatuor iudiciis damnatus, non incurrit infamiæ notam. hinc est, quod contrariis iudiciis damnati, non sunt infames, *quia non de perfidia agitur, sed de calculo, qui ferè iudicio dirimi solet. & conuenti, non actione, sed condictione, tametsi tutelæ societatis, depositi, aut mandati causa conuenian-

*In psalmum. xiiij.

*l. si ex cautione & l. in cõtractib. et ibi Doc. C. de nõ num. pecu.

*l. furt. §. ult. ff. de his q no. infa.

tur, non sunt infames, *quia de pecunia, nõ de fraude agitur. & similiter si ex compromisso disceptetur, *Hæc habui quæ dicerem de principiis iudiciorum bonæ fidei.

*l. cessat de act. & obli.

*l. ex cõpromisso de his q no. infa.

¶ Ex quibus & illud alterum quod intelligere desideras, qualia nam ea sint principia legum, de quibus tractare constitui: tu quidem & tui similes facile perpenderis. Sed uereor fore, qui non ita ut tute dicis, collecturi sint ex ungue, leonis magnitudinem: & multos fortasse, qui neq; ex tota pelle ualerẽt id æstimare. præsertim cum generalia quædam præmonita, & præcepta, quæ conuenientia fuissent, ut horum animi ad faciliorem intelligentiam præpararentur, non apposuerim, eo quod diffuse dicẽda sint in ipso quod instituimus opere: hæc autem in tui potissimum gratiam scripsi, qui talibus non indiges, ab illis ergo interim dum integrũ opus emittamus, satis habebimus si saltem persuaderi poterunt, ut credant, quem uiderint unguem, Leoninum esse.

¶ Reliquum quod postulauisti, ut dicerem, ad quem finem tendat labor hic meus, tradendorum legalium principiorum, quam'ue utilitatem ex illo prouenturam sperẽ: haud difficilius (ut puto) ex dictis intelliges. Nẽpe ut saltem indicata per me uia, doctior aliquis perficiat artem, qua possimus aliquando esse, non Romani tantum iuris, sed boni & ęqui, & iustitiæ consulti, & sicuti Geometræ, ubiq; sunt Geometræ: Mediciq; ubiq;

Medici, nos quoq; non tantum apud nostrates sed apud omne hominum genus sciamus de iure respondere. Tantum enim interest, ex iudicibus, repertoriis, formulariis, & centonibus: atq; ex ueris principiis scire leges.

SEQVITVR TEXTVS TRIbuniani de quo superius est facta mentio Instit. de actio. §.

Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris. bonæ fidei sunt hæ: ex empto, uendito, locato, conducto, negociorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati pignoratitia, familiæ Herciscundæ, com muni diuidundo, præscriptis uerbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quanuis enim usq; adhuc incertum erat, inter bonæ fidei iudicia, connumeranda hæreditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio aperte eam esse bonæ fidei disposuit. Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei iudiciis: sed cum pleniorem esse ex stipulatu actionem inuenientes, omne ius, quod res uxoria antea habebat cum multis diuisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, trãstulerimus: merito rei uxoriæ actione sublata, ex stipulatu actio, quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicii, tantum

in exactione dotis meruit,ut bonæ fidei sit.sed & tacitam ei dedimus hypothecam.præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur,cuius solius prouidentia hoc induximus.In bo.fidei iudiciis libera potestas permitti uidetur iudici ex bono & æquo æstimandi,quantum actori restitui debeat.In quo & illud continetur , ut si quid inuicem præstare actorem oporteat:eo compensato, in reliquum is,cum quo actum est,debeat condẽnari.sed & in stricti iuris iudiciis ex rescripto diui Marci,opposita doli mali exceptione,cõpensatio inducebatur.sed nostra cõstitutio easdẽ cõpensationes,quæ iure aperto nnitutur,latius introduxit,ut actiones ipso iure minuant,siue in rem,siue in personam,siue alias quascunq;,excepta sola depositi actione,cui aliquid compensationis nomine opponi,sane iniquũ esse credimus:ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur.Præterea quasdam actiones arbitrarias,id est ex arbitrio iudicis pendentes appellamus:in quibus,nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur,actori satisfaciat:ueluti rem restituat,uel exhibeat,uel soluat , uel ex noxali causa seruum dedat,condemnari debeat.

FINIS.

PRAEPARATIO IN IVRIS CIVILIS INSTITVTIONES.

ANTONIVS MASSA IAcobo Cortesio. S. P. D.

Contenderunt à me,& tu aderas,altero ferè ab hinc mense,communes illi tui,ac mei amici,ut forensibus his quas uicinas uidebant feriis,iuris ciuilis institutiones me sibi expositurum promitterem.Cui muneri etsi me imparatum, ea potissimũ de causa,uidebam,quod in defendendis amicorũ causis aliquot iam annis tecum uersatus, ad scholastica hæc iuris quasi rudimenta desuetum animum reuocare,ac demittere,haud facile mihi posse uiderer:tam arctæ tamen necessitudinis uincula,tãtum apud me potuerunt:ut id me facturum receperim,quod uix præstare posse confiderem:& eram,cum promissi tempus aduenisset,ut præstarem conaturus.Cum ecce interim à Giberto Veronensium Præsule,cui non poteram sine piaculo non parere,uocatus,Vrbe discedere,& his ipsis iam ineuntibus feriis abesse cogor:Quid facerẽ? utrisq; uno tempore satisfacere non poteram,& tametsi huic omni laudis genere cumulatissimo Antistiri erat,ut erat,parendum:illi non erãt omnino negligendi.Cum igitur me tandem collegissem, & proficisci statui,& quantum angustia temporis concederet,aliquid super ea re commẽtari: quod amicis ipsis ad iuris institutiones sine me, alio'ue ullo doctore percipiendas,non mediocriter conferre posset. At quoniã re peracta,uidebar mihi

nonnulla,& noua & ab aliorum opinione diuerſa poſuiſſe:uerebarq́ propterea,ne noua hæc cōmentandi ratio,aut inuidiam mihi aut contemptū conflaret,ſi quando in aliorum quam noſtrorum amicorum manus perueniret,ne'ue ego me fortaſſe,& ſine riuali amarem,Bononiæ dies aliquot eo ſum conſilio commoratus , ut uiro clariſſimo And.Alciato,recentes has lucubrationes oſtenderem:quas ſi is probaret, cuius iudicium noram ſummum,ac candidiſſimum,quiq; iam omnē inuidiam ſuperauerit:ego quoq; tanti uiri iudicio cōfirmatus,non improbandas putarem.Quod cum fecerim,isq́; non ſolum probauerit,ſed mihi etiam ſuaſor,& auctor fuerit,ut illas audacter emitterē : eas tibi qui promiſſi teſtis fuiſti, quamprimū mittendas cenſui.ut tu tua ipſis amicis manu in ſperatum munuſculum tradas,illi uero tāquam è tuo depromptum penu,tibi magis,quam mihi acceptum ferant.an non ferant?qui ſciant me,quicunq; ſim,ex te eſſe:quicquid habeam ex te habere.Illud autem uelim non ignores , me neq; tam confidenter,neq; tam celeriter fuiſſe miſſurum,niſi putaſſem hanc illis lucubratiunculam tanto futuram gratiorem, quanto minus ſperauerant ſe eius nouum libellum lecturos abſentis:cuius promiſſam iam interpretationem,deſperauerant præſentis. Vale.

Verona,X.Iulii. M.D.XXXVIII.

PRÆPARATIO IN IVRIS ciuilis institutiones. Per Antonium Massam Gallesium.

IVRISPERITIAM affectantes amici fidissimi, omnium primum scire oportet: quod leges, ad communé societatis humanæ quietem conditæ: non solum ipsæ perspicuæ, faciles, & simplices, sed & quæ per eas facienda, uitanda'ue iubentur, talia esse debent, ut ab omnibus facile fieri, uitariq; possint. Quod ita esse, cum ex communi legumlatorum consuetudine, qui descriptas nouas leges populo primum euulgari, deinde custodiri atq; obseruari iubent: atq; ita tamen iubent, ut permittant in ambiguitatibus, si quæ ex ipsis legibus oriantur potiorem esse consuetudinis interpretationem, & ut ipsæ etiam leges tacito populi consensu per desuetudinem abrogentur. tú uero præcipue id animaduertere poteritis ex oratione sapientissimi diuinæ legis interpretis Mosis, ita populo præcipientis. Cumq; transieris Iordanem in terram quam dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce leuigabis eos, ut possis in eis scribere omnia uerba legis huius. & paulo inferius. Et scribes super lapides omnia uerba legis huius plane & lucide. Et

demum. Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neq; procul positum, nec in cœlo situm, ut possis dicere, quis nostrum ualet in cœlum adscẽdere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus atq; opere cõpleamus? Neq; trans mare positum, ut causeris, & dicas, quis ẽ nobis poterit mare transfretare, & illud ad nos usq; deferre, ut possimus audire & facere quod præceptum est? Sed iuxta te est sermo ualde in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illum. Quibus ex causis fit, ut plerunq; ignorantia iuris in iudicio excusationem non habeat: puniantúrq; nihilominus, qui eorum aliquid ignorant quæ legibus continentur: quandoquidem ea scire oportet, nec sunt difficilia cognitu, atq; etiam ut nemo sit, uel legitimæ scientiæ imperitissimus, qui in ciuilibus consultationibus non erubescat, si hæc nescire uideatur: aut si deceptus errore iuris in damnum aliquod incurrerit: cum ob aliarum artium, scientiarum'ue imperitiam, nemo sibi erubescendum putet. Romanis autem legumlatoribus magnæ curæ fuisse, ut omnis facilitatis modus legibus suis inesset, præter ea quæ dicta sunt, demostratur ipsis etiam nominibus, & legum, quas ideo, quod in tabulis eburneis perscriptæ publice legerentur, leges appellauerunt, & iuris, quod ciuile uocatum est, quasi non paucorum proprium, sed publicum & commune ciuium uniuersorum. An uero id quod uolebant sint adsecuti, uel ex illo

affirmari poteſt,quod communi omnium natio-num conſenſu receptum eſt,has leges præ cæte-ris humanitatis plenas & naturæ cōſentaneas eſ ſe:adeo ut à natura diſcedere uideantur,qui à Ro manis legibus disſident. Vnde conſecutum eſt etiam ut exteræ gentes pleræq; à Senatu,Popu-loq; Romano acceptis legibus immanitatem,bar bariemq; exuerint,& Romani Imperii iugo iam dudum excuſſo, iiſdem,tamen adhuc legibus ui-uant. atq; ut gentes nonnullæ, quæ non ex Ro-manis, ſed ex uernaculis ſuis legibus lites diiu-dicant: eos qui ibi Reſp.geſturi ſunt, ad perdi-ſcendas apud exteros Romanas leges mittant.ut hinc gerendæ Reip. rationem, & æquitatis uim ac naturam accipientes, de patriis legibus re-ctius iudicent.

Sed quoniam,ut plerunq; multa ex bonis initiis nata,hominum affectibus in immenſum proue-huntur:ita poſt leges.xii.tab.aliis multiplicatis le gibus,& prudentium reſponſis,& interpretationi bus:atq; illis nullo ordine diſſolutis & ſparſis(nō quidem rei natura,ſed ipſa confuſione id efficien te)uiſa eſt quandoq; ſcientia hæc & cognitu, & intellectu difficilis, adeo ut à paucis tantummo-do teneretur,qui longo uſu eam ſibi peritiam cō-parauiſſent: huic malo remedium adlaturus L. ille Craſſus Iuriſconſultus, & orator eximius, coacturum ſe (ſi per ocium licuiſſet) omne ius ciuile in artis præcepta: indéq; perfectam iu-

ris ciuilis artem, magis magnam atq; uberem quam difficilem & obscuram effecturum, pollicitus esse fertur, docuisseq; modum, quo id efficeretur. Scilicet ut indicato iuris fine, primum illius genera notarentur, & ad certum numerum, paucitatemq; redigerentur: deinde eorûdem generum, quasi quædã membra diuiderentur, omniaq; quæ forent generum uel partium nomina, definitionibus, quam uim haberēt, exprimeretur. Quoniam autem Crasso, ut id faceret, non contigit, successerunt eiusdem mentis boni uiri nonnulli, qui id efficere conati sunt. quorum princeps Saluius Iulianus perpetuum composuit edictum, & quæ sine ordine sparsa erant, ad certos redegit terminos. Verum quia & illud satis immensum erat opus: non defuerunt qui tale aliquid traderent, quale Græci isagogicon appellant, idest quasi introductorium, ad euidentiam quandam huius disciplinæ: inter quos fuerunt præcipui, Æl. Martianus. Callistratus. Dom. Vlpianus, Florentinus, & T. Caius, Iurisconsulti: demumq; Diuus Iustinianus Imp. qui ex antiquorum libris, has sine quibus ius ciuile nemo aggreditur elegantissimas omnium, quæ de quacunq; alia sint arte, institutiones colligi, & componi curauit. Per quas non solum illa ex multarum legum confusione proueniens difficultas sublata, & pristina facilitas reddita, sed in commune omnibus consultū, dataq; uia est, ut quoad fieri poterat, semper deinde fa-

cillima esset iuris ciuilis intelligentia, & eius per-
discendi labor citius absolueretur. Quandoqui-
dem per L. Crassi monita, certissimum nobis in-
dicatum est iter & ratio, quibus non in uestibulũ
modo ipsum, sed & in secretiora & abditissima iu
ris penetralia peruadamus. his, uidelicet, nobis in
stitutionibus traditis: in quibus & mira elegantia
totius iuris summa continetur, & omnia quæ in
pandectis & Iustinianeo Codice latissimis titu-
lis explicantur, breuibus uersiculis per certa capi
ta comprehenduntur.

Tenemus itaq; (quod in librorum initio quæri
solet) præcipuam auctoris intentionem, & operis
finem: hoc est planè quæ utilitas ex ipso pro
uentura sit: Atq; perspicimus falli eos, qui disci-
plinam hanc in eundem difficultatis & confusio
nis statum, qui à L. Crasso damnatus est, recidisse
credunt: & existimant facultatem hanc omnibus
communem, omnibus necessariam, non nisi à pau
cis tantummodo iuris doctoribus intelligi posse:
ideo quod multo plures extent nunc responsorũ,
& commentariorum libri à iuris prudentibus,
qui post Iustinianum scripserunt, editi, quam ul-
lo unquam tempore extiterint. Nam libros qui
dem multiplicari necesse est, natura nouas sem-
per negociorum formas producente, & homini-
bus nouas semper fraudes, nouas fallacias exco-
gitantibus. Sed multiplicentur licet infinite,
cum constituta iam arte, & artis ipsius institutio-

nibus,omnia quæcunq; accedant, ad propria capita referri posſint, & ſub ſuum certum locum reponi,non eſt cur amplius nos confuſio deterreat, aut perplexitas, tantum opera danda eſt,ut rationem, modumq́; artis tenentes ſuo ordine procedamus,& ne qui artem docent, eam obſcurent, dum ſeu inſcitia, ſeu forſan ambitione(ut inquit Fabius) quo difficilius appareat quod pollicentur:& ne ipſi parum multa ſcire uideantur, à re & loco aliena miſcent: & nulla modi, artisq́; ratione habita, confuſe omnia pertractant, ne'ue qui diſcere cupiunt, intempeſtiue properent,extra rectam uiam palantes errabũdi.errent nanq; neceſſe eſt,qui uiam ignorantes, nihilominus pergunt, atq; hoc maxime in ipſis inſtitutionum elementis cauendum eſt: quandoquidem uera diſcendi ratio eſt, ſi omnia ex quibus conſtant principiis cognoſcantur,tanquam penetralia ex foribus:ad fores autem principiorum errare incipientes,quo pacto credendum eſt in ipſius ſcientiæ penetralia ſubituros? Et hæc hactenus de intentione auctoris,& operis fine, nimium fortaſſe multis dicta ſint.

PRoximũ eſt ad intelligẽtiæ perſpicuitatem, oſtendere totius operis ordinẽ, & diſpoſitionem. eſt hoc peculiare noſtris doctoribus, ut nõ ſolum in initio libri, ſed etiam dum legem quampiam explanare aggrediũtur, ante omnia ipſius legis ſummam breuiter exponant. ſcilicet, ut re ipſa paucis uniuerſa prius cognita, deinde ad ſingula intelligenda deſcendatur. Sed antequam ego id faciam, congruere uidetur ut admoneam. Titulos, qui diuerſis harum inſtitutionum locis interpoſiti ſunt, non eſſe ullo modo attendendos, ſed perinde habendos, ac ſi ſcripti non eſſent, quando neq; ab ipſo Iuſtiniano, neq; ab alio recte ſentiente ſic diſpoſitos fuiſſe ueriſimile eſt: ſed potius à ſciolo quopiam, qui pandectarum & Codicis titulos imitari ſibi perſuaſerit, harum interea inſtitutionum ductu & ordine, uel non intellecto, uel neglecto. Potuiſſet à me hoc tanquam friuolum prætermitti, præſertim cum iidem tituli, ad citius inueniendos citatos locos, non parum conferant, niſi cognouiſſem non modicos inde prouenire errores, atq; obſcuritatis tenebras offundi mentibus illorum, qui titulos ipſos non ſine ſuperſtitione attendunt, & maximo cum myſterio ex ordine collocatos: & proximos quoſq; inter ſe cognatos, connexoſq; eſſe credunt, non

perpendentes interdum dictorum seriem altius repetendam, & multorum locorum sensum, non ex proximis tantum, sed ex superioribus, & longe antea dictis pendere. Huius rei sit exemplum titulus, qui est libro tertio. De obligationibus, quem non ualentes proximo. De successionibus, absoluto tractatui, continuare, & tamen aliquam eiusmodi collocationis rationem tradere: & illum saltem proxime sequentibus connectere uolentes, pleriq; omnes dixerunt. Quod expedito personarum & rerum tractatu: dicturus Imperator de actionibus, quæ tertia pars supererat tractandorum, antequam de actionibus ipsis, quæ filiæ sunt, tractaret, uoluit præmittere quæ dicenda erãt de ipsarum actionum matribus, idest, obligationibus, argumentum fortasse non minus imperfectum, quam in parte falsum: falsum inquam, quia supponit expeditum esse tractatum rerum, quasi obligationes, inter res non sint connumerandæ. imperfectum, quia etsi obligationes pariant actiones aliquot, utpote personales, reales certe cũ ex his matribus non nascantur, ab illis erãt separandæ. At si non proximis animo infixi, altiorem Imperatoris dispositionem obseruassent, facile uidissent, quod cum in secundo libro, posuisset. Rerum alias esse corporales, alias incorporales, quæ in iure consistunt, sicut hæreditas, ususfructus, usus prædiorum seruitutes, & obligationes quoquomodo cõtractæ: & expositis cæteris, solæ

restabant

restabant obligationes, ideo de illis tractat, sicuti etiam prope finem tituli de usu & habi. pollicitus fuerat. Item tituli, qui est libro Secundo. Quibus alienare licet uel non, sane quam frigidam nõnulli faciunt continuationem, dicentes. Superius dictum est de alienatione facta per usucapionem uel per donationem, nunc dicit per quos alienatio fieri possit, & per quos non: cum nihil minus uoluerit Imp. quam enumerare ibi, qui alienare possint, & qui non possint. Sed quia circa eiusdem libri principium. §. per traditionem. dixerat. Nihil esse tam conueniens naturali æquitati, quam uoluntatem Domini uolentis rem suam in alium transferri, ratam haberi. ad id declarandum, post enarratas traditionum & alienationum uarias formas: quasi antedictæ naturalis æquitatis moderationem & temperamentum ponens, dixit; Accidere aliquando, ut quis dominus rei, alienare tamen eam non possit, ueluti (exempli gratia) maritus dotale prædium, & pupillus sine tutoris auctoritate res suas, & econtrario, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat: ueluti creditor, qui pactus est, licere sibi pignus uendere, si pecuniæ non soluantur. possem & alia multa similia proferre, quæ prætereo breuitatis causa, & quoniam abiecta religione continuationis titulorum ad proxima, quilibet ea poterit animaduertere, prædicta autem posuisse uolui, ne alioqui uiderer, in nullius momenti re impugnanda

tempus terere. Quod autem dixi neq; à Iustinia-no, neq; alias recte, titulos illos esse dispositos, apparet primum ex ipsius Imp. uerbis, qui in principio dicit tantum. In quatuor libros easdem institutiones partiri iussisse, nulla de titulis facta mẽtione. Deinde ex crebris transitionibus quas in locis capitalibus facit, implicans rerum tractãdarum, cum tractatis continuationem, ut sequitur de iure personarum alia diuisio. Post hæc uideamus de legatis. Nunc transeamus ad obligationes &c. quæ superfluæ fuissent, si apponendi erant tituli capitibus singulis. Quid? quod si tandem ponẽdi erant, multis in locis superuacui quidam positi, multi uero (si ad Pandectarum & Codicis titulos respicias) necessario ponendi, omissi sunt. Nam quid opus erat distincte ponere, de lege fusia can. tol. & de successionibus bonorũ sublatis, quę fiebant per bonorũ uenditorũ &c? aut, his positis, cur non similiter positi sunt tituli. De iure accrescendi per manumissionem sublato. qui dimissus est indistincta sub titulo donationum? & de latina, & de dedititia libertate sublata, de quibus tractatur in titulo de libertinis, & in titulo de succes. libert? Quid opus erat post generales titulos. De tutelis, & de hæreditatibus quæ ab intestato deferũtur ponere, ibi de legitima agnatorum, patronorum, parentum, & de fiduciaria tutela, & Attiliano tutore, hic de legitima agnatorum successione: & alios qui sequuntur? Cum sub

aliis quibusdam generalibus titulis, singulares illi distincti similiter non sint. ut (exempli gratia) sub titulo de legatis. In quo nullo alio adposito titulo, tractatur, De liberatione, Dote, fundo instructo, peculio, optione, & aliis similibus rebus legatis, de quibus in Pādectis distincti sunt tituli. Præterea, si bene positus erat titulus. De legitima agnatorum tutela. & illi proximus, de capitis diminutione. certe conueniebat omnia, quę de legitima illa tutela dicenda erant, absoluta esse, prius quam de capitis diminutione, diceretur. & tamen post tractatum. De capitis diminutione, resumit legitimam tutelam in. §. cum autē ad agnatos tutela pertineat &c. Similiter si bene positus esset titulus. De legitima agnatorum successione. & qui illum subsequuntur. De senatus cos. Tertul. & de sen. cos. orphit. Videretur Imperator declarauisse in duobus illis sequentibus titulis non amplius de legitimis hæredibus tractari: quapropter conueniebat pariter absoluta esse quæcunq; de legitimis hæredibus erant dicēda, prius quā ad alia transiretur: & tamen clarū est quod etiam in illis Senatus consultis comprehensi sunt legitimi hæredes, ut de sen. cos. orphi. §. sciēdum autem. & post tractatum senatuscos. orphi. generaliter loquendo redit ad hæredes legitimos in. §. si ex pluribus legitimis hæredibus &c. Sunt & alia his similia, quæ adducere possem, argumenta multa. quę breuitati studens: omitto: ratus,

ex iam dictis unicuiq; probatum iri quod dico. Titulos illos(excepto quod eis,postquã ita uulgo recepti sunt,facilioris diuersorum locorum allegationis gratia,uti possumus)nequaquam esse attendendos,maxime ad effectum ambitiosæ illius continuationis:quandoquidem ita sunt studiosorum intellectui plurimum obfuturi. Atq; ut hinc ad propositum redeam.

Totius operis huius,hic est ordo, hæc dispositio. Quia Imperator absoluto prologo,dissectóq; iure in publicum & priuatum:& resumpto priuato, quod ad singulorum pertinet utilitatem:illud tripartitum esse docet,collectum(scilicet) ex naturalibus præceptis,aut gentium,aut ciuilibus. Quibus singulis,eorumq; partibus declaratis,& proposito quod omne ius quo utimur,uel ad personas pertinet,uel ad res,uel ad actiones. Summã diuisionem de iure personarum facit:quod omnes homines,aut liberi sint,aut serui,liberorum autem aliqui ingenui,aliqui libertini.docetq; quibus ex causis,& quibus modis,hi è seruitute manumissi, libertini efficiantur. Deinde ponit diuisionem alteram dicens quasdam personas sui iuris esse, quasdam alieno iuri subiectas:rursus earum quæ alieno iuri subiectæ sunt, alias esse in potestate dominorum,ueluti seruos:alias in potestate parentum,ueluti liberos ex iustis nuptiis procreatos,& adoptatos:quam ob rem & de nuptiis, & de adoptionibus tractatus interponit: docetq;

ſubinde quibus modis liberi à parentum poteſtate liberentur. Ex his uero perſonis quæ in poteſtate non ſunt, cum quædam in tutela ſint, uel in curatione: exponit tutelarum & curationum formas, & tempora: in quibus quia prima cauſa eſt agnatorum: & ius agnationis omnibus modis capitis diminutione plerunq; perimitur: ideo interponit tractatum de capi. dimin. & ſubinde proſequitur ipſorum tutorum & curatorum auctoritatem: ac quomodo illi ſatiſdare teneantur. quibus ex cauſis ab his muneribus excuſatio competat. & quemadmodum ſuſpitionis cauſa interdum remoueantur, & ex his primus liber abſoluitur. Secundus autem, cum tertio, & quarti parte, continent tractatum de rebus, & quibus modis illæ ſingulis acquirãtur. Seiunctis nanq; primum iis quæ ſunt adeo extra commercium, ut in cuiuſquam patrimonio eſſe nullo modo poſſint: docet quam multis modis tum naturali, ſiue gentium, cum ciuili iure, ſingulorum fiant res aliæ: ſiue illę corporales ſint, ſiue incorporales: ueluti prędiorum ſeruitutes, uſusfructus, uſus, habitatio, hæreditas, & obligatio. Et poſtquam expoſuit res ipſas iure gentium per inuentionem, per alluuionẽ, per uenationem, per traditionem, cauſa contractuum ex illo iure deſcendentium, & aliis quibuſdam modis acquiri, addit quibus modis legitimo & ciuili iure acquirantur, tum res ſingulæ, ueluti per uſucapionem, per donationem, per le-

gatum, & particulare fidei commissum: tum rerum uniuersitates quædam, ueluti per hæreditariam successionem, directam, aut fidei commissariam: siue de iure ciuili hæreditatis nomine: siue de iure prætorio, per bonorum possessionem: & siue ex testamento eius cui testari iure licuerit, rite ordinato, siue ab intestato, secundum prærogatiuam graduum propinquitatis delatam, necnon per adrogationem patrisfamilias: & per bonorum, causa conseruandarum libertatum, addictionem. atq; in parte hac ut suo quæq; occurrunt loco, docet quicquid iuris sit, De testamentis, siue per milites, siue per alios ordinandis, & quibus nõ liceat testamentum facere, deq; liberorum institutione, uel exhæredatione, & aliis hæredibus instituendis, & substituendis, & quibus de causis iam facta testamenta infirmentur: & quæ inofficiosa dicantur: deq; ipsorum hæredum qualitate & differentia, & de legatis, & quatenus legatis per legem Falcidiam, & fidei commissis, per senatusco. Trebellianũ, modus imponatur. & de codicillis. Demum quia ex antedictis incorporalibus rebus, expositis iam cæteris, restabat obligatio, qua quis ad dandum, faciendumue aliquid alicui adstringitur: ut melius quomodo unaquæq; acquiratur obligatio declaret, diuidit obligationes in eas quæ ex contractibus, uel quasi contractibus: & eas quæ ex delictis, uel quasi delictis proueniunt. rursus harum quæ sunt ex cõtracti-

bus, alias acquiri dicit, rerum de quibus contrahitur necessario interuentu: ueluti ex mutuo, cōmodato, deposito, pignoratione, alias uerbis tantum, intercedente stipulatione, qua dari fieri'ue aliquid stipulemur: alias solis literis: alias solo consensu, ueluti ex emptione, uenditione, locatione, conductione, mandato. Quasi ex contractibus prouenire ait obligationes, ueluti inter negociorum gestorem, & illum cuius negocia gessit: inter tutorem & pupillum: inter eos quibus sine contractu societatis incidit communio: interq; eum qui per errorem, indebitum soluit, & illum cui soluitur. Quibus expositis ubi pariter explicauit eas obligationes quæ ex delictis ueluti furto, rapina, iniuriis, dāno iniuria dato: & eas quę quasi ex delictis proficiscuntur: demum subiungit quibus modis acquisita obligatio tollatur, ueluti solutione, acceptilatione, nouatione, & contrario consensu.

Tertiam totius operis partem, quam ad actiones pertinere proposuerat, certe aliquanto confusius tractat, quam superiores: eius tamen hæc est summa. Id (scilicet) agere Imperatorem, ut declarato prius, quæ nam actionum in personam, quæ in rē competant: atq; inter eas omnes, quæ ex iure prætorio, quæ'ue ex aliis iuris ciuilis partibus proueniant: quæq; bonæ fidei sint, quæ stricti iuris: & quæ liberorum, seruorum, aliorum'ue, aut quadrupedum nomine, in parentes, uel dominos: &

quæ in hæredes, hæredibusue, ac quæ nam perpetuo, uel ad tempus competant. subinde nos doceat per quos, & quo quæq; modo sint in iudicio proponendæ: quomodo illis propositis, sit satisdandum: ac quæ & quomodo aduersus propositas actiones, reis conuentis exceptiones competant: & iterum actori replicationes. Postremo de interdictis & actionibus in factum, quæ solent loco interdictorum dari, & de pœna illorum qui temere litigant, deq; iudicis, in arbitrariis præsertim iudiciis diiudicãdis, officio. & demum de publicis iudiciis, quas criminales dicimus actiones, tractet. Breuis est hæc explicatio, sed apta ad intelligendum & recordandum.

PArticularis autem uniuscuiusq; tractatus dispositio est ferè historica. Continens quasi per epitomen ex ordine temporis quemadmodũ in quolibet articulo, post ius gentium & naturale duodecimq; tabularum leges: per magistratuum edicta, Senatusconsulta, Plebiscita, Prudentium responsa, & Principum constitutiones: aut asperitate antiquioris iuris correcta, & iniquitate emendata, aut quod deerat suppleto, quod obscurum erat declarato: quod interdum desuetudine inumbratum, uel abolitum erat, illustrato, confirmato, & in

pristinam

pristinam authoritatem reducto: difficultatibus, fictionibus, formulis, ambagibus & superuacuis atq; onerosis antiquorum solennitatibus explosis: procedente tempore, paulatim rebus mutatis, in hanc tandem simplicitatem, facilitatemq; ius hoc ciuile Romanorum deuenerit. Porro quanta huic insit considerationi utilitas ad hunc, & alios omnes iuris ciuilis libros, ex ipsis medullis facilius intelligendos, non posset paucis explicari: atq; ea fortasse iuniorum superat uires. Proinde qui habet aures ad audiendum, audiat: & qui potest fructum capere, capiat: Ego autem ne uidear quod inueni talentum, suffodere atq; occultare uoluisse: quo, res illustrior facta, cum pluribus communicetur: aliquod præterea exemplis eã clarioré facere conabor. Nã uagari me latius non sinit huius instituti ratio: pleniorem autem huius rei doctrinam instituemus in iis libris quos breui (si per rei familiaris curam & causarum patrocinium licebit) de cunctarum legum principiis sum editurus. Sit igitur exemplum de manumissione.

Manumissio à iure gẽtium originem sumpsit, utpote, cum iure naturali omnes homines liberi nascerentur, nec esset cognita manumissio, cum seruitus esset incognita. Sed postea quam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis: multis autem modis manumissio procedit: aut ex sacris constitutionibus &c. Itẽ de

tutelis. Cum impuberes in tutela esse conueniens sit, ut is, qui perfectæ ætatis non est, alterius tutela regatur, permissum est parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Quibus uero testaméto tutor datus non est, his ex.l.xii. tab. agnati sunt tutores, qui uocantur legitimi: ex eadem.l.xii. tab. libertorum libertarumq; tutela ad patronos, liberosq; eorum pertinet, quæ perinde accepta est per interpretationem, ac si uerbis legis introducta esset. Exemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima appellatur, nam siquis filium &c. est & alia tutela quæ fiduciaria uocatur, nam si pater &c. Sed sicui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur, in Vrbe quidem à Prætore Vrbano, & maiori parte Tribunorum plebis; tutor ex lege Attilia, in prouinciis uero à præsidibus ex lege Iunia & Titia. Sed ex his legibus tutores desierunt dari, postea quam primo Consules ex inquisitione, deinde Prætores ex cõstitutionibus tutores dare cœperunt. Nam supradictis legibus neq; de cautione &c. Nos autem per constitutionem nostram huiusmodi difficultates hominũ resecantes, disposuimus &c. Item de fidei commissis. Sciendum est omnia fidei commissa. primis temporibus infirma fuisse, & ideo fidei commissa appellata sunt, quia nullo iuris uinculo, sed tantum pudore eorum, qui rogati erant, continebantur. Postea diuus Augustus semel atque

iterum gratia perſonarum motus iuſſit Conſuli-
bus auctoritatem ſuam interponere: quod quia
iuſtum uidebatur, & populare erat, paulatim con
uerſum eſt in aſſiduam iuriſdictionem: & Ne-
ronis quidem temporibus Trebellio Maximo,
& Anneio Seneca Conſulibus, Senatuſconſul-
tum factum eſt, quo cautum eſt &c. Poſtea Ve-
ſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo, & Puſione
Conſulibus Senatus cenſuit &c. Sed quia nobis
in legibus magis ſimplicitas quam difficultas pla
cet ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudi-
nibus quam differentiis: placuit exploſo ſenat.
coſ. Pegaſiano &c.

Ratio autem & uia procedẽ-
di, atq; inſtituendi ab Imp.
obſeruata eſt, qualis uni-
cuiq; artem quampiã docẽ-
ti conuenit, & qualem Craſ-
ſus indicauit. porro ut in ſin
gulis articulis, rei qua de agi
tur, definitione, diuiſioneq́; poſitis ſubinde partes
ſingulas, nec non illarum cauſas, & effectus: atq;
illis cognata, & cum eis pugnãtia declaret. Quos
locos ſi ſtudioſus lector obliuioni non tradiderit,
ſed in eos animum intentum habuerit: quæ leget
ad ſuũ locum unumquodq; referens: & lecta fa
cilius intelliget, & ex eiuſmodi collocatiõe memo
riam non parum iuuari comperiet, Quam rem

quoniã et in hoc: & in aliis iuris libris utilissimã sum expertus:fors non erit incõueniens,si id aliquo etiam exemplo demonstrem. Vt ubi de capitis diminutione tractat:posita definitione, quod ea sit status mutatio:& addita diuisione,quod tribus modis accidat:sitq; interdum maxima, interdum media,interdum minima capitis diminutio. deinde assignat nobis uniuscuiusq; partis causas, & effectus:postea quia repugnare uidebatur manumissio,declarat seruũ manumissum capite non minui:quia nullum caput idest nullum statũ habuit.Demum quia poterat ex parte altera similitudo quædam dubium facere,subiunxit,quod quibus dignitas,magis quam status mutatur, capite non minuuntur,& ideo è Senatu motos, capite non minui.Item de uerborum obligatione,definitio est,cum dicit. Verborum obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione,cũ quid dari,fieri'ue stipulamur. quæ quidem definitio simul & causam continet, à qua ipsa producta est obligatio, interrogationem, scilicet,& responsionem.Diuisio est cum dicit:omnis stipulatio aut pure,aut in diem,aut sub condictione fit.Effectus demõstrat,ubi dicit ex hac obligatione duas proficisci actiones:certi conditionem si certa est stipulatio,& ex stipulatu si incerta sit.& ubi dicit,pure promissum confestim peti posse. Id autem quod in diem stipulamur,statim quidem deberi sed peti prius,quam dies uenerit,non posse:ex conditio

nali uero stipulatione tantum spem esse debitum iri. Illi quæ est in diem cognata est illa stipulatio quæ habet locum insertũ, ut Chartagini dare spõdes: quia re ipsa habet tempus adiectum, quo promissor utatur ad pecuniam Chartagini dandam. Ideoq́; si Romæ stipuler. nunc uel hodie Chartagini dari, inutilis erit stipulatio: quia impossibilis sit repromissio. Neq; hoc repugnat illi quod dictum est, pure promissum, confestim peti posse: quia hæc stipulatio propter insertionem loci, in diem est magis, quam pura: dies uero si inseratur, ita ut intra eam promissum exolui sit impossibile, nulla est promissio, cum ad impossibile obligari nemo possit. At quatenus dictum est ex conditionali, spem tantum esse debitum iri, sicq́; in euentum conditionis differri obligationem, non, repugnat id quod dicitur: conditiones quæ ad præsens uel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmare obligationem, aut omnino non differre. ueluti, si Titius consul fuit, uel si Meuius uiuit, dare spondes? Hæ nanq; conditiones, ea parte qua uerę fuerint, purę magis, quam conditionali erunt similes: quia per rerum naturam certæ sunt, licet apud nos sint incertę: & ideo non morantur obligationem, sed si res ita se habet, statim ualet stipulatio: alioqui tanquam sine causa, statim non ualet: & sic de singulis aliis. Est autem sciendum locos prædictos non in omni tractatu omnes, neq; tali ordine semper dispositos inueniri: nam

ſæpe uel non incidunt, uel eodem ordine tractari non poſſunt: quare ſtudioſi lectoris iudicio, quid, & quo ordine dictum ſit, diſcernendum relinquo. Illud certum eſt, nihil omnino dici, quod non ad aliquem ex dictis locis referri poſſit. Sed quod eſt dictum de definitione: ciuili & populari quodam modo intelligi uolo: ne quis illas fortaſſe Dialecticorum definitiones requirat, ex genere & ueris differentiis compoſitas: quæ ut in ſingulis diſciplinis ſunt raræ, (cum nonnulli putent non cognoſci ullius rei propriam & ueram differentiam) ita maxime in iure ciuili ſunt inuentu difficillimæ: quapropter Vlpianus dixit, omnem definitionem in iure ciuili eſſe periculoſam, & ex modico ſubuerti poſſe. itaq; ſatis erit nobis, ſi laxiori quocunq; genere, & quibuſcunq; uerbis res definitas habeamus: dummodo enuncientur ita commode, ut per ea res definitæ ab aliis differre oſtendantur. Quod aliquãdo ex cauſa efficitur: ſiue finali, ueluti cum dicitur. Vſusfructus eſt ius utendi fruendi rebus alienis, ſalua rerum ſubſtantia. Actio eſt ius perſequendi in iudicio quod ſibi debetur. ſiue materiali, ut uerborum obligatio eſt, quæ contrahitur ex interrogatione, & reſponſione, cum quid dari fieri'ue nobis ſtipulamur. Res corporales ſunt quæ tangi poſſunt. ſiue formali, ut legatum eſt, donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præſtanda. libertini ſunt, qui ex iuſta ſeruitute

manumissi sunt. siue efficienti, ut lex est quod Populus Romanus Senatorio magistratu interrogante constituebat. Prætoriæ obligationes sunt quas prætor ex sua iurisdictione constituit. Aliquando à partium collectione, ut intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit: aut id quod fecerat, ruptum irritum'ue factum est: aut si ex eo nemo hæres extiterit. Scriptum ius est lex, plebiscitum, Senat. consultum, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum. Aliquando si rei notio utcunq; describatur, cuius generis definitiones multas habemus, ueluti. Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspitionem. Acceptilatio est imaginaria solutio. & similes aliæ, quæ si uehemēter urgeas, non ita solidæ sunt, sed multas habent exceptiones. Deducūtur etiam interdum ex uocis interpretatione: ut manumissio est de manu datio. Iniuria dicitur omne quod non iure fit. Interdum ex sola similitudine soni, ut testamentum est testatio mentis, & interdicta quasi inter duos dicta. Et demum ex quibuscunque aliis accidentibus: ueluti si per certam differentiam, seu priuationem contrarii, res à re differre ostendatur: ut donatio inter uiuos est, quæ fit sine ulla mortis cogitatione. Hæredes extranei sunt cæteri qui testatoris iuri subiecti non sunt. Item per translationem metaphoricam, ut obligatio est iuris uinculū quo necessitate adstringimur alicuius soluē-

dæ rei. Item per relationem ad aliquid, ut prædiorum Vrbanorum seruitutes, sunt quæ ædificiis inhærent &c.

Nec aliter intelligi uolo, quod ad diuisiones attinet, ne scilicet exigatur difficilis illa ex ueris (quæ in substantia consistant) differentiis, deducta diuidendi norma. Nam sufficiet etiam per quoscunq; locos, qui circa, quiq; extra substantiam sunt, facta diuisio: dũmodo uniuersam, eius quod diuiditur, latitudinem complectatur. ueluti si à forma fiat, ut rerũ sunt aliæ corporeæ, aliæ incorporeæ. uel à materia, ut obligationum aliæ ex contractu sunt, aliæ ex maleficio. uel à fine ut actionum aliæ in rem sunt, aliæ in personam. uel ab effectis, ut omnes actiones, aut in simplum conceptæ sunt, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum, uel, ut semel finiam, per quoruncunq; accidentium enumerationem: ut rerum quædam extra patrimonium, quædam in patrimonio nostro sunt. Omnes homines aut liberi sunt, aut serui. Contingit etiam interdum fieri partitionem, non ut generis in formas, sed uti totius cuiusdam, in partes: ut cognationem aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transuerso; quo modò & usus fructus à proprietate separationem recipit. Sunt & alii multi diuidendi modi, quos non est hic recensendi locus, tantum admonuisse uolui, ne studiosi hic, illas ad perpendiculum quodammodo exactas definitiones & diuisiones

nes expectant: sed contenti sint eo quod potuit secundum subiectam materiam ab Imperatore præstari.

STilo cōpositus est liber exili, & genere orationis presso, de rebusq; non remotis ab usu communi, oratione loquitur pene populari. ita ut appareat auctorē solicitudine uerborum, haud motum, nullam quæsiuisse gratiam, neq; in dictionibus, neq; in uerborum compositione. Quod sicuti ego existimo, auxit opinionem cōtendentium. Non debere contra ipsius Iustiniani (ut autumant) præscriptum, in hos præcipue institutionū libros, qui facillimi sunt, commentaria & glosas annecti. Sed illi certe demonstrant ita sentiendo ignorare se facultatis huius de qua loquuntur naturam, quæ non solum in multis ambigue, uel obscure positis, sicut aliæ scientiæ doctorum interpretatione indiget, sed etiam, cum non nisi de actionibus hominum, populariq; uita tractet, necesse est ut ad ætatis, & loci cuiusq; mores accommodetur. Neq; hoc Iustinianus ipse nō cogitauit: qui ubi prohibuerat, ne quis legibus suis cōmentarios annectere, illarum'ue interpretationes cōponere auderet: subiunxit, ut siquid deinde ambiguū appareret, & si emergerent negocia, quę

adhuc legum laqueis non essent innodata: ea per iudices ad Imperatorem referrentur, qui & nouas quatenus opus esset, leges conderet, & antiquas interpretaretur. Quod cum postea Imperatoribus, uel auctoritate diminutis, uel rebus aliis occupatis, per Imperatores ipsos impletum non fuerit: quanquam multa suppleuerint Pontificum Decretales: plurima tamen superfuerunt, & in dies emergunt, ob quæ necessaria fuit interpretatio iuris prudentium: ne alioqui ignaui cuiusq; iudicis arbitrio, & libidini, fortunæ omnes, ac uita hominum relinqueretur. Est igitur nõ utilis tantum, sed etiam necessaria interpretatio, quæ tamen modum seruet, & sicut superius dixi, ordine procedat, & à proposito aliena non misceat.

IAm quod attinet ad eas litteras & artes, quibus prius imbutos esse oporteat, qui has institutiones sunt audituri: distinguendum puto, uelit ne studiosus iurisperitus euadere: an uero prægustare tantummodo has institutiones, quasi ad informandũ uniuscuiusq; uitam necessarias. Neq; enim existimo esse, qui neget omnibus qui inter homines uiuere, nec penitus inutiles, & ad omnia stupidi esse: sed quibus officiis, quo iure, cum

liberis suis, cum propinquis, ciuibus, cæterisq; ho minibus uiuendum sit, scire uelint, certam quandã, & si non exactam iuris ciuilis notitiam maximo usui esse. Adhũc igitur finẽ nullas alias artes necessarias esse duco: sed tantũmodo, ut hæc audituri uersati sint aliquando inter homines, & ciuilium negociorunm non penitus inexperti, sint etiam per ætatẽ ad hæc studia idonei. certam autem annorum metam determinare difficile est: cum multi etiam ætate prouecti nullis sint ciuilibus officiis utiles. Sed illud omnino certissimũ, nullo pacto esse pueros huius sciẽtię idoneos auditores, quos p ætatẽ necesse est, ferme rudes esse actuum uitæ. Ideo iudicio meo, utilius esset pueris, qui iuri operam daturi sunt, si in aliis studiis agerent teneros illos annos, quã statim quasi è cunis (ut plerisq; contingit) mitti ad legum studia, in quibus compertum est nihil eos interim proficere posse. Quam uero ætate prouectiores, iunioribus sint huic disciplinæ magis idonei: quantũq; conferat ciuilium actionũ peritia, uel unius Accursii exemplo doceri possumus, qui cũ quadragesimũ agens annũ, ad hæc studia se conuertisset: nullis aliis artibus, quam uitæ ciuilis experientia, immo neq; omnino litteris prius imbutus: tanto post se spacio reliquit cæteros cõdiscipulos, ut merito illos pueros, atq; hoc quod dico uerum esse ostẽderit. Futuris autẽ Iuriscõsultis, qui exactiorẽ quandã doctrinã præstare debẽt, ad quam in ra

ris perplexisq; controuersiis recurramus:conuenire arbitror,si præterea dialecticæ, & rhetoricæ præcepta,saltem illa,quæ de utriusq; Inuentione tradita sunt,non ignoret.alias uero artes, historiarum memoriam, linguarum peritiam, latinæ exquisitam elegantiam,& in summa scientiarum omnium notitiam, quam à nonnullis exigi audio,si afferatur summopere laudauerim : quod si non contingat,satis mihi absoluerint munus suũ iuris professores,qui uerbis quibuscunq;,uel apte sensa legum aperuerint, uel consulenti amico, quid illi agendum fuerit monstrauerint, uel quã agent causam iudicibus probauerint.quod siquis rem aliter se habere crediderit,is diligenter perpẽsis omnibus,quæ adhuc de Accursio, Bartolo, & aliis nostris doctoribus, tanta cum solicitudine undecunq; aucupatis occasiunculis notata, indicare studuerunt Laurentius Valla, & illius imitatores,dubio procul de duobus alterum comperiet,uel illos ipsos reprehensores,nihil aliud quam imprudentiam suam declarauisse,cum ad latinitatis communes regulas omnia exigunt uocabula: non animaduertentes concessum esse cuilibet arti ius utendi suis uocabulis, suóq; idiomate multarumq; propterea dictionum,quarum apud alios auctores alia sit significatio,proprium esse in iure usum. Vel adeo leuia,& ad rẽ parum pertinentia esse,quæ reprehenduntur, ut propter illorum omnium ignorationem,non magis inutiles

ſibi iuris interpretes iudicet quis Accurſium, & Bartolum: uiros alias ingenii acumine non pœnitendos, & in ciuilibus negociis uerſatos, quam inertem exercitus ducem Themiſtoclem, quia ſe pulſandæ lyrę ignarum olim confeſſus fuerit.

NVnc ut perfectam habeat ſtudioſus rationē quam ſecutus proficere poſſit: præter iam dicta illud admonēdum uidetur, ne plura pertractentur, quam ea quæ ad intelligendum librum ſunt neceſſaria, atq; in his uitetur obſcuritas, uitentur ſophiſticæ cauillationes, ac quæſtiones aduerſariæ, & quas dicunt brocardicas: quædam etiam differantur: deniq; ne tempus abſumatur in nugis, & quæ ad diſciplinæ cognitionem non conferunt inanibus quæſtiunculis: ut dum quæritur, cur Imperator dixerit Imperatoriam maieſtatem non ſolum armis decoratam, ſed etiam legibus armatam eſſe oportere: potius quam legibus decoratam, & armis armatam & ſimilia, de quibus ſiquis percōtetur auctorem, nihil aliud reſponſurus ſit, quam quia illud tunc forte uenit in mentem, quemadmodum in inſulis fortunatis Luciano reſpondiſſe dicitur Homerus interroganti, cur primā Iliadis dictionem uoluerit eſſe iram: Atq; præceptū hoc iuris ſtudioſis eſt præcipue cuſtodiendum,

quibus maxime conuenit:ut humili illa uerborũ cura posthabita,sensum duntaxat æquitatis attendant:& memoria teneant illud Menandri,qui inquit,leges optimæ sunt,sed qui nimis acute eas inspiciunt,fiunt sycophãtę:nempe quorũ est fraudem legi facere,ad legis subtilitatẽ recurrendo:& omnia ad uerborũ cauillationes, & litterarũ angulos reuocando,quasi unaquæq; in legibus syllaba,ex magno religionis mysterio sit posita,& uim suã quandã certamq; obtineat. Demum cũ iuxta diuini Platonis sententiã,scientia,quæ remota est à iustitia,calliditas potius,quã sapiẽtia sit appellãda:hocq; in genere,(ut Celsus dixit)plerũq; sub auctoritate iuris scientiæ pniciose erretur. hic iuris studiosis custodiendus est scopus,non auctorũ scripta,neq; uerba,sed quas tradunt sententias esse perdiscendas,atq; eatenus habendã esse uerborum curam,quatenus conuenire uideantur æquitati naturali,& significatæ rei pro qua positæ sunt; & menti illa proferentis:quod ut assequamur, si & nos aliquando dicere,uel scribere aliquid oportebit,non erunt aspernanda,si qua dicenda fuerint uerba minus latina,aut etiã barbara. Si alia non occurrẽt, quæ rem tã plane explicent, minusq; laborandũ erit de nominibus,cum quod significatur intelligitur. Præuaricatio profecto dici posset,siquis amici causam agens,dicere mallet(exẽpli gratia)diras execrationes , & fiduciariũ sacerdotiũ:quia latinæ uideãtur dictiones:tametsi res

ipsas,prout sunt in usu,non exprimant:quã excõ
municationem,& beneficium cõmendatum: quia
uocabula sint uulgaria . Et impietas fortasse, si,
quia feudũ,represalias,& his similia,tãquã res no
uas,& barbaras,neq; latina uoce ulla explicabiles,
abhorreat,idcirco amicũ , & eius causam deserat.

AD obscuriores autem , siqui
inciderint,locos intelligen-
dos.Prima obseruatio est,ut
liber semel,totus legatur,no
tusq; sit,etsi nondum ad in-
tellectum,tamẽ ad cognitio-
nem quandã.Tum uero fa-
cta quadã familiaritate,obseruataq; auctoris con
suetudine,& dicendi forma,nec non argumentan
di modis,& ambigua decidendi rationibus:simili
busq; in unũ collatis:& in summa,omnibus,quę
legentur,ad certos fines,& propria capita relatis,
in ea quæ obscuriora sunt,aperiẽda & discutiẽda,
pergendũ est:ut ad obscuriora illustranda,de ma
nifestioribus sumantur exẽpla.non enim raro lo
corũ collatio,nodũ explicat difficultatis, dũ quod
alibi dictum est tectius, alibi dilucidius effertur,
qua in re,memoria ex priori lectione,collationeq;,
ac relatione,sicut proxime dixi, factis,acquisita,ua
let plurimum.Vt si cum in tractatu,de pœna te-
mere litigantium,legis. Parentibus & patronis,
item parẽtibus liberisq; patronorum, hunc præ-

ſtari honorem,ut nõ aliter liceat liberis libertisq́ꝫ eos in ius uocare,quam ſi id ab ipſo prætore impetrauerint:ambigisq́ꝫ cur non liberis quoqꝫ parentum ideſt germanis fratribus eius,qui uelit in ius uocare,idem honos debeatur,qui patronorum liberis debetur,dubitare deſines,ſi memoria repetes,quod pro alterius ſimilis ſcrupuli diſſolutione ubi de fiduciaria tutela tractauit Imperator dixit. Quoniam filius poſt obitum patris,ſui iuris efficeretur,nec in fratrum poteſtatem recideret,libertus autem,ſi ſeruus manſiſſet,utiq́ꝫ eodẽ iure apud liberos domini, poſt mortem eius futurus eſſet. Quod ſi uel per ſe obſcurior,uel nobis omnino ignotus occurrerit locus:non adeo multum reſiſtendum,neqꝫ generoſum ingenii impetum retardandum,aut(quod multi faciunt) libros abiiciẽdos,& de ſtudio deſperãdum cenſeo:ſed potius recta uia procedendum eſſe,locum autem illũ utile fuerit aſteriſco aliquo notatum : intactum relinquere,& admonere obſcurum eſſe,atqꝫ id memoriæ mandare:ut cum uel peritior,de quo quæri poſſit,uel ſubſequentium lectio, ſeu liber alius, qui id aperiat,occurrerit, adiuuãte memoria poſſimus,uel diſcere,uel animaduertere,ut ſic ubi tractatur. Quibus modis re contrahitur obligatio: nõ intelligis uerba illa,quod ei qui accepit in debitum,perinde condici poteſt,ſi apparet eum dare oportere,ac ſi mutuum accepiſſet. notato loco, atqꝫ memoriæ commendato,pergendo inuenies.

Si apparet eũ dare oportere, uerba esse concepta ex formula significante actionem personalem. nã inferius, ubi de actionibus traditur, ita habetur. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra penam dupli, aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures, etiam hac actione teneantur, si appareat eos dare oportere, & de exceptionibus. ita. Præterea debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto cõuento non omnino obligationes dissoluuntur. qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor intendit. si apparet eũ dare oportere. Inuenies etiam eam formulam comprehensam esse in aquiliana stipulatione. quib. mod. re contrahi. obli. Et de ea sensisse Ciceronẽ, qui offi. lib. iii. inquit. Itaq; Calphurnius arbitrium, seu arbitrum, illum adegit, quicquid sibi dare facere oporteret ex fide bona. Frequenter uero huius, aut illius loci sensus ex superioribus pendet: ut considerari potest ex his, quæ de tollendis titulis superius dixi. Arbitror autem præcipuam intellectus in obscuris clauem esse, si spectemus, quid eo in loco agatur, ita ut sensus quem obscuris uerbis elicimus, respondeat propositæ speciei, respondeat antecedentibus & subsequentibus, deniq; respondeat æquitati naturali.

HÆC sunt amici dulcissimi, per quæ uobis absens, quando coram, ut promiseram, interpretando non licuit, breuissimo hoc libello indicasse mihi uideor, Quis Iustinianarum finis institutionum, quam'ue illæ habeant utilitatem: Quæ sit cum operis uniuersi, tum particularis uniuscuiusq; ipsius operis tractatus dispositio. Qua Imp. in ipsa operis serie, ratione & uia, quo'ue stilo utatur: Quis huius sit facultatis idoneus auditor: Quē modum docentes, quem discentes seruare debeāt. Qua demum uos industria uti oporteat, ut obscuriora loca intelligatis. Quæ singula si diligēter expendetis, & ipsas institutiones, & reliqua, quæ uberioris sunt fructus, maioremq; in se continent dignitatem, facile adsequemini.

TRACTATVS ANTONII MASSÆ GALLESII DE EXCEPTIONIBVS SEV POTIVS PRAXIS IVDICIALIS.

LOD. Faber. Phanceñ. ad Lect.

Sunt Cereris leges, ſunt Phœbi oracula, munus
Palladis ingenium: & ſunt Charites Veneris.
Vno Maſſa breui hæc cõplectitur omnia libro:
Dun cauſas priſco more ut agas, uigilat.
Præterita in præſens ferre: & tenebris dare lucẽ:
Sunt opera iſta hominũ: ſunt opera iſta deũ.

REVERENDISS. D. DOMINO Iacobo Simonettæ S. R. E. Titulo sancti Cyriaci in Thermis Presbytero Cardinali Antonius Massa. S. D.

TANTA EST HVmanitas erga me tua Pater ampliss. ut magnum flagitiũ commisisse mihi uiderer : si ego solus cessator fuissem, cęteris amicis & beneuolis tuis, ciuibusq́; fere omnibus lætitia exultantibus : quoniam te Pont. opt. Paulus Cardinalem fecisset: honore ut ex se maximo, ita maiore, quod illo tam boni Principis iudicio dignus existimatus, & ultro exornatus fueris, Interea quid agere deberem cogitanti, uenit in mentem, libellum quem exercitationis tantum gratia superiori æstate compositum, tibi ostenderam, sub tuo nomine in lucem edere. Quid enim formidaret, hoc titulo munitus, hac præsertim occasione temporis, in publicum exire? Tu igitur, uti mos est tuus, benigniss. Pater licentiorem hanc meam hilaritatem, æqui boniq́; facias. Cæteri, quibus de libello ipso non satisfecerim, excusatum me habeāt oro: quasi qui nihil aliud quàm inter tot publicæ lætitiæ ignes modico illitũ oliuo sarmentorum fasciculum incederim. Vale.

AD REVERENDISS. P. D. Iac. Simonettam Episcopum Pisaureñ. Referendarium Auditoremq́; Pontificium: Antonii Massæ Gallesii. De Exceptionibus, Liber.

CVM SÆPIVS ANImaduertissem Præsul digniss. nonnullos ex his qui uersantur quotidie in iudiciis: & qui de iure consulentibus, ex scripto respondent: magno cum Iudicum fastidio, uel risu, & causarum periculo, plerunq; etiam amisione, uel pauciora quã oporteat dicere, uel plura quæ nihil ad rem faciant inculcare, cognoui quàm sapienter apud Ciceronẽ Antonius dixerit. nihil prius cõstituere se: quàm quid sit illud quo referri debeat omnis illa oratio, quæ propria sit quæstionis, & iudicii. ita enim futurum iudico, ut & causæ satisfiat: & nihil quod obsit, uel certe non prosit, in medium afferatur: ratusq́; sum operæpretium me facturum: si quo id pacto fieri facile queat ostenderim.

Continget autem (nisi fallor) si Iureconsulti, patroni, et aduocati cuiusq; præcipua sit cura, inueniendi causæ Statum, in quem argumenta omnia coniiciantur. Statum uero (quem recentiorem nonnulli punctum appellant) cum planè

Status causæ & Pũctũ: qd sint. constet, esse quod proficiscitur ex conflictione causæ, ubi primum litigatores consistere cœperint, & quo probato, uel confutato, in hanc uel illam partem de quæstione pronunciari oporteat: restat ut eiusmodi status quomodo inueniendus, dignoscendus'ue sit, explicem. Hoc totum pendet ab his quæ tum actor proponit & replicat: tum depellendo duplicandoq; Reus excipit.

De quib. tractandum. Sed cum ad instruendas Actorum intentiones, plurimi atq; refertissimi extent actionum & libellorum tractatus: hic omissis, tantum quæ de replicationibus illorum: & de Reorum partibus occurrebant: quantum assiduis causarum procurationibus occupato licuit: ideoq; non aliter quàm tumultuario et forensi stilo conscriptum: tibi qui Iureconsultorum nostri temporis, & es, & appellaris merito consultissimus, ostendendum censui: haud dubie sperans (quæ tua est humanitas, & amor erga me) ut rectè ne senserim, admonere nõ graueris, Atq; hinc (ne diutius te morer) iam institutum aggredior meum.

De litis contest. et causarũ cõstitutio. In omnibus causis, tres sunt gradus: ex quibus unum aliquem capiat oportet, qui in ius uocatur, si plures nequeat, aut pluribus non indigeat ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut quod obiicitur, factum negetur. Aut si sic esse inficiari nequeat: negetur eam uim habere, atq; id esse, quod aduersarius criminetur:

Aut demum, tale esse, quale ille dicat. Ita primus ille gradus: quia coniectura quadam, an sit illud de quo agitur explicatur, ex eo constitutio coniecturalis nominatur. Secundus quia definitione atque descriptione, aut informatione uerbi, quid sit illud inquiritur: diffinitiuam facit constitutionem. Tertius quia facti de quo, deque eius nomine constat, genus & qualitatem inquirit: atque æqui & iniqui: iuris & iniuriæ distinctione, tractatur: ex eo, tum qualitatis, tum iuridicialis, tum negocialis, & generalis constitutio efficitur. Vltimus hic, in nostræ consuetudinis iudiciis accidere solet, negata conclusione libelli: priores uero, negata narratione illius, & causa: quemadmodum negandi has formas, doctissime (ut solet omnia) ponit Innoc. in. c. i. de litis contest. Quod si causa in horum aliquo consistere non poterit: neque contestatio litis: neque ulla erit disceptatio, nisi de actione quæstio fiat, & translatio inter ueniat: quæ sola superest uia, iuris aliquo adminiculo elabendi, ex eo, quod nec negari, nec defendi potest: huc spectant quæ dicit Accurs. in. l. i. C. de lit. contest. Porrò ipsa declinatio iudicii, habet aliquam speciem iudicii: & Hermagoras semper eam adhibendam esse putauit, primo statim congressu, si causæ conditio pateretur. Tametsi quidam, statum hinc esse nolint: quippe cum non iudicium constituat, sed dissoluat, euertatque. Verum Hermagoræ po-

tior ſententia,cum quo et Fortunatianus, ſentit: ubi.Nihil(inquit) ſtatuo tam intereſſe illorum quibus iudicium intenditur,quàm declinare iudicium:namſi ita res ageretur,ut quoties nollet aliquis cauſam introduci,eſſet hoc in ipſius poteſtate,nulla eſſet quæſtio:nunc cum ſemper exiſtant qui impediant:ipſa illa contentio,qua alter alterũ in iudicium uocat, alter uero recuſat iudicium,facit quæſtionem.

Et quanuis nulla diſceptatio,niſi coniectura,finitione,qualitate, poſſit explicari:& in translatione nihil aliud quæratur quàm illa tria:hoc tamẽ intereſt:quod in prioribus propter rem ipſam, in tranſlatione, tantum propter iudicium & actionem diſceptatur. Rurſus illa quatuor,coniectura, finitio,qualitas,& tranſlatio,in duo genera deſcendunt Rationale, & legale. Rationale ſimplicius eſt, quia ipſius tantum naturæ contemplatione conſtat:itaq; in eo ſatis eſt, coniecturam, finitionem, qualitatem,oſtendiſſe. Legale genus nobis frequentius eſt: quoniam cum lege firmius in controuerſiis diſceptandis ſit nihil,damus ſemper operam ut legem adiutricem, & teſtem adhibeamus. Comprehenditurq; ſub hoc quicquid ex lege controuerſiæ naſcitur. plures autem ſunt eius ſpecies. Tum enim contenditur nõ id legem dicere quod aduerſarius uelit,ſed aliud. quod contingit ubi ſcriptum obſcurum eſt, aut ex eo duæ pluresúe ſententiæ accipi poſſunt: de

quibus

quibus not.in.l.ueteribus.ff.de pactis. Tum opponitur scripto, uoluntas scriptoris: ut quæratur, Verba ne plus, an sententia ualere debeat: de quo. XXXVIII. dist. c. sedulo. &. l. non aliter. ff. de lega. iii. Tum legi, lex contraria affertur. quod ubi euenit, expediendum est secũdum. l. ii. §. contrarium. C. de uet. iure enucl. &. c. i. dist. x. cum simil. Aut si res sine propria lege uenit in iudicium: ab aliis legibus ratiocinando similitudinem quandam aucupamur. ut. l. non possunt, & seq. ff. de legibus. Ita sunt quatuor genera, quæ controuersiam in omni scripto facere possunt. Ambiguum, Discrepantia scripti & uoluntatis: Scriptum contrarium: & Ratiocinatio. Iam & hoc perspicuum est non magis in legibus, quam in testamentis, in contractibus, & in cæteris id genus, quæ ex scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. Sed illud memoria sempre custodiendum, nasci hæc omnia ex prioribus illis tribus, licet diuersam faciem ostendant. siquidem ambiguum semper coniectura: scripti & uoluntatis, ac legum contrariarum constitutiones, aut qualitate, aut coniectura, continentur. Syllogismus, quem Cic. ratiocinationem interpretatur, qualitati maxime, nonnunquam & finitioni subiacet. Constat igitur ne in his quidem aliud pręter illa tria, quæ dicta sunt, quæri, atq; propterea esse quatuor quasi maiora capita. Coniecturam, finitionem, qualitatem, transla- *Exceptionum deriuatio.*

tionem. ex quibus deriuatur omnis, non solum contestandæ, constituendæq; litis ratio: sed & excipiendi replicandiq; facultas. Spectant nanq; ad translationem, exceptiones & replicationes, quas temporales & dilatorias nostri appellant: ad cætera capita perpetuæ & peremptoriæ. quoniam hæ, si ueræ sint, penitus excludunt & perimunt actionem: illæ differunt. Qui enim dicit: Non à te: non contra hunc, non hoc tẽpore: non hoc loco: non hoc modo, agi debere: nõ perpetuo excludit: sed quoad alius, contra alium: alio tẽpore: alio loco, alio modo, & coram alio iudice, egerit. Qui uero factum negat: aut quod factum est, non hoc esse: aut iure factum contendit: is nullo unquam tempore uult actionem competere.

Prima exceptionũ diuisio.

Et ex his (ut puto) intelligitur, qua de causa exceptiones in perpetuas & peremptorias, ac dilatorias & temporales, apud Vlpianum & Caiũ, distinctæ sint.

Exceptionum diuisio altera.

Exceptionũ adhuc aliquæ, differentiæ causa, præscriptiones nominãtur: differentiã uero huiusmodi à nostris hactenus parum animaduersam, si dilucidius explanauero: eadem opera, simul titulus digest. de exceptionibus siue præscriptionibus, & præiudiciis, simul quid ipsa uerba significent, quid inter sed istent, explicatum erit. Præscriptionem, qui post antiquos illos Iureconsultos scripserunt, nemo non definit. esse, exceptionem, siue ius ex tempore proueniens, & uim capiens, aut ali

quid ſimile:uoluntq́;,ipſam ab uſucapione differre,eo quod uſucapio(quaſi & ipſa exceptionis ſit nomen) in mobilibus & ſe mouētibus:præſcriptio uero in reliquis procedat, errore, quantum iudico,duplici,Quādoquidem ſi(Modeſtino teſte)Vſucapio eſt acquiſitio,uel adiectio dominii per continuationem poſſeſsionis temporis lege definiti,nec diſtinguitur aliquid de rebus mobilibus,aut ſoli.ſequitur ut,quia contra mentem Iureconſulti eſſe appareat, ea diſtinctio non ſit probabilis, conueniatq́;(ſi modo uocabuli proprium ſignificatum attendere uolumus)tam mobilibus,quam ſoli rebus uſucapio.comprobatur idem.l.iiii.§.ſi fundum,&.l.nunquam.ff.de uſucap.& aliis infinitis penè locis. Sequitur præterea,quod cum uſucapio ſit ipſa per continuationem acquiſitio,conſequenter differat ab exceptione,quæ peracto tempore quod præſcriptum erat,efficitur, quapropter & præſcriptio dicitur. ut prob.C.de præſcrip. long. tempo.l. ſi uineæ, & quibus non obſtat lon. temp.præſcrip.l.i.& de præſcrip.xxx. ann.l.ulti. cum aliis ſimilibus multis. Nec me quicquam mouent, quæ per Doct.in rubb. de except. & præſcrip. citantur. l.ii. in quibus ea. long.tempo. præſcrip. ceſſat, &. l. i.de ſer. fugi. C. & quam neminem aduertiſſe uideo, inſtitut. de uſucapio. §. diutina poſſeſsio. iuncta. l. i. §. quod & rebus. C. de uſucapio. transform. Fatebor enim à propria

Concluſio cōtra receptam opinionem.

Altera cōcluſio ſimilis.

Confirmatio prioris concluſ.

uerbi significatione recessum, ut differentię causa plerunq; usucapio mobilium solummodo rerũ intelligatur, ad differentiam scilicet eius quã diutinam possesionem appellat Imperator. cui similis est distinctio de significatione pignoris & hypothecæ, inst. de action. §. inter pignus, licet eam non probet Valla, elegant. vi. & item petitionis & actionis. in. l. pecuniæ. §. actionis uerbum. ff. de uer. sig. Nec tamen hoc temere in usucapionibus inualuit, sed ipsa potius rei natura suadente. Nam cum. l. xii. tab. caueretur. in Italia tantum, ut res mobiles anno, immobiles biennio usucaperentur. & receptum postea fuisset ab antiquis iuris interpretibus, primum ut pro mobilibus in toto orbe lex eadem ualeret, deinde aucto imperio, ut prouinciarum quoq; prædia, non tamen sicut in Italia biennio, sed. x. inter præsentes, & xx. annis inter absentes usucapi possent. uocari cœpta est hæc, ad differentiam illius Italicæ biennalis, longa possesio: ab eaq; longæ possesionis præscriptio: differẽs ab Italica biẽnali usucapione, locorum & temporum, non rerũ distãtia. donec longæ huic possesioni prouinciali, Iustinianus Italicam adæquans, & totam antiquã usucapionem transformans, uoluit, in Italicis quoq; nõ amplius biennii angustiam, sed. x. uel. xx. annorum, quemadmodum in prouincialibus prædiis tempora currere: & ut deinceps alienam rẽ mobilem, seu se mouentem, in quacunq; terra, siue Ita-

Historia usucapionis.

lica,siue prouinciali,bona fide possidentes,nõ anno tantum,sed continuo triennio,sibi quasi per usucapionem acquirerẽt.quo nunc iure utimur. Recte igitur proprie locuturi, non mobilia solũ sed etiam immobilia usucapi. differentiam uero facturi,in mobilibus tantum usucapionẽ, in immobilibus præscriptionem dixerimus. Minime etiã cõclusioni prædictæ obstat auct.quas actiones.C.de sacr.sanc.eccl. transcripta.XVI.q.iii. utpote deprauata:quandoquidem unde sumpta est,nulla de usucapione fit mẽtio.Accurs. quoq; inst.de usucap.in princ.super uer.usucapiantur. loquitur contra uerba eius quam interpretatur. & aliam legem secum facientem non allegat.Alterum uero,quod comprobaui,esse præscriptionẽ ab usucapione & possessione diuersam sicut à causa,quod ex illa procedit.nõ propterea minus uerum esse apparebit : quia in.l.ei à quo.ff. de usucap.&.l.non est incognitum.C.quib.nõ ob. lon.temp.præscr.id uideatur cõfundi.Posita est enim his in locis præscriptio,pro præfinitione,& determinatione temporis,ad usucapionem præstituti. habẽtur horum synonymorum exempla in l.quod si nolit.§.si quid ita.ff.de ædil. edic.in.l. mariti.§.hoc quinquẽnio.ff.ad.l.Iul.de adul.in. l.i.C.ne rei domi. uel.pri.& in.l. iii.C.de præs. xxx.ann.Sed uti lucidius fiat quod dico. Videamus ipsius uerbi præscribere, & præscriptionis proprias & deriuatas significationes.

Cõfirmatio secũdæ Cõclusionis.

De uerbo præscribere: deq; præscripto, et præscriptiõe.

Præscribere proprie, est prius scribere. Et quia legem ponẽs, aut pręcipiens aliquid, illud prius edicit, cœpit id uerbum sumi pro eo, quod est præcipere, determinare, legem ponere, ut prob. l. ii. §. postea ne diutius. ff. de orig. iur. l. pręscriptis, &. l. intra. ff. de diuer. & temp. præscrip. &. C. ad. l. Iul. de adulte. l. ob commissa. de præscrip. xxx. anno. l. i. & de quibus superius est habita mentio. l. ei à quo. &. l. non est incognitum: quibus accedit Hor. ser. ii. lib. i. Quid faciam præscribe. & Dion in Adriano. decẽnium præscripsit, à quo debere quisquam desineret, & Sen. epist. iiii. Pueri ad pręscriptum discunt. Ex quibus apparet præscriptũ & præscriptionem, pari modo pro præcepto, ordine, lege, determinatione, præfinitione, seu forma sumi. Est præterea per deflexionem quãdã receptum, ut præscribere etiam pro obiicere præscriptum, & excipere, præscriptioq; pro exceptione ipsa, quæ oritur ex præscripto, accipiatur; ut. ff. de pręuarica. l. iii. & de excep. l. modestinus. &. l. qui agnitis, Et. C. quib. nõ ob. lon. temp. præscri. l. si possess. & Ne desta. defunc. l. si pater. Quod autem hinc iterum detorta significatione, dicatur: præscribere fundũ, pro eo quod est usucapere, seu possidere, & fundi præscriptio, pro præscipti temporis possesfione: id neq; à Iustiniano; neq; à uetustioribus, usurpatum inuenio. Dicet quispiã. ponamus huiusmodi uerborum significationes, sicuti dixisti, olim receptas: iam quando ut aliter

accipiantur inoleuit cõmunis usus qui proprieta te potentior est.l.anniculus, &.l.in usucap.ff.de uer.sig.superuacuum uidetur, exoleta in mediũ reuocare. Huic ego ut nõ repugno, sic tamẽ cõ tẽdo ut tali sensu nõ interpretemur, nisi quæ post quam inualuit ita intelligẽdi usus, scripta fue runt: exemplo eius quod similiter uult. Bal. in.c. i.in princ.de succes.feudi. His sic positis, reuerta tur unde digressa est oratio: quæ lõgius fortasse uagata uideri posset, nisi quæ dicta sunt, ad rem adeo pertinerẽt, ut quod cœpimus expediri aliter non potuisset.

Igitur exceptio uno modo generale nomẽ, & defi nitur in.l.ii.ff.eo.quasi.quędã exclusio quę inter poni actioni cuiusq; rei solet: ad excludẽdũ quod in intẽtionẽ, condẽnationẽ ue, deductũ est. com prehenditq; replicationes, duplicationes, & quæ sunt sequẽtia nomina, ut.d.l.ii.& inst.de replic. §.quarũ. Cõprehendit insuper & præscriptiões, uelut alterã sui speciẽ.ut.C.de.ann.exc.l.i.&.ult. de præscr.lon.tẽp.l.pen.de præs.xxx.ann.l.cum notiss.§.illud.& inst.de exc.§.quarũ. Altero uero modo exceptio est tãquã eiusdẽ generis pars: du plici cõsideratione qua.s.differt.ã replicationib. duplicationibus, & aliis eiusmodi: & qua differt à præscriptione: ubi uidelicet excipiendi ius, non à lege, præiudicio, formula, alio ue cuiuscunq; ge neris præscripto, sed ab aliqua, rei de qua agitur, personæ ue circunstantia nascitur.

Sũma de exceptionis significatu.

Sũma de signi ficatu præscri ptionis. Præscriptionẽ quoq;(ut ex suprascriptis colligi potest)dupliciter accipimus. Si quæcunq; exceptio ad impediendum litis ingressum opponatur, quasi iudicio formulã præscribendo, quomodo in translatiua constitutione utimur, ut. C. ad. l. Iul. de adult. l. adulterii: & Sen. rescin. nõ posse. l. perẽptorias, & de rap. uirg. l. i. & de excep. l. pẽ. et ult. Aut si post cœptam cõtestatamq; litem, ex lege, uel (quæ legis uicẽ obtinent) iudicato, prę iudicio, scripto ue aliquo excipiatur. ut prob. l. penultima. ff. de excep. cum aliis, ad hoc superius citatis. Atq; sub parte hac, inter alias, cõtinentur omnes de quibus est dictum, triennii, quadriennii. x. xx. xxx. xl. annorum, et aliæ quas temporis alicuius lapsu introduci, lege pręscriptum est. Latior namq; præscriptionis significatio est, quã ut ad temporales tantum restringi debeat.

De præiudiciis. Iam præiudicia(quæ tertia pars est tituli propositi)uel ex hoc quod cum exceptionibus ponuntur, argui posset nõ esse(quod nõnullis placuit) actiões quas pręiudiciales nominat Iustinianus. Sed agamus ratione & auctoribus certis. Glos. xxiiii. dist. in princ. exponit Præiudiciũ iuxta etymologiã præcedens iudiciũ, eandẽ glos. imitatus Laur. Valla, dicit esse quasi sententiã quãdã ante iudiciũ: & dat exemplum desumptũ. ex. c. ult. xi. q. i. Veluti si essent duo de officio cõtendentes: çum lis in lõgum procedit, magistratus iubet interea, dum sententiam ferat, alterum officio fungi:

gi:quasi iudicans iam nũc se pro ea parte sentire, penes quam esse uult rem de qua litigatur, & hoc præiudicium dicitur, quod possidentẽ adiuuat & obest excluso: hactenus Valla. Quintilianus, Præiudiciorum (inquit) uis omnis tribus in generibus maxime uersatur. Rebus quæ aliquãdo ex paribus causis sint iudicatę: quę exẽpla rectius dicuntur, ut de rescisis patrum testamentis, uel contra filios confirmatis. Iudiciis ad ipsam causam pertinentibus, unde etiam nomen ductũ est: qualia in Opianicum facta dicũtur, & à Senatu aduersus Milonẽ. Aut cum de eadẽ causa pronunciatum est: ut in reis deportatis, assertione secunda &c. Ex quibus Quint. uerbis dignoscitur etiã, qua differãt & quid sint propriè: Res iudicata, præiudiciũ, & exẽplũ. Vt sit hoc in aliis causis iudicatum. Res autẽ iudicata in eadẽ quæstione. præiudicium uero, ubi eadem in causa, non tamẽ ipsa de quæstione qua de agitur, sed de aliquibus ad illam pertinentibus articulis sit quodãmodo iudicatũ. Asconii descriptio primo tantũ Quint. generi accõmodatur, ubi inquit. Præiudicium est res quę cum statuta fuerit, affert iudicaturis exẽplũ quod sequantur. Huc spectat, quod in l. nã Imp. ff. de leg. dicitur. In ambiguitatibus quę ex legibus proficiscũtur, cõsuetudinẽ, aut rerũ perpetuo similiter iudicatarũ auctoritatẽ, uim legis obtinere, Hinc cõmuni semper doctorũ sentẽtię inhærendũ censuerunt in. c. nouimus. de uerb. sig.

Quid differant exẽplũ: Res iudicata, & præiudicium.

Hinc in dies ex noui alicuius casus decisione facta in Pōtificio uestro Rotæ Auditorio, aut alio quopiā supremo cuiusq; prouinciæ tribunali, ius in posterum in similes causas cōstitui uidemus. Quale significat etiam Cæcil. ad Traianum, inquiens. Quid ergo debeam sequi, rogo domine scribas, præsertim cum pertineat ad exemplum. Quibus de exemplaribus causis idem quoq; Cæcil. tractat lib. vi. ad quadratum. Alterius generis, Iudiciorum ad ipsam causam pertinentium, & sequentis: plurima sunt & facilius occurrentia exempla, quàm ut illa enarrare sit opus. illud tantum obiter admonuerim, præcedens iudicium intelligendum esse: non solum Iudicis: & nō magis expressam, quàm tacitam, siue præsumptam sententiam, quæ uim eandem habeat, ut prob. l. i. §. Iulianus. ff. de lib. agnosc. l. licet, & l. ultima. C. de acq. poss. & l. ii. C. quib. nō ob lon. temp. præscrip. Atq; iterum, iudicium nō solum re ipsa præcedens, sed & quod præcedere debeat, sui natura: ut. l. fundum, cum seq. ff. de excep. uel iuris prærogatiua: ut tit. C. quando ca. ci. prę iud. crim. & de ordi. cog. l. ult. & ff. de rei uēd. l. i. §. per hanc. & inst. de actio. §. præiudiciales. Ex quibus duplex apparet, à præiudicio excipiendi modus, aut quia alterum rite præcesserit iudiciū, præiudicatūq; sit, quod mouetur institui amplius non oporteat. ut toto tit. sed præsertim. l. i. ff. de excep. rei iud. & C. res inter alios ac. l. i. & ii. &.

Vsus præiudicij.

C.sent.resc.non posse.l.ii.Aut ne alteri iudicio quod præcedere debet præiudicetur: ideoq; non hoc illo prius instituãdũ,quin potius institutũ si fuerit reuocandũ esse.l.i. C.de appell.l.impp.ff. de priuil.credit.Apparet subinde, non esse præiudicium exceptionis speciem,neq; excipiẽdi medium,sed illud à quo ducitur ius excipiẽdi.Hæc hactenus,super exceptionum natura,genere,differentiis,formis,& uocabulis dicta.Nunc de illarum usu dicendum restat.

In status cõsideratione duplex est difficultas,primũ ut inuenias:deinde, quia semper ferè plures incidunt,ut primariũ præcipuũq; dignoscas.Sed hic illud nõ prætereũdum,longe differre, à statu quæstionem:esseq; eam cognitu adeo facilem,ut statim ac aliquid ad quæstionem parum pertinens, ab eo qui dicit, efferatur,quilibet etiam imperitus , dignoscere possit & ridere . quo spectat Martialis Hendecasyllab. Non de ui, neq; cæde , nec ueneno : Sed lis est mihi de tribus capellis,uicini queror has abesse furto. Hoc iudex sibi postulat probari. Tu cãnas,Mithridaticũq; bellũ.Et periuria punici furoris,Et Syllas, Mariosq;,Mutiosq;,Magna uoce sonas,manuq; tota.Iã dic Posthume de tribus capellis. Status uero cognitio,difficilis est adeo,ut peritos etiam plerũq; fallat:&(quod dixit Cæcil.)fieri nõnunquã potest,ut genu sit,ubi iugulũ putemus.Sit ergo quęstio,de quo Iudex diffinitiue pronunciare

Quæstio & status quõ differãt, incidãt & inueniantur.

Ratio diffinitiuæ Sent. & Interlocutoriæ

debet. Status autem super quo disputãdum est, & quo probato uel confutato, in hanc, uel illã partem de quæstione pronũciari oporteat. Quæstio semper est aperta, necesse nãq; est, ut aperte Actor concludat quid petit, uel quas pœnas à Reo exposcit. Accipio autem hoc sermone Actorẽ, quicunq; iudicium intendat, & Reum, quicunq; sit Actori aduersarius, iux. l. in tribus. ff. de iudiciis. Actoris igitur intentioni Reus si non contradiceret, aut potius consentaneum aliquid respõderet, pro confesso haberetur. ideoq; nec quæstio fieret: nec ullæ iudicantis in eum partes essent. l. proinde. in fi. ff. ad. l. aquili. Statim uero ac repugnãs, & cõtrariũ aliquid subdit: nec patitur lõgius progredi, nascitur quæstio. In coniecturali, ex ipsa statim intentione & depulsione, oritur cũ quæstione simul & status. Exemplũ, deposui penes te pecuniam, quam peto mihi restitui. Si respondeatur, negata causa. Nõ deposuisti. questio simul & status est coniecturalis, An deposuerit. In cæteris constitutionibus: prætereca ratione firmanda Rei depulsio, & intẽtioni Actoris replicãda Insimulatio, seu firmamẽtum addendũ & nõnunquam ulterius, depellendo, & firmãdo procedendum est ut status oriatur. quapropter in. l. ii. ff. de exc. & inst. de replic. habetur. Accidere interdum: ut exceptio quæ prima facie iusta uidetur: inique noceat: quod cũ accidit, alia allegatione opus est adiuuandi Actoris gratia, quę repli-

catio uocatur. Rursus interdum euenit ut repli- catio quæ prima facie iusta est, inique noceat, quod cũ accidit, alia allegatione opus est adiu- uandi Rei gratia, quę duplicatio uocatur. Sed & cõtra duplicationem similiter dari solet triplica- tio: & contra triplicationem, quadruplicatio, & deinceps multiplicãtur nomina, dũmodo Actor, modo Reus, iis quę ab altero dicta sunt, aliquid obiicit. In coniecturali hæc (ut dixi) non acci- dunt, cum non facti, nulla sit à parte defensoris producẽda ratio: facti uero quod arguit, testes ta- *Exẽplum supradictorum.* bulasq; potius dare Actorem oporteat. Sed pro euidentiori horum demonstratione, ponamus exẽplum, ut est in. l. si mulier. ff. quod metus ca. Liberta, quæ patrono centum promiserat, nolẽte soluere, agit patronus, & petit centum sibi ex pro- misso debita. hęc intentio. Depulsio mulieris est, negata conclusione: iure non deberi. quæstio. De beantur'ne iure. Super hoc iudex pronunciatu- rus est. sed quia mulier non simpliciter factũ ne gauit. & quod dixit, non est ex se probabile, ne- cesse est rationem addat quare dixerit, iure non deberi. ideo subdit. Metus enim causa promisi, ne in seruitutem redigerer, qui iustus est metus. l. ego. ff. quod met. ca. Hic si actor depulsionem ipsam silentio præteriret, aut non repugnãs ali- quid referret, cũ metus causa gestũ nullius sit ef ficaciæ. l. i. ff. eo. & c. ueniens. ii. cum ibi not. de sponsal. iam intentione subuersa, causa non sub-

sisteret. Sed fingamus eũ negare metũ interuenisse, Coniectura erit, intercesserit nec'ne metus. Quod si nõ quidẽ id neget: sed addat intentionis firmamẽtũ: quod liberta ingrata facta, iure metus sibi ipsa causam intulerat. l. ii. C. de libert. & lib. eo. Si hoc admittat mulier, causam tamẽ sustinẽs contendat, nõ iccirco promissionem metu factã non esse irritã: status erit qualitatis, unde tota pẽdebit quæstio. Iurè ne debeat mulier promissum metu cui ipsa causam dederat. Sin uero negaret se ingratam, iam iterum status esset coniecturæ. At si neget id quidẽ, sed amplius subiũgat quod proxime dixerat, status erit duplex. An promissio facta metu, cui promissor causam dederat, iure teneat? & An egerit hæc mulier ingrate, metusq; ideo sibi causam pręstiterit? Posset & in plura diduci, sed hæc exẽpli gratia sufficere uidẽtur. Ex quibus & illud perspicitur, quod uti quæstio cũ prima Rei ad litẽ cõtestandã sufficienti respõsione depulsione'ue oritur, ita status, non modo semper à depulsione (quod quidam uoluerunt) sed neq; a, Rei parte semp proficiscatur, nisi quis Actorẽ dum replicat Rei locum subire dixerit: ut. l. in exceptionibus. ff. de prob. Dignoscitur item statum non esse illud, quod præcipue probatur, sed illud cum quo probatur: omnia siquidẽ in superiori exẽplo deducta sunt ad probandũ. Deberentur'ne iure centum: quæ erat proposita quæstio. Et hæc pro statuũ inuẽtione dicta sint.

Plures autem ſtatus, ſi procedant ex pluribus actionibus eadem intentione cumulatis: iuxta tradita in.l.edita.C.de eden.per ſe quilibet tractãdus erit. Si autẽ ſuper eadem quæſtione plures inciderint, perſcrutari oportebit, ſint'ne æque principales: an unus principalis, alter inferior, & coadiuuans, uel incidens. Principalis eſt, quo cõfutato, uel confirmato, de quæſtione pronunciari oportet. Erunt ergo in præmiſſo exemplo æque principales, ordine quo formati ſunt, duo: coniecturæ, & qualitatis ſtatus, ordine (inquam) quia ſi non probet mulier intercesſiſſe metum, illico ruit depulſio, ſed & ſi id probet: nec ab ingrati nota excuſetur, diſcutienda erit qualitas, & illa expedita, pronunciandum, debeantur'ne ex illa promiſſione cẽtum. Inferiorem & adiuuantem uoco ſtatum, quencunq; ſuperiorũ aliquẽ cõprobãdi, uel confutandi cauſa perſequimur: ut ſi in priori pro liberta ad probandum metum, uel in ſequẽti pro patrono, ad probandum illam ingratã adlatis argumentis: uicisſim negaretur ex illis talia inferri: & diſceptãdũ eſſet, argueretur'ne ex illis metus, ex his mulier ingrata. Incidẽtes nomino quicunq; articuli extra primam quæſtionẽ, inter moras iudicii naſcantur, ut ſi quid lite pẽdẽte innouatum, ſi litis inſtantia peremptæ, appellatio deſerta, uel quid ſimile, diceretur. Et hactenus quantum uidetur ad dignoſcẽdũ ſtatus attinere. Cum autẽ exceptionũ, replicationumq; ratio, &

De plurium ſtatuũ diſcretione:

Statuum genera tria.

De fine. deq; triplici excipiendi rõne.

finis, nihil aliud esse uideatur: quã apte quod aduersarius obiicit excludere, & si opus erit propositam quæstionem diducere in plures: utcũq; ex antedictis apparere possit: adhuc tamen id uidemur facile facturi, Consideratis primũ uerbis ipsius quæstionis. deinde his quæ uerbis, tum sui quasi natura, tũ conditione & circunstantia quadã continentur. quæ cõmodius mihi uideor exẽplo ostensurus. illud præmisero, quod sicut nulla ferè quæstio est, quæ nõ in plures diduci possit, ita id nõ incidit ex omnibus uerbis in omni quęstione, sed in quibusdã alia, in quibusdã alia, sunt aptiora. Itaq; non credat quisquam, dũ serio agitur, per omnia circumeundum esse, & in omnibus causis scrutanda singula, & uelut hostiatim pulsanda, nisi discentibus, & his qui usu carent. alioqui (ut Quint. ait) infinitam faceret res ipsa dicendi tarditatem, impedimentoq; potius esset. Quin & inuentorum diligẽtissimus semper habendus est delectus, ne quæcunq; effundamus uti solent copiæ amatores quidam, qui suæ illi copiæ addicti, tantum numerant, non iudicant. Igitur studio quoq; uelocitatem quandam animi, præter eam quæ à natura ingenita est comparemus oportet, qua rectà feramur ad ea quæ magis causę conueniunt: pleraq; enim nihil, aut minimum conferent: alia contra, totum uictoriæ robur in se continebunt, circa quæ diligentius insistendum. Sit exemplo, superius posita quæstio:

Exemplum.

qua

qua(licet arida quodãmodo & sterili)in multas diffusa, facile erit,in multo plures spargere,quæ fœcundiores erunt. Debeantur'ne iure centum patrono,à liberta promissa,ne in seruitutem redigeretur. Quęstio est ex genere qualitatis, præcedunt igitur priora,An sit,Sit'ne hoc illud,subsequiturq; An in iudicium duci debeat,unde trãslatio dicitur,quã(sublatis iam formulis, & actionũ interpretationibus,per.l.i.&.ii. C.de form.) si conditio causæ patiatur,semper tentandam duco.Itaq; postquã considerauerit qui pro muliere aget,An hæc mulier,hoc modo,hoc loco,hoc tẽpore,coram hoc iudice,ab hoc aduersario,in iudicium trahi possit:adsumat quæstionem coniecturæ:ad illamq;,huius quæ proposita est quæstio, uerba conferat.'Verbum debeantur,cũ prædicetur de centum promissis, nõ faciet hic ex se quæstionem,sed quæretur,An fuerint promissa centũ, an,ne in seruitutem redigeretur,ubi hæc satis discussa fuerit, adsumat diffinitiuã,in qua erit adiumento uerbum,debeantur. An scilicet ex hoc promisso,iure debitum sit dicendum. Postremo ipsius qualitatis partes attingẽdæ.An iure debeatur promissum à liberta patrono,& an,ne in seruitutem redigeretur.Hęc dicta sint pro uerborũ consideratione.Quæ autem sui natura continentur in uerbis,sic considerabimus.Debendi uerbo necessariũ est antecedens obligatio.Dictio, iure, uidetur posse referri ad id,quod intelligitur cum

uerbo,ut sit'ne obligatio,ex qua deberi iure possit. Patronus & liberta,nomina correlatiua, simul discutiẽtur,fuerit'ne hic dominus,illa serua,& manumissa. Reliquæ dictiones,quia pro causa promissionis positæ sunt,erũt unius dictionis loco,& uidebimus. An homo liber in seruitutem redigi possit. Conditione quadã insunt uerbis,quę in singulis controuersiis,rerum & personarum circũstantiis cõsideratis,occurrunt disceptanda. ut si dicat liberta se pauperẽ & nõ soluẽdo esse, propterea'q; nec debere:iuxta illud. Sexte nihil debes,nil debes Sexte,fatemur. debet enim si quis soluere sexte potest,& id genus similia. Quæ cum in proposito exẽplo,absq; personis certis bene considerari non possint:utilius futurum uidetur,si certũ, atq; bene notum aliquod ponamus exemplum, quod omnibus antedictis accõmodari possit.

Itẽ omniũ dictorũ exẽplũ: ex causa matrimonii Anglici.

Queritur apud summũ Pont. Angliæ Regina, Henricum Regem maritum suum,post legitime inter eos contractum matrimonium,post diuturnam cohabitationem,post susceptã prolem,iniuste à se thorum separauisse. Regis excusator ante omnia iudicium transferre uult, uideamus ergo quid faciat. Summũ Pont. iudicẽ omnibus cõpetentẽ,recusare non potest,aduersariæ persona sibi non opitulatur:modus agendi legitimus est, tempus conueniens:quod igitur restat,obiicit. Regẽ regni cura legitime impeditum,locum ad quẽ citatur(quippe Vrbem Romã)propter regiones

& loca hostilia quæ prætereunda essent, sibi non esse tutũ: ideoq; nec iudicio (Romæ quidẽ) adesse debere. Si Reginę patronus præiudicium opponens, replicaret. Pontificẽ hoc iudicauisse, quãdo re bene cognita Regẽ citãdum decreuerat, & demum si quocunq; modo aduersarii depulsionẽ negaret, iam constitueretur causa: sed quia concedens hoc, progressus, dicit. At procuratorem mittat, cui Regni cura non impedito, liberum quoq; iter erit. adhuc cum non repugnẽt ipsorum dicta, causa non cõsistit. Subdit excusator, in causa graui, qualis est ubi de matrimonialibus agitur: uolens per se adesse, non est cogendus procuratorẽ mittere. c. querelam. de proc. Negat hoc, qui est pro Regina, procedere in Rege, & consistere incipit, nec patitur ulterius ꝓgredi, fit igitur quæstio. An Rex ad causam grauem, iure, inuitus procuratorẽ mittere teneatur, Subditur ex parte Reginæ ratio. Regis enim persona est illustris, cui & si uellet, non licet per se stare in iudicio. l. quicunq;. C. de proc. Ex quibus constituitur, à translationis capite descendens, legum contrariarum status ortus ex repugnãtia legũ, quarũ altera dicit. Nõ posse inuitũ quẽquã cogi procuratorẽ in graui causa constituere: altera, non posse illustres per se causis adesse: sed ut per procuratores agant. Quibus uero ex locis ad huius, & reliquorum statuum confirmationem, & confutationẽ, propositiones elici posſint: diligentisſime omniũ, quos uiderim, apud

latinos prosequutus est Trapezuntius: quē (ne uer ba transcribā) hac de re legendū relinquo. Quē admodum nec moror, recensendis locis ex quibus propositionibus ipsis confirmādis, rationes cōqui rendę sint, cum eo spectent tot numero, post rheto res, & dialecticos, a nostris quoque, topici de argu mentis, & argumentationibus, ęditi tractatus. Po namus ergo (ut uere fuit) de præcedenti articulo Pontificem interlocutum. Vt Rex procuratorē mittere teneretur. Iā expedita translatiua & actio nis cōtrouersia, deueniendū est ad quęstionē prin cipalem. Faciamus patronū Regis, negare iniustā esse thori separationē, quæstio erit. Iusta'ne sit thó ri separatio, per Henricum Angliæ Regem à Catherina Regina. super hoc erit sententiā pro mulgaturus Pontifex. Huc referēda erūt omnia quæ dicentur. Additur depulsioni ratio. Nullum enim inter eos fuit matrimonium, intercedēte affi nitate, per gradū, iure etiā diuino prohibitū, cū Ca therina prius Arcturi, ipsius Hērici fratris uxor fuisset, leuit. c. xviii. & xx. Hic regina quæ iam in matrimonii & thori possessione fuerat, si mallet de possessorio tantum decerni (quod interdū cō sultius est. l. is qui. ff. de rei uend.) cum ratio de pulsionis petitorium implicet, præscribere posset, ut possessorium præcederet, & ne illi pręiudicare tur: de consag. & affin. c. ii. & de ordi. cogn. c. i. Verum quia liberaliter agens id concessit, & re plicando, intentioni adiecit firmamentum dicens,

non modo id iure diuino non prohiberi:sed etiã permitti:si frater sine liberis,sicut Arcturus, obiisset:deuter.c.xxv.addens præterea Iulii Papæ cõdonatione affinitatis impedimẽtum,si quod erat, sublatum fuisse. Et regius patronus duplicando dixit. Non potuisse Iulium Papam impedimentũ iure diuino præscriptum cõdonare.subdẽs, quod etiam si potuisset id Papa,causæ tamen in literis positæ non sufficerent:iam consistente causa, tres orti sunt status:quos in tota oratione ob oculos uersari,& ad ipsos argumenta referre oportebit. sunt autem hi. Esset'ne iure diuino prohibitũ Hẽrico Regi relictam fratris sine liberis defuncti, uxorem ducere? Potuerit'ne illo Iulius Papa soluere? Sufficiãt'ne causæ in literis expressæ? Hic uides omnia duci ex causæ & personarum circũstantiis,quæ uerbis insunt,quod in superiori exẽplo,de patrono & liberta in genere,posito contingere nõ poterat. Quod si & in hoc singula cõsiderare uelimus,spargetur in quæstiones plurimas. Esto enim Regẽ non posse in dubium ducere:an ipse sit, an sit Catherina, an thori ulla separatio. Negabit se cum Catherina thorũ habuisse, quod necessitate naturæ continetur in dictione,separatio,negabit separatum,Dicet non esse hoc thori separationem,sed à peccato recessum. Contra negabit Regina fuisse Arcturum, eumq; suũ maritũ atq; Henrici fratrẽ,& similia plura. Hæcq; quo ad status principales dicta sufficiant. At si neget Re-

gina (exépli gratia) libro Leuitico ius diuinũ cõtineri. Rex uero dicat literas Iulii falsas, & causas in illis expressas, nõ ueras. hinc surgẽt singuli status inferiores, ad eos qui magis principes sunt comprobandos, confutandos'ue. Cæterum quia dum causa hæc agitur, Rex Annã mulierẽ superinduxisse fertur. incidit quæstio. quoniam Catherina præscribit. Matrimonium, quod lite secum pendente, cum Anna contractum est: irritum pronunciari: & interim prius iudicium quiescere debere. fit status incidens, circa quem totidem, quot dicta sunt, iterum considerari possunt.

Ne uero quisquam existimet, uoluisse me notare summi Pontificis Clementis sententiam, qua matrimoniũ inter Henricum Regem, & Catherinã ualidum & canonicum, ac prolem legitimã esse, ipsumq; Henricũ ad cohabitandũ cũ Catherina, & eam coniugali affectione tractãdũ, teneri, pronunciauit. Quandoquidẽ, si, uti ego posui, causa fuisset acta: non côueniebat de matrimonio quicquam dicere: cum de thori separatione tantũ fuisset proposita quæstio. Is sciat meo arbitrio sic positum, sed re uera causam aliter actam. Rex enim primus ad iudicium prouocauit: & cõscientiæ (si cut aiebat) zelo ductus, petiit declarari nullum esse matrimonium, iudicibus desuper in Anglia per Pontificem delegatis: à quibus appellato per Catherinã Pontifice, causa Romæ, sicuti dixi, terminata est. Idem dictum uolo de tot clarissimorũ

uirorum libris partim pro Rege,partim pro Re-
gina,scriptis,in quibus si quemadmodum à me fa
ctum est,causa ponatur,multa ad rem nihil facie
tia scripta,multa necessaria omissa:uel parum cō-
mode dicta,notari possent.Sed hi quoq; maiori
ex parte pro uoluntate quisq; sua,punctū sibi pro
posuerunt.Neminem itaq; carpere uolui:sed tan
tum ad rem meam hoc exemplum accōmdaui.

DE VSV IVDICIORVM PA- LATII APOSTOLICI EX EPISTOLA QVADAM.

ANTONII MASSÆ GALLESII AD N. AMICVM.

REQVIRIS consilium meum, de aduētu ad urbem tuo, cupiens ex iuris peritia, parare hic tibi honestum aliquod uitæ subsidium, aduersus istas patriæ tuæ calamitates. Poteram (quod forsitan amicitiæ nostræ satis esset) laconica illa responsione satisfactum putare, si rescripsissem. Non. Veruntamen ut mihi etiam hac in parte satisfaciam, ne alioqui uideri possim amicissimo uiro temere consilium dedisse, utq; simul quampluribus prosim, quos eodem capi desiderio cōtingat, uolui consilio rationes addere. Est profecto Romana hæc Curia quasi portus & refugiū quoddam omnibus illis qui laudata qualibet arte, uel scientia sint, & uirtute præditi. nec ullum esse inter Christianos locum autumo, quin & pro comperto affirmo (dicant inuidi & maleuoli quod lubet) ubi æquè probitatis & doctrinæ ratio habeatur. Sed multi non redigentes sibi in memoriam, quales ipsi sint, quo ueniāt, quidnā sibi congruens,

gruens,

gruens, hic sint acturi, imprudenter huc currunt, ubi postea tanquam implumes uolucres ab incepto uolatu decidētes, dant inconsulti aduētus pœnas, dum & infra suam dignitatem hic uiuunt, & ad patrias terras uitiosa quadam uerecundia impediti, redire non audent, fortunam interim, aut Curiæ mores iniuste accusantes. Huic ego hominum generi uniuerso (quod humanitatis officio conueniret) prospectum per me esse desiderarem. Sed quoniam multæ sunt scientiæ, multaq; artificia, ex quibus diuersi diuersa profitentur, quod cupio, exequi prorsus non ualens, memor antiqui adagii, ut quam quisq; norit artem, eam tractet. iis tantummodo scribam, qui exercendæ iuris peritiæ gratia huc se conferre in animum induxerint.

Iuris igitur peritorum hic quidam iudicant, alii sunt iudicibus à consilio, nonnulli uero litigatoribus operam præstant. qui trium sunt generum. Aduocati. Procuratores, & Solicitatores uulgo dicti. Hi sunt qui sedulis ministeriis incumbētes causas norunt & tuētur ut suas. Aduocati ius suggerunt. Procuratores instruunt causas & ex facto informant, id solum quod est Aduocatorum non faciūt, iuris allegationes. Ad hęc officia quilibet etiam laici & coniugati admittuntur. Procuratores & si non recipiant in suum collegium, nisi iuris doctores, & illos uita & moribus probatos atq; in agendis causis hic aliquandiu laudabi-

liter uersatos, facto etiam super ea re ad interrogata respondendi, solenni quodam periculo, ipsorum tamen certus non est numerus. Aduocatorum numerus est duodenarius, hicq; nisi iubente Pontifice, ac publica disputatione peracta, non recipiuntur, de iis loquor, qui, quod in Pontificale Concistorium aduocationis gratia aditum habent, Concistoriales dicuntur. nam sunt & extra illum ordinem iuris doctores pleriq; Aduocatorum officium exercentes, sicuti & procuratorum, qui non sunt in illorum Collegia recepti. libera est enim Ciuitas, ita ut in ea liberum sit unicuiq; in rebus per se licitis, utcunq; libeat se exercere. Sunt præterea fiscalium causarum, ac pauperum Aduocati & Procuratores, qui à Pontifice constituuntur, & habent ex fisco certum salarium. Sunt item Referendarii, quos ex Prælatis Curialibus qui sint iurisperiti deligit sibi Pontifex incerto numero, quorum officium est, supplicum postulata Pontifici referre, omni penitus cuiuscunq; generis mercedis acceptione sibi interdicta. Iis delegat extra ordinem Papa causas certas. Sunt & duodecim uiri formandis bullatis literis præpositi, nuncupati Abbreuiatores, sed hoc officium est ex iis quæ magno prætio ueneunt, & constat magis ex diuturno quodam eiusmodi rerum usu, quam ex iuris peritia.

Iudices Vrbani, excepto Senatore & aliis, qui

in Capitolio ciuium & incolarum secularis fori causas iudicant, ad cætera tribunalia non admittuntur, qui ad ecclesiastici fori causas iudicandas, non sunt idonei. Ab his igitur excludit te uxor. in Capitolium uero ut adscendas, non est cur tantopere labores, modico interuallo descensurus, quum pro more Iudices ibi ad breue tempus mutentur. A consilio sunt, ii quos uulgò uocant Auditores, & Cardinalibus, & Cameræ Clericis (quos Pontificii fisci Quæstores aut Procuratores diceres) & aliis quibusdam Prælatis. Sed quoniam illi plerunque sunt iuuenes, & in Curia nouitii, occupantes illum quasi aditum, aut speculam, ex qua spectare simul, & spectari possint, inoleuit usus quidam, ut absque mercede certa, dominorum (ita enim appellant) quibus inseruiunt, liberalitatem expectent, ea tibi expectatio non esset opportuna.

Solicitator ut fias, non conuenit ætati tuæ, utpote quæ huius uitæ medium curriculum iam confecit. quandoquidem officium illud, ob scriptitandi, deambulandique, uel potius solicite per tam ingentem Vrbem discurrendi assiduũ laborẽ, ualidum exigit corpus & robustum. præterea hoc artis procuratoriæ quasi proludium, sicuti aliarum artium rudimenta, quæ fiunt magnificentius quã discuntur, iuuenile quiddam habet, ipsa prima iuuentute deuorandum.

Idoneus quoq; Procurator ne euadere poſſis, eadem obſtat ratio. nam ſicuti adoleſcentuli caſtrenſibus imbuti ſtipendiis, bene imperare parendo, & bonos duces agere dum eos ſequuntur, aſſueſcunt. & qui clauum tenent ex remigibus aſſumuntur, optimæ deniq; cuiusq; artis periti euadere cupientes, conferunt ſe ad illos, qui eam artẽ docere poſſint, ita procuratoriæ huius facultatis nemo unquam peritus euadet, qui à maiori aliquo, non auribus modo, uerum etiam oculis non perceperit quæ ipſe mox agenda ſit ſuſcepturus. Quod eo magis hac in Vrbe neceſſarium eſt, quod non unius, aut alterius tantum, ſicut in compluribus aliis locis, ſed omnium generum cauſæ tractandæ ſunt quamobrẽ præter iuris peritiam, longa opus eſt uſus iudiciarii tractatione, atq; agendi exercitatione. ex quo & illud fieri exiſtimo, quod rariores inuenias Procuratores, quam Aduocatos, bonos. Non negauerim eſſe audaculos quoſdam, qui ex peritioribus neminem ſectati, officium procuratoris uſurpent. ſcilicet figulinam (ut prouerbio dici ſolet) exordientes de dolio diſcere. Atqui te ex illorum numero eſſe minime uellem. quoniam, pace illorum ſit dictum, neceſſe eſt eos homines eſſe perfrictæ frontis, ac perditæ conſcientiæ. quando ingerunt ſe adeo temere agendis rebus quarum non habent peritiam, facturi experimentum inſcitiæ ſuæ periculo miſerorum clientum, quos inuerecunde pro-

dunt.nihil tandem aliud quam riſum de ſe peri- tis præbentes,dum quod ab initio ſtatim præripe re ſibi uoluerunt,neq; ab aliis impetrare unquam poſſunt ut in numero Procuratorum,eorum(in- quam)qui aliquo ſint in numero,habeantur.neq; ipſi ut ſint,opere præſtant,ſed ſemper uelut in te- nebris palpitãdo,huc atq; illuc ſe uertunt, incer- ti quo dirigant greſſus.atq; ideo ab omnibus fe- rè dignoſcuntur,his potiſſimum ſignis. Siqui- dem nõ conſiderato ab initio,neq; intellecto cau ſæ ſtatu, ac fine iudicii,emendant ſæpe porrectũ libellum, aut quod ſit ipſius libelli loco, faciunt frequentisſime proteſtationes,plerunq; etiã actis contrarias,exhibent ſæpe articulos,tum mox cor rigunt,deinde dant additionales,ſemper ueriti ne ſit ad uictoriam non ſatis dictum,abiurant erro- ris prætextu prius aſſerta & confeſſa.ad extremũ à iudice,uel ab aduerſario,uel à peritiori aliquo,de nullitate(ut nunc loquũtur)uel difficultate qua- piam admoniti alium exitum non inuenientes,ſi cuti olim mali poetæ,ſiquis forte nodus fabulæ incidiſſet,Dei perſonam quæ nodum illum miri- fice ſolueret introducebant,ita & hi de quibus lo quor procuratores,quotidie Pontificis & Cardi- nalis qui iudicialibus præeſt ſignandis libellis aures obtundunt,flagitantes, ut edito reſcripto, nodi ſoluantur,difficultates declarentur, nullita- tes reiiciantur,miracula demum promantur. atq; his & ſimilibus ad cauſæ merita nihil attinenti-

bus, implentur ab his Regesta, uacuantur autem miserorum clientum crumenæ. Hos igitur nos missos faciamus, & imitemur bonos, apud quos etiam antiquitus nemo est inter egregios causarũ patronos connumeratus, quem non constet iuuenem prius ad antiquiorem aliquem causidicũ deductum, illumq; sectatum esse, in quo uno sectando, simul omnes eiusdem ætatis patronos in plurimis, & causis & iudiciis cognouerit, deprehenderitq; quid in unoquoq; uel probãdũ uel improbãdum esset atq; ita experimentis alienis eruditus, & assuefactus causarum patrociniũ solus in se suscipere ualeret. Quanquam ueteres illi censuerunt nullum esse idoneum causarum patronum, qui philosophiæ quoq; solidis sententiis, aliisq; honestis artibus imbutus non esset, qui poetas, qui oratores non legisset, qui non aliquam ex historiis antiquitatis memoriam collegisset. Ego uero, tametsi uideantur illa omnia splendida quædam, & utilia esse plerunq; ornamenta, quoniam ea (nescio quo fato) cum iuris peritia in nostri æui hominibus raro esse contingit, pro huius Curiæ, atq; Rotæ præsertim Auditorii, de quo sum postea dicturus, iudiciorum usu, tolerabilem fore existimo Procuratorem, qui iuris tum ciuilis, tum canonici peritus, non rudis etiam neq; imparatus ab exercitationibus necessariis accedat, sine quibus multi summam quidem iuris & legum scientiæ doctrinam afferentes, cum ad

actionem peruentum est, exercitationis imperitia, pulchritudinem eius doctrinæ corrumpunt. Quanti autem facienda sit hęc, quam exquiro, exercitationis & usus peritia, nedũ ex antiquo prouerbio planum est factum, cum uulgò dici soleat. Exercitatio rerum omnium hominibus sit magistra, sed & in hac ipsa de qua loquimur facultate declarauit Gallus Aquilius, qui cum iuris ciuilis omnium suæ ætatis peritissimus esset, siquis tamen ad eum quid tale retulisset, ut de facto quæreretur. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquibat. & Q. Scæuola clarissimus legum interpres & certissimus, qui quotiescunq; de iure prædiatorio consulebatur, ad Furium & Casellium, quia huic scientiæ dediti erant, consultores reiiciebant, atq; ipse Cic. qui de aqua sua Tusculana M. Tugionem potiusquam C. Aquilium consulebat, cõfitendo scilicet ab iis posse negociũ aptius explicari, qui quotidiano illius usu calleant.

At dices, inter Aduocatos esse, cur nõ poteros? quãdoquidẽ hi (ut dixisti) nihil aliud quã iuris allegationes faciunt. quod & ego hic meis cõsultoribus præsto, atq; illis plerũq; in Romana ista Curia litigãtibus. Respondebo equidẽ bona fide qđ sentio. Aduocatus esse poteris, nõ tamen ita confestim poteris, ut res tuæ domesticæ forsitan exigũt. Nam præter eximiam iuris ciuilis doctrinã, sine qua (tãta est semper hic uirorũ impense do-

ctorum undiq; confluentium multitudo) nemo unquam inter alios caput extollit. præterea conterendi tibi erunt aliquot & menses & anni, simul ut iuris canonici, & usus causarum fori ecclesiastici (quæ hic frequentius tractantur) peritiam (quam, si uera loqui licet, nemo, quamlibet is doctus fuerit, unquam secum huc attulit) adipisci queas. simul ut cum doctrina quam tecum afferes, imbuas etiam Curialitatem (necesse est utar hoc uocabulo quum aliud rem ipsam exprimēs non habeam) antequam Aduocatum profitearis, & iuris allegationes edas. Nam ut in schola, & in familia recentissimus quisq; tanquam rudis, conseruis & condiscipulis, ita callidis Curialibus hic, non iurisperiti modo, sed & alii quicunq; nouitii ludibrio solent esse, si qui sint, qui antequam bene cognitas habeant populi huius aures, & uitæ consuetudinem, uel de hac agendi & uiuendi ratione, quam ignorant, uel de sua quæ hic rudis haberi solet, loqui pergant, quin & illos indigentes, & iuris peritos interdum ioci causa, Doctores de partibus, uocant. Roges fortasse, quid nam hæc sit Curialitas, qua qui careant, appellentur indigentes? nescio inquam, tantum esse quiddam scio, quod explicari facile non possit, sed ad rem nostram sit maxime necessarium. id tu quoq; intelliges, si reiecto consilio meo ueniens, hic aliquandiu uixeris. uidebis enim & Iurisconsultos, & alios omnis generis Curiales, quasi coloratos esse

Vrbanitate

Vrbanitate quadam, ita ut in suis quicꝫ artibus, ab externis artificibus dignosci facile possint, & ueniet fortasse tibi in memoriam, uel tragicus ille Ion, Græco sermone in hunc sensum, dicens. Ex Athenis me quæ peperit, utinam sit mulier. Vt mihi esset, à matre libertas loquendi. Puram enim si quis in Ciuitatem inciderit hospes. Quãuis uerbis ciuis sit, & os tamen Seruile compescit, & non habet loquendi libertatem. uel Theophrastus ab Atheniensi anicula deprehensus & irrisus, quod præ se ferret adhuc speciem hospitis, cum tamen ætatem ageret Athenis, & optime loqueretur.

Ne autem ad hæc mihi tu contradicas, si forsitan audieris quemadmodum hic singulis pene ætatibus multi Iuris periti, siue illi causarum Procuratores, & Aduocati, siue Iudices, noui atqꝫ ignoti, mediocri etiam doctrina, sint plusquam mediocres honores, amplam pecuniam, & gratiam consequuti. fatebor ego id quidem, & addam, illorum aliquot sine doctrina, sine ingenio, incondito etiam, & (quod ad iuris peritiam attinet) inepto agendi modo, quæ dixi, & ampliora etiam quam credi par sit, obtinuisse. Veruntamen neqꝫ tu id quæris à me, quoquo pacto acquiri pecunia, sed quomodo id honeste, atqꝫ ex iuris peritia effici ualeat, neqꝫ ego lucro adponendũ esse censeo quicquam, quod non sit cum honestate coniũctum, & ab initio sum testatus, nolle me nisi de iuris pe-

ritiæ duntaxat exercitatione tractari. At ii de qui bus loquimur, nomine tãtum iuris peritiam pro- fitendo, aut inuerecunda quadam loquacitate, aut (quod multum in hac Curia pollere solet) tẽpo- ri obsequendo, multorumq́; uel ineptias ferendo, & honori assentando, uel necessitati interdum & periculo seruiendo, ad summam, quauis ratione, ac quibusuis artibus magis quam iuris prudentia celebres euadunt. Illi ergo sua sibi habeant, ego redeo ad Aduocatos. Certe alia est hic ratio & uia iuris allegationum, alia qua uos utimini, & qua celeberrimi etiam̃ Doctores extra Curiam hanc, superioribus annis sunt usi, & adhuc utuntur. Pu tas'ne adeo modicam esse hic iacturæ tẽporis cu- ram, ut uacet nedum scribere, sed uel ab aliis scri- pta legere, prolixa illa consilia, ex præscripta sem- per eadem formula exarata? ita ut ununquodq́; illorum, quasi poetæ alicuius insignis liber, suam habeat numinis inuocationem, facti etiam à pri- mordio repetiti propositam narrationem, deinde numeratam, seriem dubiorum de quibus sit dis- putandum: post hæc sequatur ad illorum singu- la, in utranq; partem diffusa multorum argumen torum coaceruatio, congestis in ununquéq; locũ innumeris penè legum, glossarum, & Doctorum auctoritatibus (uerentibus scilicet illis, ne uidean tur uel de leui aliqua dubitatione, uel oscitanter scribere.) Deinde subiungatur alterius partis cõ- firmatio, alterius confutatio. & ad extremũ (quasi

perorationis loco) in singula capita ex antedi-ctis collecta iuris conclusio:'res sanè(si uera fate ri uolumus)& per se frigidissima,&(de iure præ sertim consulentibus)minime congrua. Sed quo niam non patitur epistolæ,ac temporis huius ra-tio,ut hac de re diffusius eloquar, alio loco(Deo fauente)sum ostensurus, quænam iuris scientiæ professoribus,& disputandi in scholis,& consulē di de iure,atq; in iudiciis iuris sui tuendi,ratio cō-ueniat. Hic illud tantūmodo aperiam,unde existi mē,illam scribendi & disputandi normam à recē tioribus legum Doctoribus usurpatam , ad nos usq; peruenisse,cum cōstet antiquos illos nunquā satis laudatos Iuriscōsultos longè alia methodo esse usos. Fertur à uetere Academia , Peripateti-cisq; philosophis,inuectam esse consuetudinem, de omnibus rebus in contrarias partes differen-di,& quæcunq; dici possent ex utraq; parte, ad-ducendi. Eum morem antiquioribus non usita-tum,posteriorum plurimi non probarunt,nonnul li uero receperunt , ita tamen receperunt, ut ar-tium & articulorum in quibus is obseruandus esset,ratio & delectus haberetur . inter eiusmo-di artes Theologia sit,nec'ne,dicere nō est meum. illud autem certum est , quod eam scribendi & disputandi uiam sequuti sunt ex nostris iunio-res illi Theologi,qui primum Theologiæ myste ria philosophorum placitis commiscuerunt,pro-posito sibi oraculo Aristotelis , quodam in lo-

co dicenti. Melius habere se illum ad iudicandũ, qui tanquam aduersarios, omnes utrinq; rationes audiat, eandem methodum ostentationis ac iactã tiæ plenam ab æqualibus illis suis Theologis, nostri iuris Doctores mutuati, ad nos usq; transmiserunt, eo quo dictum est modo, nullo uidelicet rerum discrimine cuncta tractantes, magno equidem (nisi ego fallor) errore. quum in iis disceptationibus quæ de iure, præsertim consulendo, & in iudiciis, fiunt, (coniecturalibus & diffinitiuis quibusdam causis duntaxat exceptis) is modus nequaquam conueniat. Qua uero scribendi & informandi uia utantur hic in iudiciis Aduocati & Procuratores non erit fortasse ab re si scribam, quandoquidem (ut dixi) non tibi soli hæc scribo. Sed quoniam id commode fieri non posset, nisi prius uniuersa iudiciorum forma & consuetudine demonstrata, idcirco & illam breuiter exponere decreui. Quod eo libentius facio, ut obiter de Auditorio causarum Palatii pontificii, quod à Rota cognomen habet, iis qui uel hic nõ fuerũt, uel hæc non animaduerterunt, si non omnia, quę tã multa sunt, ut facile me quoq; fugere possint, aliqua saltem ex multis animaduersione digna describam. Ex quibus (mea quidem sententia) illis qui rei politicæ peritiam, & historiarum notitiam habent, clarum efficietur, tribunal hoc omni ex parte insignius, esse, ac prudentius institutũ, quam aliud ullum quotquot apud quasuis gen-

tes uel sunt, uel olim fuerunt. De aliis autem Vrbanis tribunalibus, non est opus ut aliquid dicã, sunt enim conuenientia rationi Principatus & Regiminis huius Pontificii, quod nemo non nouit. Atq; illud in primis est summopere admirãdum, quod cum alia huius Vrbis & aliarum Ecclesiæ Romanę Ciuitatũ tribunalia, & iudicia, eo sint instituta, & regãtur more, quẽ ipsius Principatus & politiæ genus ferre potest, hoc de quo loquor Auditoriũ, longe ab ipso Principatu differẽti ratione institutũ, iam diu multis seculis durat, atq;(ut magis mirandum sit) in pristina sua integritate perseuerat, & non modo ab aliis huius Regiminis modũ respicientibus non corrũpitur, neq; à suo statu ne unguẽ quidem transuersum, mouetur, sed potius euenit, ut reliqua ferè omnia christiani orbis tribunalia tanquam à uenerando quodam exemplari, ab hoc acceperint sui ritus normam & exemplum. Tum & illud non modica est admiratione dignũ, quod ex uniuersis prouinciis, quasi ad commune omnium tribunal, neglectis etiam plerunq; suorum Principum inhibitionibus, litigatores causas huc sponte sua deferunt, quas aliò, nisi coacti, non deferrent, tanta est apud omnes nationes de loci huius in iudicãdo fide atq; integritate persuasio. neq; id immerito, quando nemo est uel reus uictus, uel actor nõ uincens, qui de huius Auditorii sententia iuste cõqueri possit, nec quisquam est, qui, si iustã habere

se causam existimet, hoc iudicium non affectet. ita ut prouerbio dicatur. Malam causam habet, qui iudicium Rotæ formidat. nisi fortasse aliquis inopia pressus, uel alio incommodo impeditus, id refugiat. Si enarrare uelim singulas rationes, quibus iudicia bene constituta constare uisum est, uel rei politicæ scriptoribus, uel iis qui respublicas constituerunt, atq; illas argumentis comprobare, subindeq; declarare, quemadmodum in huius Collegii institutione bona sint omnia, mala absint, res esset fortasse multis non ingrata, sed ab instituto præsenti aliena: desideraret enim iustũ librum, ad quem conscribendum, tametsi uelim, neq; otium mihi esset, neq; facultas par, neq; doctrina. itaq; id solum agam, ut quasi Logista uel Nomenclator aliquis, Auditorii Rotæ instituta & ritus, tanquã ex indice recitare tentem, relinquam autem lectorum arbitrio iudicandum, itáne sit quemadmodum ego dico, tribunal hoc omni ex parte prudenter institutum, atq; hinc mox principium sumam.

Numerus Auditorum est duodenarius, non quidem ita magnus, ut non facile ac frequenter cõuenire possint, habens autem tot uiros, quot uerisimile est omnium litium ambages deprehendere posse, quotq; uix dubitari queat ad ferendum iniquam sententiam, fraude, uel errore adduci posse.

In eorum electione Põtifices olim non fungebã-

tur imperio Principali, sed inuiolatam eius Collegii institutionem custodientes, quoties in alicuius decedentis Auditoris locum alius erat sufficiendus, quotquot occurrebant idonei ad id munus obeundum, illos Vicecancellario, & per eum Auditorum Collegio designabant, ut ex eis eligerent, quem magis esse idoneum cōperissent. Auditorum deinde cura erat, solerter quærere de singulorum natalibus, anteactæq; uitæ moribus, & doctrina, accusatores quoq; illorum & delatores audire, & quem dignum, seu ex pluribus digniorem existimarent, eū admittendum esse Pōtifici referre. Sed compluribus abhinc annis, qui fuerunt Pontifices, uel quorundā eximia doctrina, uel alia quapiam ratione moti, hoc sibi interdum sumpserunt, ut ex multis unum aliquem ipsi elegerint, illumq; admittendum esse iusserint. Quicunq; uero uel spuriis, uel alias obscœnis natalibus progenitus est, qui uel sordium, uel admissi cuiuspiam criminis notam inustam semel habuisse ꝓbatur, qui iuris (præsertim Canonici) scientiæ specimen aliquod non dederit, is in consortium illud non intrat. cæterum nulla excipitur natio, quin potius ea solet esse Pontificis & & ipsius Collegii cura, ut (quoad eius fieri potest) ex unaquaq; Prouincia, ex qua causæ huc deferūtur, sit aliquis Auditor. Si plures æquè idonei uideātur offerri, præponi solet is qui (eo quod hic diutius fuerit) diuturniori huius usus peri-

tia polleat, & in uniuersum Curiales & noti absentibus & incognitis anteferũtur, quoniam non raro compertum est, iuxta prouerbium. Cognita iudicio constare, incognita casu. uisumq; est, & nostra, & maiorum memoria, multos ob ingentem iuris scientiæ famam ad hoc munus obeundum à Pontificibus aliunde euocatos, & magna cum expectatione aduenientes illico receptos, conceptam de se spem insigniter esse frustratos.

Post hæc is de quo tandem recipiendo deliberatum fuerit, iubetur de iure, semel publice, iterum priuatim disputare, à quo periculo nulla est excusatio, nullum effugium, quod ex Baldo in. c. scriptum uers. quęro utrum semel de elect. id attestante sciri potest. & ex Felino, qui scribit in. c. uenerabilis de exceptionibus, se cũ in eum ordinem fuit cooptatus, hæc omnia peragere coactũ esse, tametsi aliàs iuris Doctor emeritus, ultra uiginti annos ordinariam Pontificii iuris cathedram in publicis Italiæ gymnasiis tenuisset.

Liberum hunc ordinem eligendi Auditores, si quandoq; Pontifices auctoritate sua, sine causa manifeste reip. utili & honesta, impediuerunt, aut turbauerunt, & aliquos impares oneri homiues eum in locum intrudi iusserunt, mirum est, quam multis modis utrosq; simul facti pœnituerit, illos quod ob illorum male facta, in dies male audierint. hos uero quod iure optimo omnibus derisui contemptioniq; fuerint. Sed esto ut illi ordine

turbato intrusi alias tolerabiles fuissent, ea tamen ex parte semp fuerũt suspecti, quod ita ingressi essent, habitiq; sunt tanquã ab uno descripti, nõ aũt tãquã è republica electi, qđ est ipsius Collegii fundamentũ & uetus institutio, causaq; quamobrem tot iã seculis uniuersæ nationes illic sponte sua (sicut est dictũ) uoluerint iudicari. Vnde si & nobis philosophando diuinare aliquid licet, quoniã naturale uidetur esse, contrario quo incipiunt modo, res humanas desinere, & nihil esse perpetuũ, illum fore existimo finẽ auctoritatis huius tribunalis, ubi singuli quiq; posthabitis aliis æquè, uel fortasse magis idoneis, quadã fauoris prærogatiua locũ illũ occupauerint, & super ea re sublata penitus fuerit ipsius Collegii auctoritas, ad summã, ubi forma electionis Auditorũ de qua dixi, in eã quæ Monarchiæ speciẽ quandã præ se ferre uideatur, immutata fuerit. Repugnabit enim illud hominũ proposito, qui ex diuersis prouinciis deferũt huc causas tãquã ex reipublicæ forma iudicãdas, perosi (ut plurimum) suos ordinarios Iudices, qui ex Monarchiæ quodãmodo affectibus, idest Episcopis & Principibus suis obsecũdando, magis quã legibus, iudicant. indignabũtur etiã uiri docti, qui spe cõsequẽdi uirtute sua gradũ illũ, ad Curiã undiq; cõfluũt, & illorũ gratia tota Curia & orbis uniuersus, eo quod neglecta ueteri bona cõsuetudine, cæteris posthabitis, unũ aut alterũ, & illos fortasse deteriores præponi uiderint, atq; exinde

loci auctoritas decrescet, uetus est, ii. uerbum. Ex hoc perire multas respublicas, ubi in æquali honore sunt malus & bonus. & natura ita comparatũ est, ut prorsus indigne feramus, ac uehementissime conturbemur, ubi quis hoc ipso tantum, quod uel potestate, uel potestatem habentis fauore antecellit, alios præmio uult fraudare, præsertim si illi sint pares, uel fortasse maiores uirtute, conditione, fama.

Vbi uero Auditores magistratum susceperint, eum nunquam deponunt, nisi uel tanquam emeriti in Cardinalium ordinem cooptati fuerint, quod sæpe contingit, uel (quod rarissime accidit) ob crimen aliquod, uel ob inertiam ignominia magistratu deponantur.

Olim ad Episcopatum quoq; promoti, desinebãt esse Auditores. quod accidit Guilielmo, qui dicitur uulgo Speculator, facto Episcopo Mimatensi. Egidio Bellemeræ Episcopo Auenionensi, & Ioanni Episcopo Vauriensi, cuius est ea quæ circunfertur summa iudicialis Vauriensis: & qui pro natione Gallicana interfuit Concilio Constantiensi. atq; aliis multis. scilicet ob id quod Auditores ipsi appellãtur & sunt Papæ Capellani, quod nomen uidebatur esse cum Episcopatu indecens. sed recentiores ut utrunq; locum simul tenerent, facti Episcopi, non amplius Auditores, sed illorum locum tenentes cœperunt appellari. quod moribus prius receptum, postea Sixti

quarti est auctoritate cõprobatũ. Erant prætcrea inter se distincti: cum partim primi, partim secundi gradus esse dicerentur. qua de re (omnibus nunc in unum adæquatis) non opus est ulterius uerba facere.

ut Oldr. cõsi. cclxvij. & Tho. fast. dubit. xlij.

Dum recipiuntur autem obligant se iureiurando religiosissimo, quo religiosius ne ab integerrimis quidem illis Ægyptiis olim Iudicibus præstari potuisse credendum est.

Causæ uero in primis ad hoc tribunal deferri solent ecclesiasticæ, tum etiam profanæ, quæ scilicet spectent aut ad ecclesias, aut ad miserabiles personas, aut etiam ad subditos temporariæ iurisdictioni Romanę ecclesię, si quæ insignioris cuiusdã sint notæ, priuatæ duntaxat, idest quæ ciuiliter (ut aiunt) & priuatis agantur iudiciis. nam de publicis causis & iudiciis, idest in quibus ad pœnam delictorum criminaliter agitur, non est huius Auditoriis cognitio.

Habent hi quidem Auditores ad cognoscendũ eiusmodi causas iurisdictionem ordinariam, sed quia singulatim eiusmodi cognitionem exercere aliter non possunt, idcirco distribuuntur singulæ causæ Auditoribus singulis, Pontificiis quidem rescriptis, non tamen pro ipsius Pontificis uoluntate, neq; pro litigantium arbitrio, sed sortitò per circulum (turnum appellant) qui custoditur apud eum qui pro Vicecancellario regit Pontificis Cancellariam. Olim non mandabatur Audi-

tori cui causa distribuebatur, nisi cognitio tãtum causæ, cuius instructæ merita, & super illis Collegii resolutionẽ Pontifici referebat, ut secundũ illius arbitriũ sententia promulgaretur, quã ob causam tradit Speculator Auditorum eis nomen esse inditum. sed ut Principalis iudicii species undiq; tolleretur, hoc quoq; iamdiu est immutatũ, & demandatur unicuiq; Auditori ab initio facultas etiam decidendi negocium, neq; ad sentẽtiam proferendam necesse habent Pontificem adire. Ad illius cui distributa causa est, officium spectat, Curare ut iudiciarius ordo rite seruetur, utq; probationes & necessaria causæ instrumenta in acta deducantur. deductorũq; ac gestorũ omniũ Regesta scribantur. Regesta inquam illorũ quæ uel ad probationẽ ex facto faciendã, uel ad iudiciariũ ordinem sunt necessaria, nam quæ super probatis fiunt uel facti informationes, uel iuris allegationes, pro minori litigantiũ dispendio, in acta non rediguntur. Factis autẽ probationibus, instructá causa, iudicii forma ex terminis quos substantiales appellant, completa, & omnibus in Regestũ collatis, idem Auditor cuncta prius diligenter inspicit, & ex illis tum quæ sibi occurrunt, cum ea quæ à partibus suggeruntur, siue illa sint ex facto, siue ex iure, dubia elicit, consignanda postea litigatoribus ipsis, ut super illis ad certũ diẽ uniuersos Auditores informẽt. Erubescendum uero esset illi, siquis Auditor non perspectis actis, ad infor-

in tit. de Auditor.

qđ ẽt tũc seruatũ eẽ testatur Ang. in. l. q procuratorẽ. ff. de. proc. refert Martilaud. de princip. §. ccccxciii.

mandum præscriberet difficultates, quoniam si iis quæ uel à partibus uel à Collegis suis adducuntur, argumentis non occurreret, atq; in prōptu & quasi in numerato non haberet responsiones quę ex actis afferri possent, necesse esset eum aut negligentiam sua tacendo turpiter accusare, aut plerunq; necessarium aliquod prætermittere, quod etiam si partium patronos interdum fugeret, diligentior deinde sequentis instantiæ Auditor, detegeret, & emendaret magno cum illius negligētis dedecore. Quocirca geminatis ipsius Collegii decretis cautum est ut singuli Auditores, antequam super causis eis distributis consilia Collegarum exquirant, omni cum diligētia, debeant, quæ sunt in actis penitissime perscrutari. *in anti. dcclxi dcccv.*

Informationibus faciendis, non est certus horarum aut dierum numerus præfinitus, (qui enim id recte fieri possit, cum non omnes causæ pares habeant difficultates, neq; illæ pari temporis interuallo cognosci ualeant?) sed totidem datur informationibus locus, quot opus esse uideatur ad ueritatem inueniendam.

Informantur aūt & priuatim singuli Auditores à singulis partibus, & (si uideatur esse operę pręciū) simul oēs in circulo sedentes, à quo ipsi Collegio Rotę nomē est inditū. Informationes antea libere fiebant, & scripto, & uoce: sed paucis ab hinc annis immutatū est, ita ut quomodo olim à Clemente quinto præceptū fuisse tradit Speculator præ- *ut specul. tit. de reqsitione Consilii.*

ter ipsum Proponentem, nisi causa id exigēte proponens ita fieri mandet, alii uoce nō informentur, sed scripto duntaxat, domi (inquam) nā in circulo illis confidentibus liberum est unicuiq; dicere. Neq; interea dum causa priuatim informatur, Auditores ipsi nihil loquuntur, aut præproperè audientiæ finem imponunt, sed quietè admittunt, & examinant quæ proferuntur, crebris quoq; interrogationibus, ac necessariis interlocutionibus, & suos interdum sensus liberè aperiunt, & litigantium deprehendunt. alterius item partis argumenta alteri significant, datis etiam scriptis utrinq; informationis, imo si forte aliquid Procuratorum Aduocatorum'ue imperitia, seu simplicitate partis fuerit prætermissum, admonent ipsi litigatores, & supplent, æqui semper in utranq; partem, quatenus attinet ad ueritatem inuestigandam.

secundū monita Egid. decis. cxx.

Informandi modus & ratio, quam scripturum me superius sum pollicitus, hæc est. Quoniam ipsius Collegii institutio sic habet, ut nihil extra causam dici, nullos affectus moueri, nullum deniq; patiātur eloquentiæ lenocinium afferri, sed compressum, ac singula statim argumenta concludens dicendi genus apud eos plus fidei meretur. Idcirco Procurator accepto ab Auditore puncto super quo est informandum, si considerauerit aduersariū ex facto, & rebus ipsis contradicturum, exindeq; probabile aliquod aduersæ partis firmamētū oriturū esse, tunc ipse, prætermissa omni exor-

diorum præparatione, ac altè repetitæ narrationis serie, in datum solummodo punctum respiciens, neq; ab illo alienum aliquid immiscens, si quid (ex actis duntaxat) fuerit quod sibi uideatur ad intelligentiam dicendorum esse necessarium, illud narrationis loco ponit primum, subindéq; suæ partis confirmationem aggreditur, & (ex actis in quam & nihil extra acta proponendo) quibus ex locis, & quo pacto propositi dubii ueritas in suã partem inclinet, quam potest breuissime studet significare. tum deinde præoccupat eas res quas, uel dicere aduersarium intellexit, uel dicturum esse, uerisimile uideatur. & eas confutando singulas reiicit, atq; à proposito distare probat. itáq; finem facit, nulla ad mouendos affectus adhibita peroratione, nulla epilogi enumerationis'ue dictorum ostentatione facta. Hæc (inquam) ita facit Procurator, si aduersarius facto sit & rebus ipsis contra dicturus. Nam si factum uel constet plane, uel aduersarius de illo consenserit, aut dubitandi circa id rationem non ostendat, referat autem de iure controuersiam, eã tunc defertur ad Aduocatum. Spectat igitur ad officium Aduocati articulos illos dũtaxat informare, in quibus de iure sit controuersia. idq; per nudas iuris allegationes, nulla narratione, uel facti aliqua specie interposita, tantummodo ad datum sibi punctum, iuris argumẽta suggerendo. Argumenta (inquam) non infinitis illis legum, capitulorum, glossarum, & doctri-

narum cumulis agglomerata, sed uel nullis (si argumenta ipsa ex ordinariis & notis regulis iuris accipiantur,) uel (si de iure aliquo singulari sumpta fuerint) quam paucissimis, & quæ punctum (ut dici solet) acu tangant, auctoritatibus confirmata. Qui enim aliter deceat facere apud hos Auditores, & per se iuris peritissimos, & qui assistãt audiendis huiusmodi causis Pontifici maximo, quem constat omnia iura in scrinio pectoris habere? Itaq; hac de causa consueui inconcinnus atq; ineptus uideri, Auditoresq; & lectores tædio afficere Aduocatus, qui ad unum duntaxat punctum uersa pagina soleat scribere. Tantũ est uniuersæ Curiæ studiũ breuitatis, fastidium uero & odium publicum inanis multiloquentiæ. Eiusmodi informationum, ab antiquioribus quibusdam Aduocatis factarum, habemus hic multa uolumina, formarum typis nondum impressa, ex uulgatis autem similia sunt Oldradi Concistoriales olim Aduocati consilia, nisi quod illis addita sunt plerunq; themata, sine quibus uisum fortasse est illi qui ea foras dedit, consilia ipsa non posse intelligi. talia sunt item consilia Calderini. Lapi (quæ allegationes inscribuntur) compluraq; aliorum ex uetustioribus quorundam.

Ex his partium informationibus, ac primũ suo iugi & exacto studio, deinde communicata inter se collatione, comparant sibi omnes Auditores, non solum illarum, quæ ipsorũ singulis (ut dixi)

sunt

sunt distributæ, sed omnium causarum notitiam, uel potius familiaritatem, & memoriā quasi perpetuam. ita ut mirabile sit, in tanta causarum multitudine, unumquenque ex eis de singulis causis interrogatum, rationem reddere posse. quod etiā libenter faciunt, qua ex re partibus uictis nō modicum datur solatium, cum intelligunt quamobrem uicti sunt, & rationibus acquiescunt, nec superest occasio ulla querelæ, nisi forsitan aliqui sint insani aut temerarii litigatores, apud quos non sit iustitiæ locus.

Peractis informationibus, conueniunt auditores in loco iudicii, bis per singulas hebdomadas, ubi in aurora de more primum in sacello, sacris, dein de (sicut est superius dictum) in circulo Procuratoribus, & Aduocatis auditis: subinde exclusis aliis, includunt se in sacello, ubi sex horis, plus minus, informatas inter se causas cōferunt, unoquoque ex eis illas quas informari iusserat proponente.

Exquirit autem is qui causam proponit à Collegis, non tabellarias, aut pedaneas, neque per muta suffragia sententias, sed clara consilia, iuridicis, atque à iure communi acceptis rationibus comprobanda. nec recipit cuiusquam dictum, etiam siquis illud iureiurando affirmet, nisi dicto rationes ēt iuridicas addat. Habitis autem huiusmodi consiliis, deinde secundum eam partem ad quam numero plures Auditores inclinant, promulgat sen-

tentiam,ſi illa ſibi æqua & iuſta uideatur. nam ſi rationibus illorum, conſcientiæ ſuæ ſatisfactum eſſe minime ſibi appareat, non cogitur aduerſus conſcientiæ propriæ dictamẽ iudicare,ſed poteſt* cauſam ad Cancellariam remittere, per alium iudicandam. præter autem, uel contra plurium conſilia pronunciare ſibi non licet. Nec tamen exiſtimes reſolutione dubii facta, confeſtim eos currere ad proferendum ſententiam, nam (quæ ſua eſt humanitas) eam reſolutionem parti contra quam tendit ſignificare prius conſueuerunt, ut ſi aliqua reſtet illi defenſio, poſſit ea uti. neque dedignantur iterum informandi copiam facere, ſi pars ipſa id petat, præſertim ſi probabile aliquod afferat argumentum, prius non auditum.

Vt in nouis deciſ. 432.

In numero illo plurium, ſecundum quem (ut dixi) eſt proferenda ſententia, non connumeratur proponens, qui quid ſentiat ipſe, nec dicit, nec ſi dicat, auditur. Prudentiſſimo certe inſtituto, cuius rationem intelligere licet ex Poeta dicente. A ſe Tantalides onus, inuidiáq; remouit, Argolicosq; Duces mediis conſidere caſtris Iuſſit, & arbitriũ litis traiecit in omnes. Sed hic eo cautius agitur, quod ipſe Proponens (ut dixi) non connumeratur & ex aliis, qui pro alterutra parte cõſuluerint, non eſt fas intelligere.

Dum cauſa quæpiam proponitur, abſtinet à conſilio dando, & exit interim conclaue, ſiquis interſit Auditor, apud quem ſit manifeſtum alteram par-

tium gratia praevalere. quod si cessaret per se facere, aut urbane admonitus detrectaret, posset Collegii Decanus iure suo uel inuitū expellere. Sed non est hactenus auditum, fuisse quēquam adeo proteruum, ut oportuerit uti eo iure Decanum, tanta est illius loci modestia.

Eadem probitate ac modestia utuntur, si forte distribui contingat cuiquam ex eis causam, in qua constet ipsum quoquomodo apud alteram partiū fore suspectum, consueuerunt enim ultro ab eiusmodi causarum cognitione se excusare, illasq; ad Cancellariam aliis distribuendas remittere.

Si paria sint utrinque consilia, quod contingere potest ubi ex duodenario numero (quod saepe accidit) aliquis deest, tunc est ipsius quidem Proponentis optio, ut quam putet aequiorem opinionē eligat, tamen hoc quoque iure (quae ibi uiget modestia) non utuntur. Sed aut concordia rem trāsigi curant, aut Papam desuper *cōsulunt, aut ampliant causae decisionem, donec uel ipsorum aliquis uictus rationibus aliorum mutet sententiā, & alteri parti accedat, uel superueniat alius in alteram partē inclinatus. Solebant & olim eiusmodi causas referre ad * publicas relationes. quod quid esset, inferius dicetur. Neque culpandi sunt, quod in aequali dissensione, mitiorem partem non amplectentes, reum pro absoluto nō habent, quēadmodum olim in Areopago legimus esse obseruatum, quandoquidem ibi de capite quaerebatur,

Vt in no. dec. 17. cum multis aliis.

Vt Egid. dec. 384. & aliis multis.

hic(ut dixi)nunquā capitales,& publicæ,sed pri-
uatæ duntaxat causæ,ciuiliter tractantur.

Neque indecens sibi existimant hi Auditores tū ubi paria sunt consilia,tum alias in quacunque iu dicii parte,antequam de causa liqueat,si occasio ui deatur adesse negocii cōponendi,dilato paulisper officio Iudicis,recipere pacificatoris,& quasi com munis amici partes.quod si minus succedat,accin gunt se ad sententiam proferendam.

Solet à multis de illo tribunal hoc notari, quod sit in expediendis causarū decisionibus plus ęquo tardum.Sed quia re uera non meretur eam no- tam,cum sicubi nimia diuturnitas intercedat, illa non ex institutione tribunalis,sed aliunde proue niat.idcirco tibi,& aliis(si qui hæc legerint)id mi nime ignotum esse uolo, quod quantum attinet ad ipsum Auditorium,processus est admodum ex peditus,quippe qui semper summarius sit,ac com pēdiarius,ita ut sæpe contingat,(modo sint proba tiones paratæ,)spacio nouem anni mensium, qui bus dicitur ius,quamlibet arduam causam, trinis sententiis iudicari.Si qua autem intercedit mora, illa potius à litigatoribus prouenit, qui uel prose cutionem litis plerunq; intermittunt,resumuntq; temporibus interpollatis:uel quasi aduenerint im parati,ad singulas quasq; difficultates quæ litigan do uel altercando deteguntur,producendis & te- stibus,& instrumentis,dilationes flagitant.iis dila tionibus certe,ubi per calumniam eas peti quo-

quomodo suspicio sit, uia præcluditur. sinautem omnis calumniæ suspicio absit,indecens esset tanto tribunali,non auscultare iusta petētes, &(sicut prouerbio dicitur)cito iudicando, ad pœnitendū properare,promulgando uidelicet sentētias, mox in altera instantia, ob producenda testimonia & instrumenta,reuocandas . itaq; ubicunque abest calumnia dilationibus non parcunt,& quandocūque ante promulgatam sententiam, quæ ad causam faciant,producantur,ea semper recipere consueuerunt,& inter hæc fieri non potest, ne currāt temporum interualla,præsertim cum causis plerunque ex longinquo aduectis, necesse sit ad eas regiones à quibus causæ uenerint, probationum dies iusta moderatione comparare. adhuc igitur nulla est uel Auditorii, uel Auditorum culpa.Instructa causa, quæ non habeat,aut arduas iuris difficultates,aut facti, per coniecturæ argumenta decidendi controuersiam, absq; ulla cunctatione expeditur.Sin autem eiusmodi controuersiam,ac difficultates habeat,quia tunc opus est Auditorē expectare occasionem temporis,ut possit,legendo etiam instrumenta & testimonia,causæ merita uniuersa Collegis exponere,ac super illis deinde quæ à partibus informando adducuntur argumenta referre,Collegarumq; consilia desuper (ut est dictum) exquirere,nec ulla est adeo facilis & expedita causa, circa quam hæc omnia paucis horis transigi possint, necesse est interim dies multos

prӕterire. Quod si quis consideret multitudinem causarum quas prӕ manibus habent, angustiam uero temporis, quo (ut dixi) conclusi causas conferunt, sex uidelicet horarum, partiẽdarũ in duodecim Auditores, mirabitur potius, quod ea celeritate qua solent, expedire sese ualeant, q̃ quod eos tarditatis accuset, quanquam hic uersatis non est adeo mirum, quippe cum sit manifestũ, ipsos Auditores, diuturno & continuo iudicãdi usu, causarũ omnia diuerticula ita callere, ut (instructi prӕsertim Aduocatorum & Procuratorum utriusque partis informationibus) quãcunq; & quantumlibet confusam & intricatam causam, in pauca redigant, & concludant, in quibus ea consistat. Et ne fortasse aliquis argumentetur posse eos si uelint saltem frequentius quam faciunt conuenire, conuenientesq; simul diutius morari, animaduertendum puto esse, primum quod in tam ardua & laboriosa controuersarum rerum collatione, uno atq; eodem die sex horis durare, est perquam difficile, sӕpius autem conuenire possent. neque ita pridem tertio quoque die conueniebant, exceptis dominicis & aliis festis diebus. Sed experiẽtia docuit, magis expedire hoc quod agitur, siquidem hoc ampliori temporis interuallo, Aduocati & Procuratores faciendis informationibus diligentius incumbere, ipsi uero Auditores informationes audire, ac scriptas perlegere, illarumq; argumenta etiam ex libris possunt maturius pon-

derare. neq; exiſtimes eas numero paucas eſſe, quin certò ſcias nullã eſſe audientiã, qua (ut minimum dicam) quadraginta cauſæ non informẽtur. quod ſi reputes in unaquaq; cauſa, utraq; ex parte ſcriptas, & plerunque binas, facti uidelicet & iuris informationes ſingulis Auditoribus porrigi, habebis immenſam congeriem, quam neceſſe eſt ut ſinguli totam perlegant, & præterea de ſuo etiam aliquid addant, prout res tulerit, ne uideantur eas negligenter uidiſſe. hæc autem paucis horis fieri nequeunt. atq; hinc eſt quod plures nunc cauſæ finem accipiunt his duabus informationibus, quam acciperent olim trinis illis per ſingulas ſeptimanas. Quod ſi cuiquam hæc quæ dico non ſatisfaciunt, is conſideret ea quæ ſunt in aliorum Principum & Rerum publicarum ditionibus tribunalia ſuprema, in quibus ad exemplum huius Auditorii, cauſæ à multis iudicantur, (quorum penè omnium mos cognitus mihi eſt,) & penſatis circunſtantiis uniuerſis, comperiet (ne de aliis iudicii qualitatibus loquar) maturitate expeditionis, hoc Auditorium nulli alteri ſecundum eſſe. Illud non uidetur ſilentio prætereundum eſſe, quod alii quoq; ſiue ordinarii, ſiue extraordinem dati iudices, antequam arduas & difficiles cauſas diiudicent, Rotæ ſententiam explorare ſtudent, quaſi certò exiſtimantes, ita procedente iudicio, uix poſſe errori locum eſſe.

Eſt autem ius prouocandi ab ipſis Auditoribus

ad Papam, semel atque iterum, secundum iuris communis dispositionem. Sed Papa (tanta est de probitate loci existimatio) eiusmodi causas, aliis quidem Auditoribus distribui iubet, extra ipsum autem Collegium iudicandas non delegat. Sed (ut magis etiam loci uenerationem agnoscas & admireris) non raro contingit, ut ipsimet litigatores aduersus quos proferuntur sententiæ, suarum appellationum causas iisdem Auditoribus qui sententias illas protulerint, sponte sua distribui petant, certò scientes quod pro singulari eius Collegii probitate ac modestia, si quid in altera instantia, contra prolatam sententiam, ualidum afferatur, siue illud sit ex facto, siue ex iure, non minus æquo ac pacato animo, sententiam (prout res exigit) mutant & corrigunt, quàm faceret alius quilibet iudex cui esset illarum cognitio demandata. Est & alterum quasi prouocationis genus. Nam si in aliqua de iure controuersia Proponens, retulerit maiorem consiliorum partem à Collegis habere, Aduocatusq; partis eius, contra quam eo modo sit controuersia resoluta, putet aliter posse de iure sustinere, licet ei appellare publicas relationes, id est ut dubium illud iuris die dicta, in Cardinalium, & aliorum qui sint iuris periti, Curiæ Prælatorum consessu publico, proponatur, atq; ita partium Aduocatis de iure differentibus palàm auditis, à maiori parte illius numeri causa decidatur. hoc magis uerum esse ostendit, illud quod sæpius dixi.

De quibus Oldr. cō. cxcviii. uers. ad quintū. Egid. deci. cclxxxiiii. in no. cccx. ccccxliii. P. Anch con. lix.

dixi. Rotæ Auditorium esse non ex Monarchię, sed ex Reipublicæ forma institutum. Veruntamen Aduocatorum qui superioribus annis fuerunt, inertia, pusilloq; animo factum est, ut iampridem egregium hoc Iudicii genus esse desierit, siquis tamen, occasione data, opportune id petere auderet, non est abrogatum.

Hæc sunt quæ mihi de Auditorii Rotæ institutionæ in præsenti dicenda uisa sunt. nam & plura esse non dubito, quæ me fugerint, & multa ego tanquam leuiora & friuola consultò præterii. Ex dictis autem, per te ipsum facile iudicare poteris. an de aduentu ad Vrbem tuo, rectum tibi meum consilium uideatur. Et alii quibus id uenerit in mentem, poterunt antequam iter ingrediantur, de rebus suis, & quid hic acturi sint, mature liberare.

REVERENDISS. ATQ; ILLVSTRISS. D. RAINVcio Farneſio Cardinali S. Angeli. Ant. Maſſa Galleſius. S. D.

NON mediocri gaudio atq; lætitia ſum affectus ampliſſime Cardinalis, quòd his proximis diebus acceperim te, Aui etiam tui ut maximi principis, ita & prudentisſimi uiri ſuaſu, decreuiſſe iuris & legum ſcientiæ operam dare. cum ad amplitudinis tuæ abſolutionẽ perfectionemq́; (meo quidem iudicio) nihil aliud deeſſe uideatur. Quãobrem tibi gratulor, tecq; etiam uehementer adhortor, ne à ſententia diſcedas: ne'ue his, ſi qui forte fuerint, qui ab eo ſtudio dehortari te ac deterrere aggrediantur, fidem præſtes, ſummopere obſecro. Sunt enim nonnulli qui iuris ſcientiam inſectantur, quaſi (ut ipſi exiſtimant) ea non posſit eius ſtudioſo præſtare, ut bonis moribus ſe ipſum exornet, neq; ut cæteros conſilio & prudentia ſua regat. Hæc enim illi putant unius Philoſophiæ partes eſſe. Iuriſconſultorum aũt non aliũ eſſe finẽ, niſi ut ad magnos honores opesq́; perueniãt. Quamobrem (aiunt) in pecuniariis controuerſiis, atque omnino in tenuibus minutisq́; rebus occupati, nihil omnino amplum, ac magnificum

concipere animo possunt. Sed hi profecto non uno in errore uersantur, primum enim mihi separare à Iuris prudentia partem illam Philosophiæ uidentur, quæ attinet ad mores uniuscuiusq; formandos. Verum longe secus se res habet. ea enim quæ de moribus est Philosophia, Iurisconsultis est adeo peculiaris, ut inter prima Iuris principia, quæ secum è domo futurus Iurisconsultus afferre debet, sit illud præcipuum. Honeste uiuendum. Quod nec dissimulauit philosophorum princeps Aristoteles, cui cũ propositum esset in libris Politicorum, de ciuili & legum ferendarum facultate tractare, nõ prius id facere aggressus est, quàm decem de moribus libros edidisset, eo quod prius necessarium esset de moribus hominum docere, quales ii esse debeant, qui ciuitatem constituunt. Et Chrysippus, quem refert Martianus Iurisconsultus, ita in libro, quem de legibus cõposuit, scriptum reliquit. LEX tam diuinarum, quàm humanarum rerum omnium regina est, quo magis conuenit, ut nõ solum rebus honestis, turpibusq; præsideat, sed etiam principatum, ac ducatum teneat, & per hoc regulam præscribat iustis simul & iniustis, ut pote quæ animantibus natura ad colẽdam ciuitatem idoneis facienda iubeat, prohibeatq; non facienda. Quapropter & sub Iurisconsulti persona Vlpianus inquit. Iustitiam colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bo

nos non solum metu pœnarum,uerum etiá præ-
miorum quoq; exhortatione efficere cupientes,
ueram(nisi fallor)Philosophiam,non simulatam
affectantes.Neq; aliter sensit M.T.Cicero apud
quem Crassus ait. Bibliothecas mehercule om-
nium Philosophorum,unus mihi uidetur xii. ta-
bularum libellus,si quis legum fontes & capita
uiderit,& auctoritatis pondere,& utilitatis uber-
tate superare. Quod multo magis & meliori iure
nos dicere possumus, intuentes magnam illam,
quæ postea sequuta est,accessioné,ex Prætorú edi
ctis,Plebiscitis,Senatusconsultis, Prudentium re
sponsis,Imperatorum & Pontificum rescriptis,ac
sanctorum patrum,& Conciliorum decretis. qui
bus omnibus uere absoluta,atq; perfecta est Ro-
mana Iuris prudentia.Non potest igitur iuste se-
parari moralis Philosophia à Iuris scientia.Dein
de cum iuris scientiæ duæ sint positiones,una quę
in publico,altera quæ in priuato iuris genere uer
satur.Isti primum de uniuerso publico iure (sub
quo cótinetur & Pontificium, quod præscribit ea
quæ attinent ad sacra,sacerdotes,et uniuersam re
ligionem)nihil considerant.Deinde etiam ipsius
iuris ciuilis tenuiorem agnoscunt partē,quæ per-
tinet ad ius priuatorum : cum longe prior & di-
gnior sit ea pars,quæ continet ipsarum legum cō
seruationem,necnon Iusmilitare, magistratus, fœ
dera,ritus,cōsuetudines,annonam,uectigalia, tri-
buta,uniuersam deniq; Rempublicam.Neq; ue-

rò priuatorum ius omne pecuniariam spectat utilitatem. Quid enim commune cum pecuniis habent ea, quæ de nuptiis, & matrimoniis, de tutelis pupillorum, de patria potestate, de consanguinitate, & affinitate, de liberis agnoscendis, deq; uniuerso personarum statu in multa genera distincto tractant, atq; alia id genus multa? Ad hæc peccatum quod nonnullorum fortasse est hominum, ut sub Iurisconsultorum nomine, pecuniis atq; honoribus conquirendis dent operá, id reprehensores isti tribuunt iuris scientiæ, quam illi male profitẽtur. Cum Iurisconsultus duntaxat is sit nominandus, qui talis est, qualis superius ex Vlpiani uerbis à nobis descriptus est. Qui autẽ honori pecuniis'ue studet, aut aliud agit: honoris pecuniarũ'ue amator, aut quouis alio conuenienti nomine appellandus erit. quod & de medico aliud, quàm ualetudinem curante, similiter dixit medicorum princeps Galenus. At isti fortasse dicent, omnino tuus iste Iurisconsultus nihil unquam nisi humanum sapiet. At uero quum sit ad Theologiá Philosophiæ studium quasi aditus, & Ianua quędam, ducet te ad Dei optimi penetralia, proderitq; ad beatam uitam comparandam. Quod si de Morali philosophia dictum esse uoluerint, ex iis quæ superius dixi, patere potest, quantum à uero, ac iusto aberrent. Si autem de illa Philosophiæ parte intelligent, quæ de anima, de cœlo, & mũdo, aliisq; Dei, & Naturæ arcanis altius speculando inteu-

dere uidetur. hic ego quidem aduersus eam Philosophiã, Theologiam'ue, ad quam perscrutandã illa opitulari quodammodo fertur (probatas uidelicet ab omnibus scientias) nihil dicturus sum, neq; illa nostra est disputatio, sit'ne opera danda Philosophię, Theologięq; studiis, sint'ue illę Iuris scientia præstantiores, nec'ne. Sed illud duntaxat quærimus. Conueniat'ne tibi dare operam Iuris scientiæ. Aduersus autem istos, hoc tantum dicã. Quæcunq; ad bonos mores, ad religionem, ad beatam deniq; uitam comparandam facientia, disputando, tanq̃ incerti quærunt Philosophi, & Theologi: ea omnia tanquam ex legibus ipsis, & sacris canonibus demonstrata & certa, Iurisconsultus obseruat, & firmiter custodit, illorumq; aliquod in controuersiam uertere, nefas ducit, quod quanto sit laudabilius, nemo (ut puto) non iudicabit, præsertim si reputauerit, quantas olim & apud gẽtiles, & ab initio nostræ religionis ad hunc usque diem apud nostros, turbas concitauerit illa de singulis disputandi Philosophorum, Theologorũq; licentia. Sed his omissis, ad rem nostram propius accedendũ est. Collatura'ne sit aliquid ad te exornandum iuris prudentia? Ad quod affirmandum, & si unum illud sufficere deberet præiudicium, q Auus tuus uir prudentissimus id suaserit: quem (in re præsertim tam seria) iocando, aut pertentãdo loquutum esse, aut quicq̃ non sibi prius diligenter meditatum, & certum persuadere tibi uo-

luisse, ne cogitari quidem sine piaculo potest. Tamen ut illis etiam satisfiat, qui nihil prudentium autoritati credentes, omnia rationibus probari sibi expetunt, exponam quod sentio. Res autem ipsa (ut puto) melius iudicari poterit, si te Romanæ Ecclesiæ Cardinalē esse meminerimus, & quale sit Cardinalis officium consideraucrimus. Quibus bene perpensis (nisi ego fallor) apparebit, Iuris notitiam non ornamenti tantummodo, sed et necessarii officii causa tibi esse habendam: ita ut absq; illa, siue publice, siue priuatim aliquid sit agēdum, uix possis omnibus numeris absoluti Cardinalis officio fungi, ac personam sustinere. Nam cum publica, & cum omnibus Cardinalibus communia sint illa munera, ut summo Pontifici gerēdi sacerdotii maximi sint adiutores, auctoresq; in sacrosancto Senatu consilii ineundi, utq; in demortui Pontificis locum, alium deligant. Ad recte gerendum sacerdotium, si à quoq; ea profecto proprie à Iurisperito adiumenta petenda erunt, cum sacra omnia ex præscripto sacrorum canonū peragantur. Sacer autem Senatus cum potissimum uersetur in iudicandis controuersiis, aut disponēdis per uniuersum orbem rebus ad religionē pertinentibus, siue nouis ferendis legibus, siue iā latis interpretandis, aut de illarum sententia, præmiis distribuendis, seu pœnis irrogandis, aut demum regendis populis Romanæ Ecclesiæ ditioni subiectis: in his omnibus, aut illorum potiori

parte

parte iuris,ſed potisſimum Pontificii,ignarus Car dinalis, non uideo quodnam conſilium præſtare alteri posſit, quod per ſe ipſe non habeat,niſi tantum ut periculum incurrat, ne de his quenquam uerba faciens,ab aliis Iuris peritis, quaſi Peripateticis alter Phormio, irrideatur. In noui quoque Pontificis electione,& quæ circa illam contingere poteſt,diſceptatione, non poterit niſi doctorũ cedere authoritati Cardinalis Iuris ipſius ignarus,præſertim qđ eſt de electione poſitũ. Neque uerò idoneus erit Cardinalis Iuris imperitus, ad ea quæ extra Senatum contingere poterunt munera obeunda. finge enim delegari illi à Pontifice munus cognoſcendarum cauſarum, uel obſignandi ſupplicum libellos,uel ut Regni alicuius, aut religioſorum ordinis tuendi, moderandiq́ꝫ patronus conſtituatur, aut ad regendam prouinciam legatus mittatur: quid in his muneribus gerere poterit,niſi ex alicuius alterius Iuris periti arbitrio? quod quam parum deceat Senatoriã grauitatem,ut partes ſuas niſi alio præcinente,implere nequeat,clarius eſt, quam ut probari indigeat. Non ignoro neqꝫ inficior multos præteritis temporibus fuiſſe,& nunc eſſe in ſacro ueſtro collegio Cardinales uiros grauisſimos,qui & ſi ſtudio Iuris non incubuerint,ad hæc tamen omnia gerẽda quodammodo pares eſſe potuerint & posſint, Hoc tamen dicam,primum id non omnibus, ſed admodum paucis contingere, ut tali ſint præditi

ingenii fœlicitate, ac naturæ præstantia. deinde il
los ipsos, si interrogentur. arbitror non esse nega
turos: multo certius ac melius ea se exequi, ac per
ficere posse si iuris scientia præditi id ex arte face-
rent. Nam hoc ita de quibusdam aliis quoq; scien-
tiis accidit. ars tamen est dux certior, quam natu
ra, ut omnes omnium disciplinarum idonei autho
res uno ore testantur, & (sicuti addit Plutarchus)
cæca res est natura sine disciplina. Ex his quæ a
nobis iam dicta sunt, satis responsum esse potest.
iis etiam, si qui sunt, qui putent tibi in excelso hoc
honoris gradu iam constituto, iuueni ex illustrissi
ma ac nobilissima familia nato, diuitiisq; abundan
ti, præstantiq; ad sublimes quasq; scientias capes-
sendas ingenio, minime opus esse, ut ad magnam
authoritatem assequendā des operam iuris scien
tiæ, quasi hæc ratio soleat esse hominibus dunta-
xat in tenui fortuna natis ad magnos honores,
opesq; perueniendi. Quandoquidem iuris cogni
tio, ut dixi, etiam illis qui Senatorium hunc hono
rem quacunq; uia fuerint adepti, adeo est necessa-
ria, ut sine illa Senatorium munus uix possit im-
pleri. & ne uerbis tantum agam, si percurrantur
historiæ, & memoria repetantur qui nostro hoc
æuo fuerint, ac sint Cardinales iuris periti, ex cla-
rissimis orti familiis, & opibus abundantes, plura
sine dubio inuenientur exempla, quam ut intra
epistolæ modum ualeant contineri. paucos tamen
referam, quorum imitatio tibi (ut puto) non erit

p..nitenda,qui & Romani,& ex Principibus Romanorum familiis, atq; illis Illustri familiæ tuæ consanguineis orti fuerunt. Nempe Vgolinus ex comitibus, Iohannes Vrsinus, & Benedictus Caietanus. quibus omnibus Iurisconsultissimis (quod optimis tibi omnibus dictum esse uolo) eo studio contigit ad maximum Pontificatũ prouehi,atq; adsumi.qui etiam posteaquam Pontifices facti sunt, minime id studium intermiserunt. Sed (credo ita ferẽte præclaro genio huius urbis à Deo ad imperandum dandumq; leges orbi terrarum constitute, ut quemadmodum humanum ciuile ius ab urbe Roma,& Romanis ipsis in uniuersum fuerat orbem disseminatum: Ita & ipsum sacrum diuinumq; ius (quod Pontificium appellatur) non à Romanis solum Pontificibus,sed ab aliis etiam Romanis ciuibus datum esse manifeste constaret) ille nonus Gregorius Pontifex appellatus,post multas ab se sancitas leges (quas appellamus Decretales) cunctas superiorum Pontificum sanctiones,in ea quinque librorum membra partitus est,quæ decretalium nomine uulgus appellat: Hic uero, octauus Bonifacius cognomento appellatus, illis sextum præterea librum addiderit: Iohãnes autem cui Nicolao tertio nomen fuit, non modo leges de eligendi ratione,sed etiam de urbe aduersus hominum seditiosorum ambitionem tuẽda leges tulerit. & dubitabimus adhuc,cõueniat ne tibi quamuis nobilissimo,po-

tétisſimoq; Iuueni in Cardinalium numerũ aſcito, ad abſoluendum amplitudinis tuæ ornatum dare operã Iuris ſcientiæ, ſine qua uix poſſis Cardinalis munia obire, & cum qua (Romana uidelicet arte) per te ipſum leges populis dare ualeas. Quod quidem tibi faciendum cenſerem, etiam ſi magno ac diuturno id labore comparãdum eſſet. quanto ergo alacriori animo agendum eſt, cum ea ſit ſcientia omnium facillima, atq; ita bene ordinata, ut (non dicam triduo ſicut ille dixit) ſponſionem facere audeam, te ſublimi ac penè diuino hoc ingenio præditum, minus tribus annis omnem utriuſq; Iuris ſcientiam affatim eſſe percepturum, modo adſit prudens prælector, qui recta docendi uia, & ratione te ducat, quales etiam multos, ſi uolueris, tibi non defuturos eſſe certò ſcio. Atq; hoc ita à me dictum eſt, ut interim non ſit tibi ab ipſius Philoſophiæ, aliiſq; optimis, quibus delectaris, ſtudiis deſiſtendum. Vale.

FINIS.

SERIES CHARTARVM.

AB abcdefghiklmnopqrſtu.

Venetiis apud Michaelem Tramezinum.

M D X L I X.

SYBI LLA